

CENTAR ZA UNAPREĐIVANJE PRAVNIH STUDIJA

BIBLIOTEKA | SUOČAVANJA

BIBLIOTEKA
• SUOČAVANJA •

16

Urednik
PROF. DR JOVICA TRKULJA

Urednik izdanja
MR SAŠA GAJIN

Objavljivanje ove knjige pomogao je
Švedski helsinški komitet za ljudska prava

Swedish Helsinki Committee
for Human Rights

Izdavač
Centar za unapređivanje pravnih studija
Goce Delčeva 36, 11000 Beograd
Tel: 2608 360, Fax: 2608 346
E-mail: cups@cups.org.yu, www.cups.org.yu

Za izdavača
prof. dr Vladimir V. Vodinelić

Priprema i štampa
„Dosije“, Beograd

Tiraž
500 primeraka

ISBN 978-86-7546-026-8

DISKRIMINACIJA U SRBIJI

IZVEŠTAJ
KOALICIJE PROTIV DISKRIMINACIJE

Beograd
2007

SADRŽAJ

Uvodnik	7
Inicijativa mladih za ljudska prava Izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti	11
CHRIS – Odbori za ljudska prava u Srbiji Slučajevi diskriminacije	25
„VelikiMali“ – Inicijativa za inkluziju Pančevo Diskriminacija dece sa smetnjama u razvoju	45
Udruženje studenata sa hendikepom Diskriminacija osoba sa hendikepom	71
Labris – Organizacija za lezbijska ljudska prava Diskriminacija po osnovu seksualne opredeljenosti.	89
GAYTEN – LGBT – Centar za promociju prava seksualnih manjina Diskriminacija po osnovu seksualne opredeljenosti i rodnog identiteta.	111
Glas razlike – Grupa za promociju ženskih političkih prava, Beograd Diskriminacija na osnovu pola/roda	127
Q-Club – Udruženje osoba ugroženih HIV/sidom Diskriminacija po osnovu HIV/side	147

UVODNIK

Princip jednakosti, načelo da su svi ljudi jednaki bez obzira na lična svojstva, u modernim društvima predstavlja više od pravnog standarda – reč je o moralnom imperativu, o tome da danas više nije moguće opravdati obespravljivanje jednih ili privilegovanje drugih zbog toga što oni dele istu rasu, boju kože, nacionalnu pripadnost, etničko poreklo, versko ili političko uverenje, pol, seksualnu opredeljenost ili drugo lično svojstvo. Ono što je do juče bilo smatrano kao normalno, poželjno i pravno dozvoljeno, sada je u razvijenim pravnim kulturama zakonom zabranjeno, društveno nepoželjno i moralno neprihvatljivo.

Koalicija protiv diskriminacije nastala je upravo sa ciljem da odlučujuće doprinese približavanju naše zemlje ovom civilizacijskom standardu. Koaliciju su, uz podršku Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava, osnovale u martu 2005. godine nevladine organizacije: Centar za unapređivanje pravnih studija, Inicijativa mladih za ljudska prava, Odbori za ljudska prava u Srbiji – CHRIS, „VelikiMali“ iz Pančeva, LABRIS – grupa za lezbijska ljudska prava, GAYTEN – LGBT, Udruženje studenata sa hendikepom i Glas razlike. Na prvom sastanku Koalicije definisani su osnovni principi i vrednosti na kojima počiva njen rad:

„Koalicija protiv diskriminacije formirana je da bi informisala javnost o svim slučajevima diskriminacije a posebno mizogenije, rasizma, ksenofobije, homofobije, diskriminacije dece i osoba sa hendikepom u Srbiji, a sve u cilju podržavanja uvođenja

i primene antidiskriminacionih zakona u našem pravnom sistemu.

Rad Koalicije protiv diskriminacije temelji se na načelima poštovanja različitosti i razvijanja solidarnosti sa diskriminiranim grupama, nenasilju, otvorenosti rada, nedeljivosti ljudskih prava i principu nehijerarhije ljudskih prava.“

Nepune dve godine nakon formiranja čini se da su nevladine organizacije – članice Koalicije, samostalno i zajedno sa drugim članicama, efikasno započele sa ostvarivanjem ciljeva radi kojih su se udružile. Na prvom mestu, počelo je objavljivanje informacija o diskriminatorskoj praksi na zajedničkoj internet stranici Koalicije: www.cups.org.yu/kpd. Članice Koalicije redovno se okupljaju i zajednički nastupaju u javnosti. Svaka članica Koalicije razvila je svoj program aktivnosti u cilju borbe protiv diskriminacije – od pružanja usluga pravne pomoći žrtvama diskriminacije, praćenja sprovođenja zakona u oblasti u kojima dolazi do diskriminatorskog postupanja, analiziranja nedostataka domaćeg zakonodavstva, kao i uzroka i posledica diskriminacije u pojedinim oblastima društvenog života, pa do programa obuke za borbu protiv diskriminacije, podizanja pravne svesti građana i vlasti i vođenja kampanje za usvajanje antidiskriminacionih zakona.

Jedan od najvrednijih rezultata Koalicije svakako je usvajanje „Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom“ u aprilu 2006. godine. Ovaj Zakon predstavlja prvi pravi antidiskriminacioni propis u našoj zemlji. Nastao je na temelju Modela zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom radne grupe Centra za unapređivanje pravnih studija iz 2003. godine, teksta čije su usvajanje od državnih organa uporno više godina zahtevale, pored invalidskih organizacija, i članice Koalicije.

Danas se Koalicija protiv diskriminacije bori za usvajanje opšteg antidiskriminacionog zakona. U junu 2006. godine članice Koalicije usaglasile su se oko pojedinačnih rešenja Modela zakona protiv diskriminacije koji preporučuju Narodnoj skupštini i Vladi Republike Srbije kao osnov budućih zakonskih rešenja. Ovaj tekst Modela zakona protiv diskriminacije dostupan je na internet stranici Koalicije, a krajem 2006. godine objavljen je i u knjizi *Antidiskriminaciono pravo, Vodič*, u izdanju Centra za unapređivanje pravnih studija.

Izveštaj o diskriminaciji u Srbiji koji je pred čitaocima predstavlja još jedan u nizu zajedničkih poduhvata članica Koalicije. U jedinstvenoj publikaciji ove vrste u zemlji, članice Koalicije predstavljaju saznanja do kojih su došle prateći diskriminatornu praksu, od postupanja državnih organa u sprovođenju zakonskih odredaba o sprečavanju diskriminacije, do fizičkog zlostavljanja Roma ili homoseksualaca od pojedinaca na gradskim ulicama. Naša je namera da i u budućnosti nastavimo sa praćenjem pojedinačnih slučajeva diskriminacije, kako bi najširoj javnosti mogli da dokumentujemo ono o čemu gotovo svi koji se bave ljudskim pravima dobro znaju: da je diskriminacija u Srbiji endemska i sistemska pojava sa kojom se valja suočiti usvajanjem savremenih zakonskih rešenja, ali i svakodnevnim preduzimanjem konkretnih mera pravne i druge zaštite od diskriminatornog postupanja.

Za Koaliciju protiv diskriminacije
Saša Gajin

IZAZIVANJE RASNE, VERSKE I NACIONALNE MRŽNJE I NETRPELJIVOSTI

I. Uvod

Inicijativa mladih za ljudska prava (u daljem tekstu: Inicijativa) je krajem 2005. i početkom 2006. godine istraživala odnos okružnih javnih tužilaštava i okružnih sudova u Srbiji prema krivičnom delu „izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti“.¹ Na adrese 25 okružnih sudova i 25 okružnih javnih tužilaštava u Srbiji, Inicijativa je poslala zahteve za slobodan pristup informacijama od javnog značaja. Zakonom o uređenju sudova² predviđeno je da su okružni sudovi u Srbiji nadležni za procesuiranje krivičnih dela za koje je zaprećena kazna zatvora preko deset godina,³ ali i za nekoliko taksativno nabrojanih krivičnih dela među kojima se pominje i izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje, razdora i netrpeljivosti.⁴ Sa druge strane, po Zakonu o javnom tužilaštvu,⁵ okružno javno tužilaštvo je nadležno da postupa

1 Krivični zakonik, član 317.

2 Zakon o uređenju sudova („Službeni glasnik RS“, br. 63/2001, 42/2002, 27/2003, 29/2004, 101/2005 i 46/2006), usvojen je 25. maja 2006. godine, a stupio na snagu 10. juna 2006. godine.

3 *Ibid*, član 22. stav 1.

4 *Ibid*, član 22. stav 2.

5 Zakon o javnom tužilaštvu („Službeni glasnik RS“, br. 63/2001, 42/2002, 39/2003, 44/2004, 61/2005 i 46/2006), usvojen je 25. maja 2006. godine, a stupio na snagu 10. juna 2006. godine.

pred okružnim sudom.⁶ Dakle, okružna javna tužilaštva su nadležna za gonjenje i podizanje optužnica u slučajevima za čije su procesuiranje nadležni okružni sudovi. Između ostalih krivičnih dela, u nadležnosti okružnih javnih tužilaštava je i „izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti“. Od okružnih sudova Inicijativa je zahtevala sledeću informaciju:

- Koliko se pred vašim okružnim sudom vodi postupaka zbog izvršenja krivičnog dela iz člana 134. Osnovnog krivičnog zakona – izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, razdora i netrpeljivosti? Molimo vas i da nam dostavite informaciju o broju presuda zbog izvršenja navedenog krivičnog dela tokom 2004. i 2005. godine.⁷

Od okružnih javnih tužilaštava zahtevali smo sledeću informaciju:

- Koliko je vašem Okružnom javnom tužilaštvu tokom 2004. i 2005. godine podneto krivičnih prijava zbog krivičnog dela iz člana 134. Osnovnog krivičnog zakona – izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje, razdora i netrpeljivosti. Molimo vas da nam dostavite i informaciju o broju prijava koje ste tokom istog perioda za navedeno krivično delo procesuirali pred sudovima.⁸

Namera Inicijative bila je da od okružnih javnih tužilaštava u Srbiji dobije informacije o broju krivičnih prijava koje su im tokom 2004. i 2005. godine podnete zbog iza-

6 *Ibid*, član 20.

7 Svi zahtevi okružnim sudovima poslani su 25. avgusta 2005. godine.

8 Svi zahtevi okružnim javnim tužilaštvima poslani su 25. avgusta 2005. godine.

zivanja rasne, verske i nacionalne mržnje ili netrpeljivosti i o broju optužnica koje su na osnovu podnetih krivičnih prijava podignute. Od okružnih sudova tražene su informacije o broju postupaka koji su u tom trenutku vođeni, kao i broju donetih presuda tokom 2004. i 2005. godine. Na osnovu ovih podataka može da se ustanovi koliko je krivičnih prijava podneto u Srbiji tokom ove dve godine godine zbog sumnje da je izvršeno ovo krivično delo, u koliko slučajeva su tužilaštva podigla optužnicu i koliko presuda su okružni sudovi u Srbiji doneli. Upoređivanjem dobijenih informacija moguće je doći do argumentovanih zaključaka o odnosu pravosudnih institucija prema ovom krivičnom delu i eventualnoj tradiciji kažnjivosti, odnosno nekažnjivosti počilaca.

Osnovni krivični zakonik⁹ prestao je da važi 1. januara 2006. godine. On je predviđao krivično delo „izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora ili netrpeljivosti“.¹⁰ Bilo je propisano da će se lice ili lica koja izazivaju ili raspljuju nacionalnu, rasnu ili versku mržnju, razdor ili netrpeljivost među narodima i nacionalnim manjinama koje žive u SRJ, kazniti zatvorom od jedne do pet godina.¹¹ U slučajevima kada je to učinjeno prinudom, zlostavljanjem, ugrožavanjem sigurnosti, izlaganjem poruzi nacionalnih, etničkih ili verskih simbola, oštećenjem tuđih stvari, skrnavljenjem spomenika, spomen-obeležja ili grobova, kazniti zatvorom od jedne do osam godina.¹² Ukoliko se ovo krivično delo izvrši zloupotrebom položaja ili ovlašćenja ili ako je usled

9 Osnovni krivični zakonik prestao je da važi stupanjem na snagu Krivičnog zakonika.

10 *Ibid*, član 134.

11 *Ibid*, stav 1.

12 *Ibid*, stav 2.

tih dela došlo do nereda, nasilja ili drugih teških posledica za zajednički život naroda i nacionalnih manjina koje žive u SRJ, kazniće se zatvorom od jedne do osam godina, a za delo iz stava 2. zatvorom od jedne do deset godina.¹³

Novi Krivični zakonik¹⁴ u delu pod nazivom „Krivična dela protiv ustavnog uređenja i bezbednosti Republike Srbije i SCG“ predviđa krivično delo „Izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje ili netrpeljivosti“.¹⁵ Odmah je uočljivo da je naziv promenjen i da je reč „razdor“ izbačena iz naziva ovog krivičnog dela. Raniji zakon je koristio termin „među narodima i nacionalnim manjinama“, a novi koristi „među narodima i etničkim zajednicama“. Pored toga, za krivično delo iz prvog stava ranije je bila predviđena kazna zatvora od jedne do pet godina, a po novom od šest meseci do pet godina, dok je za izvršenje krivičnog dela iz trećeg stava bila predviđena kazna zatvora od jedne do deset godina, a po novom zakonu od dve do deset godina.

II. Okružna javna tužilaštva

Prema rezultatima istraživanja, okružnim javnim tužilaštvima u Srbiji je 2004. i 2005. godine podneto 66 krivičnih prijavi zbog sumnje da je izvršeno krivično delo „izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje ili netrpeljivosti“. Odmah su odbačene 24 krivične prijave, a podignuto je osam optužnica. Ostale krivične prijave su u tom trenutku bile u fazi istrage, prikupljanja obaveštenja ili je nadležnost prebačena na opštinska tužilaštva.

13 *Ibid*, stav 3.

14 Krivični zakonik Srbije.

15 *Ibid*, član 317.

Nijedna krivična prijava vezana za ovo krivično delo nije podneta okružnim javnim tužilaštvima u Prokuplju,¹⁶ Smederevu,¹⁷ Zaječaru,¹⁸ Čačku,¹⁹ Kraljevu²⁰ i Pirotu.²¹

Jedna krivična prijava podneta je okružnim tužilaštvima u Kragujevcu,²² Kruševcu²³ i Leskovcu²⁴ i u sva tri slučaja usledili su odbačaji. Okružnim tužilaštvima u Jagodini²⁵ i Pančevu²⁶ podnesena je, takođe, po jedna krivična prijava. U

- 16 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Prokuplju od 12. septembra 2005. godine, broj A 73/05, potpisan od Višeslava Bukumirovića – javnog tužioca.
- 17 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Smederevu od 10. novembra 2005. godine, broj A 64/05, potpisan od Dragoslava Markovića – javnog tužioca.
- 18 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Zaječaru od 7. novembra 2005. godine, broj A 64/05, potpisan od Zorina Zogovića – javnog tužioca.
- 19 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Čačku od 21. septembra 2005. godine, broj 163/05, potpisan od Miodraga Surle – zamenika javnog tužioca.
- 20 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Kraljevu od 2. septembra 2005. godine, broj A 73/05, potpisan od Dragana Belčevića – zamenika javnog tužioca.
- 21 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Pirotu od 8. septembra 2005. godine, broj A 71/05, potpisan od Tihomira Đorđevića.
- 22 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Kragujevcu od 8. novembra 2005. godine, broj A 380/05, potpisan od Slavoljuba Dimitrijevića – zamenika tužioca.
- 23 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Kruševcu od 4. novembra 2005. godine, broj KTR 417/05, potpisan od Radmile Jovanović – javnog tužioca.
- 24 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Leskovcu od 30. avgusta 2005. godine, broj A 127/05, potpisan od Edvarda Jerina – javnog tužioca.
- 25 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Jagodini od 31. avgusta 2005. godine, broj A 133/05, potpisan od Gorana Busarčevića – javnog tužioca.
- 26 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Pančevu od 12. septembra 2005. godine, broj KTR 306/05, potpisan od Milana Niškanovića – javnog tužioca.

dopisu koji nam je Okružni sud u Jagodini dostavio navodi se da je primljena krivična prijava protiv Bojana Kostadinovića, Predraga Kitanovića, Ljubiše Šorlića, Ivana Stojanovića, Živadina Rašića, Ivice Šorlića svi iz Trnave i Saše Vasića iz Jagodine zbog sumnje da su izvršili ovo krivično delo. Nakon sprovedene istrage utvrđeno je da je reč o krivičnom delu „ugrožavanje sigurnosti“²⁷. Okružni sud u Pančevu je po sprovedenoj istrazi podigao optužnicu protiv dva lica zbog sumnje da su izvršili ovo krivično delo.

Po dve krivične prijave podnete su okružnim tužilaštvima u Negotinu²⁸ i Valjevu.²⁹ Negotinsko tužilaštvo je jednu krivičnu prijavu odmah odbacilo, a druga se, u tom trenutku, još nalazila u fazi prikupljanja obaveštenja, dok je valjevsko tužilaštvo jednu krivičnu prijavu odbacilo, a po drugoj je podignuta optužnica.

Okružnim javnim tužilaštvima u Užicu,³⁰ Nišu,³¹ Požarevcu³² i Somboru³³ podnete su po tri krivične prijave.

- 27 Krivični zakon Republike Srbije, član 67. stav 2.
- 28 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Negotinu od 16. septembra 2005. godine, broj A 102/2005, potpisan od Miroslava Sozentića – javnog tužioca.
- 29 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Valjevu od 5. septembra 2005. godine, broj A 107/05, potpisan od Zlatka Šulovića – javnog tužioca.
- 30 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Užicu od 3. novembra 2005. godine, broj A 110/05, potpisan od Blaženka Vesnića – zamenika javnog tužioca.
- 31 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Nišu od 21. septembra 2005. godine, broj A 158/05, potpisan od Svetlane Savović – javnog tužioca.
- 32 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Požarevcu od 1. septembra 2005. godine, broj A 47/05, potpisan od Dragana Petrovića – javnog tužioca.
- 33 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Somboru od 2. septembra 2005. godine, broj A 49/05, potpisan od Borislava Krujakova – javnog tužioca.

Tužilaštvo u Užicu je dve prijave ustupilo opštinskom tužilaštvu, jer je po njihovom mišljenju posredi bilo izvršenje krivičnih dela „uvreda“³⁴ i „ugrožavanje sigurnosti“,³⁵ a po jednoj krivičnoj prijavi rad je još bio u toku. Dve krivične prijave odmah su odbačene od požarevačkog tužilaštva, a po jednoj je istraga još bila u toku. Tužilaštvo u Somboru još je vodilo istragu po dve krivične prijave, a po trećoj je podiglo optužnicu protiv jednog maloletnog lica. U jednom slučaju tužilaštvo u Nišu podiglo je optužnicu, a u dva postupka još je vođena istraga.

Zrenjaninskom okružnom javnom tužilaštvu podnete su četiri krivične prijave, od kojih je jedna odbačena.³⁶ Preostala tri slučaja bila su u fazi istrage i neuspelih pokušaja da se identifikuju osumnjičeni.³⁷

Sedam krivičnih prijava podneto je okružnim javnim tužilaštvima u Novom Pazaru³⁸ i Vranju.³⁹ Tužilaštvo u Novom Pazaru jednu krivičnu prijavu je odbacilo, po jednoj je podiglo optužnicu, a u dva slučaja podnelo je predlog za izricanje vaspitne mere. Po preostalim krivičnim prijavama istraga je još bila u toku.⁴⁰ Po podacima koje je tužilaštvo u Vranju dostavilo Inicijativi, jedna prijava je odbačena, a u svim ostalim slučajevima zahtevalo se sprovođenje istrage ili pokretanje prekršajnih postupaka zbog kršenja Zakona o javnom redu i

34 Krivični zakonik Srbije, član 93.

35 *Ibid.*, član 67. stav 2.

36 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Zrenjaninu od 7. septembra 2005. godine, broj A84/05, potpisan od Dragana Lazića – javnog tužioca.

37 *Ibid.*

38 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Novom Pazaru od 10. oktobra 2005. godine, broj KTR 103/05. potpisan od Saliha Karišika – javnog tužioca.

39 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Vranju od 8. septembra 2005. godine, broj 129/05, potpisan od Milana Božilovića – javnog tužioca.

40 *Ibid.*

miru.⁴¹ U jednom od šest istraženih slučajeva podignuta je optužnica.

Okružnom javnom tužilaštvu u Beogradu je tokom 2004. i 2005. godine podneto 16 krivičnih prijava od kojih je osam u tom trenutku bilo nerešeno, u dva slučaja vodio se postupak prikupljanja potrebnih obaveštenja, četiri krivične prijave su odbačene, dok je u jednom slučaju nakon sprovedene istrage tužilaštvo odustalo od daljeg gonjenja.⁴² Novosadskom okružnom javnom tužilaštvu podneto je 11 krivičnih prijava, od kojih je devet odbačeno, a dve su procesuirane.⁴³

Na podnete zahteve nisu odgovorila okružna javna tužilaštva u Šapcu, Subotici i Sremskoj Mitrovici.

III. Okružni sudovi

U okružnim sudovima u Srbiji je tokom 2004. i 2005. godine vođeno 15 sudskih postupaka zbog sumnje da je izvršeno krivično delo izazivanja rasne, verske i nacionalne mržnje ili netrpeljivosti. Donete su četiri presude, od kojih su dve bile oslobađajuće, a u dva predmeta izrečena je mera obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.⁴⁴ Mera obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi izriče se neurračunljivom počiniocu krivičnog dela radi otklanjanja opasnosti od

41 Zakon o javnom redu i miru („Službeni glasnik RS“, br. 51/92, 53/93, 67/93, 48/94, 101/2005 – dr. zakon i 85/2005 – dr. zakon).

42 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Beogradu od 20. septembra 2005. godine, broj KT-2981/05, potpisan od Dušana Lončarevića – zamenika javnog tužioca.

43 Dopis Okružnog javnog tužilaštva u Novom Sadu od 8. novembra 2005. godine, broj KTR – 1184/05, potpisan od mr Zorana Pavlovića – javnog tužioca.

44 Krivični zakonik Srbije, član 82.

ponovnog izvršenja.⁴⁵ U 11 predmeta sudski postupak je i dalje bio u toku.

U 14 od 25 okružnih sudova u Srbiji tokom 2004. i 2005. godine nije vođen nijedan postupak zbog ovog krivičnog dela, pa samim tim nije doneta nijedna presuda. Reč je o sudovima u: Beogradu,⁴⁶ Prokuplju,⁴⁷ Smederevu,⁴⁸ Kruševcu,⁴⁹ Kragujevcu,⁵⁰ Zaječaru,⁵¹ Užicu,⁵² Negotinu,⁵³ Jagodini,⁵⁴ Požarevcu,⁵⁵ Somboru,⁵⁶ Čačku,⁵⁷ Kraljevu⁵⁸ i Piro-

45 *Ibid*, stav 1.

46 Dopis Okružnog suda u Beogradu od 8. septembra 2005. godine, broj 1/2005, potpisan od Ivane Ramić.

47 Dopis Okružnog suda u Prokuplju od 2. novembra 2005. godine, broj 1/05-18, potpisan od Dragana Tomovića – upravitelja pisarnice.

48 Dopis Okružnog suda u Smederevu od 30. avgusta 2005. godine, broj 166/05, potpisan od Slavoljuba Nikolića.

49 Dopis Okružnog suda u Kruševcu od 12. septembra 2005. godine, broj Su-br. 34/05, potpisan od Janka Milenkovića – predsednika suda.

50 Dopis Okružnog suda u Kragujevcu od 7. septembra 2005. godine, broj Su-18/2005-14, potpisan od Miroljuba Tomića – predsednika suda.

51 Dopis Okružnog suda u Zaječaru od 5. septembra 2005. godine, broj 19/05-5, potpisan od Slobodana Mitića – predsednika suda.

52 Dopis Okružnog suda u Užicu od 1. septembra 2005. godine, potpisan od Ljubiše Radulovića – predsednika.

53 Dopis Okružnog suda u Negotinu od 10. novembra 2005. godine, broj 19/05, potpisan od sudije Slobodana Fancikića.

54 Dopis Okružnog suda u Jagodini od 30. avgusta 2005. godine, potpisan od Vladimira Golubovića.

55 Dopis Okružnog suda u Požarevcu od 9. septembra 2005. godine, potpisan od Svetlane Gaco – predsednice suda.

56 Dopis Okružnog suda u Somboru od 1. septembra 2005. godine, broj 19/05-3, potpisan od Ljiljane Vejnović – predsednika suda.

57 Dopis Okružnog suda u Čačku od 31. avgusta 2005. godine, broj 37/05-145, potpisan od Radoslava Petrovića – predsednika suda.

58 Dopis Okružnog suda u Kraljevu od 6. septembra 2005. godine, broj 156/04, potpisan od Biljane Nikolić.

tu.⁵⁹ Kada se pomenuti podaci uporede sa podacima koji su dobijeni od tužilaštava u istim gradovima, nisu kompatibilni jedino podaci pravosudnih organa u Somboru, jer somborsko tužilaštvo tvrdi da je po jednoj krivičnoj prijavi pokrenut maloletnički postupak, dok sud u Somboru izjavljuje da pred njim nije vođen postupak zbog sumnje da je izvršeno ovo krivično delo.

Okružni sud u Leskovcu vodio je jedan postupak i doneo oslobađajuću presudu.⁶⁰ Pred sudovima u Pančevu,⁶¹ Valjevu⁶² i Subotici⁶³ bio je u toku po jedan krivični postupak, s tim da je u Subotici to bio maloletnički postupak. Okružni sud u Vranju je u jedinom postupku koji je tokom 2004. i 2005. godine vodio protiv Halimi Nezira zbog izvršenja ovog krivičnog dela izrekao meru obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.⁶⁴

Po dva krivična postupka vodili su sudovi u Novom Pazaru⁶⁵ i Sremskoj Mitrovici.⁶⁶ U jednom od dva predmeta pred novopazarskim okružnim sudom Feriz Aličković oslobođen je

- 59 Dopis Okružnog suda u Pirotu od 9. novembra 2005. godine, broj 40/05, potpisan od Sveta Mančića.
- 60 Dopis Okružnog suda u Leskovcu od 17. novembra 2005. godine, broj 21/05, potpisan od Jovice Ilića.
- 61 Dopis Okružnog suda u Pančevu od 1. septembra 2005. godine, broj 38/111–2005, potpisan od Perside Jovanović – sudije.
- 62 Dopis Okružnog suda u Valjevu od 31. avgusta 2005. godine, broj 19/05–3, potpisan od Dragana Obradovića – predsednika suda.
- 63 Dopis Okružnog suda u Subotici od 21. septembra 2005. godine, broj 74/2005–17, potpisan od Edite Šeregelj – predsednika suda.
- 64 Dopis Okružnog suda u Vranju od 22. septembra 2005. godine, broj 11/05, potpisan od Zorana Đorđevića.
- 65 Dopis Okružnog suda u Novom Pazaru od 10. novembra 2005. godine, broj 375/05, potpisan od Čamila Hubića – predsednika suda.
- 66 Dopis Okružnog suda u Sremskoj Mitrovici od 13. septembra 2005. godine, broj 40/05, potpisan od Branka Bančevića – predsednika suda.

optužbe,⁶⁷ dok je Edin Aličković osuđen na kaznu zatvora u trajanju od devet meseci za krivično delo „teške telesne povrede“.⁶⁸ Na ove presude izjavljene su žalbe Vrhovnom sudu Srbije. Drugi postupak protiv Elvira Društinca još je bio u toku. Pred sudom u Sremskoj Mitrovici jedan maloletnički postupak bio je u toku, i to protiv M. Z. K. M. i K. M.⁶⁹ U drugom je Dejan Hlodo bio optužen, a kasnije i oslobođen od optužbe.⁷⁰ Na ovu presudu tužilaštvo je uložilo žalbu.

Okružni sudovi u Novom Sadu⁷¹ i Nišu⁷² tokom 2004. i 2005. godine vodili su po tri krivična postupka. Pred niškim okružnim sudom u toku je bio postupak protiv okrivljenog Dušana Đorđevića,⁷³ a preostala dva krivična postupka su, prema dostavljenim podacima, bila u fazi istrage. Dva postupka su bila u toku pred Okružnim sudom u Novom Sadu, a po jednoj optužnici izrečena je mera bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.

Na podnete zahteve nisu odgovorili okružni sudovi u Šapcu i Zrenjaninu.

IV. Zaključci

- Tokom 2004. i 2005. godine okružnim javnim tužilaštvima u Srbiji podneto je 66 krivičnih prijava zbog sumnje da je izvršeno krivično delo „izazivanje rasne, verske i

67 Presuda broj K 71/04.

68 Krivični zakonik Srbije, član 53. stav 1.

69 Predmet broj Kim 19/04.

70 Predmet broj K 141/04.

71 Dopis Okružnog suda u Novom Sadu od 21. septembra 2005. godine, broj 43/05–22–3, potpisan od Sofije Samaradžije.

72 Dopis Okružnog suda u Nišu od 31. avgusta 2005. godine, broj 19/05–5, potpisan od Danila Nikolića.

73 Predmet broj K. br. 192/05.

- nacionalne mržnje i netrpeljivosti“ i podignuto osam optužnica. Odmah su odbačene 24 krivične prijave.
- Okružni sudovi u Srbiji su tokom 2004. i 2005. godine vodili 15 sudskih postupaka zbog izvršenja krivičnog dela „izazivanje rasne, verske i nacionalne mržnje i netrpeljivosti“. Od pomenutih 15, sudski postupak je i dalje bio u toku u 11 predmeta.
 - Tokom ove dve godine okružni sudovi u Srbiji doneli su četiri presude povodom ovog krivičnog dela od kojih su dve oslobađajuće, a u dva slučaja izrečene su mere obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi.
 - U šest od 25 testiranih tužilaštava nije podneta nijedna krivična prijava za ovo krivično delo. U 14 od 25 testiranih sudova za dve godine nije vođen nijedan krivični postupak zbog izvršenja ovog krivičnog dela.
 - Okružna tužilaštva u Užicu i Jagodini prosledila su krivične prijave nadležnim opštinskim sudovima jer su smatrali da je reč o krivičnim delima „uvreda“ i „ugrožavanje sigurnosti“.
 - Podatak da je tokom 2004. i 2005. godine podneto 66 krivičnih prijava zbog sumnje da je izvršeno ovo krivično delo, a da su donete samo dve presude, i to mere obaveznog psihijatrijskog lečenja na slobodi, ukazuju na to da u Srbiji ne postoji spremnost da se institucionalno prizna da rasna, verska i nacionalna mržnja postoji.
 - Novi Krivični zakonik je iz definicije ovog krivičnog dela izbacio reč „razdor“. Termin „među narodima i nacionalnim manjinama“ zamenjen je terminom „među narodima i etničkim zajednicama“. Po starom, Osnovnom krivičnom zakonu, zatvorska kazna za najlakši oblik ovog krivičnog dela iznosila je godinu dana, a po novom šest meseci.

V. Preporuke

- Okružna javna tužilaštva u Srbiji trebalo bi da podižu više optužnica zbog izvršenja ovog krivičnog dela i da fleksibilnije tumače odredbe Krivičnog zakonika koje propisuju uslove koji moraju biti ispunjeni da bi postojalo ovo krivično delo.
- Okružni sudovi u Srbiji trebalo bi efikasnije da sprovode krivične postupke koji se vode zbog izvršenja ovog krivičnog dela, kako se ne bi dešavalo da neki od postupaka traju i po dve godine.
- Po sprovedenim postupcima, okružni sudovi trebalo bi da izriču kazne zatvora u trajanju od najmanje šest meseci, a najviše deset godina, a ne mere bezbednosti obaveznog psihijatrijskog lečenja.

SLUČAJEVI DISKRIMINACIJE

I. Uvodne napomene

Mreža odbora za ljudska prava u Srbiji CHRIS na teritoriji Srbije saraduje sa domaćim i međunarodnim organizacijama i institucijama na pružanju direktne pravne pomoći građanima, analizi postojećih podataka i monitoringu karakterističnih slučajeva nepoštovanja ljudskih prava u cilju izmena i dopuna postojećih zakonskih i podzakonskih regulativa.

Na realizaciji projekta Mreže CHRIS u prethodnih pet godina učestvovalo je osam nevladinih organizacija: Odbor za ljudska prava Negotin, Građanski forum iz Novog Pazara, Odbor za ljudska prava Leskovac, Odbor za ljudska prava Bor, Odbor za prava čoveka Vranje, Odbor za ljudska prava Niš, Odbor za ljudska prava Valjevo i Vojvođanski centar za ljudska prava.

Prema informacijama kancelarija Mreže CHRIS u Novom Sadu, Negotinu i Nišu, jedan od najčešćih vidova diskriminacije tokom 2006. godine jeste diskriminacija na osnovu rase i nacionalne pripadnosti, usmerena ka pripadnicima romske i vlaške nacionalne manjine. Kada je diskriminacija Roma u pitanju, mišljenja smo da je jedan od glavnih razloga neprijavlivanja diskriminatornog ponašanja strah Roma žrtava od daljeg šikaniranja i osвете kao i da je reč o predmetima diskriminacije koji su pred sudom teško dokazivi iz dva razloga:

1. jer je teret dokazivanja još na žrtvi, koja je pred sudom pod velikim pritiskom i uplašena reakcije samog sudije i učesnika u postupku;

2. jer je društvo u kome živimo prepuno predrasuda prema pripadnicima romske populacije.

Prema definiciji, u diskriminaciju spada i nasilje nad ženama (diskriminacija s obzirom na pol). Tokom 2006. kancelarije Mreže CHRIS zabeležile su porast slučajeva fizičkog i psihičkog nasilja od strane supruge/e ili vanbračnih supruge/e. Svi građani su dobili besplatnu pravnu zaštitu i savet koje mere mogu da preduzmu prema Porodičnom zakonu i KZ RS, a kasnije, kad su se opredelili koju vrstu zaštite žele, pisane su tužbe protiv nasilnika.

Što se ostalih zapažanja tiče smatramo da nije došlo do većeg pomaka u ostvarivanju prava osoba sa invaliditetom a naročito u domenu dostupnosti objektima u javnoj upotrebi i javnim površinama. Ovo je naročito primetno u ranije izgrađenim objekatima (npr., Pošta, sudovi...) dok se prilikom preuređenja javnih površina (npr., trotoara) ove odredbe primenjuju.

Država je dužna da svima obezbedi uživanje prava i sloboda bez diskriminacije s obzirom na lična svojstva, da udovolji opravdanim interesima diskriminiranih, kao i da preduzme sve potrebne mere radi prevencije i suzbijanja diskriminacije u javnom životu, da građanima koji zbog siromaštva ne uživaju pravnu jednakost obezbedi besplatan pravni savet i zakonske uslove za ostvarivanje njihovih prava i na kraju, da obaveštava javnost o sadržini i posledicama donesenih i preduzetih mera i pravila protiv diskriminacije.

„Interesantan primer“ predrasuda i nedovoljne svesti i informisanosti građana jeste slučaj lokalnog prevoznika „Maksi taksi“ iz Valjeva, koji je početkom decembra 2006. godine sa valjevskom bolnicom sklopio ugovor da bubrežne bolesnike svakodnevno prevozi na hemodijalizu kako bi se smanjili troškovi poslovanja Zdravstvenog centra. Međutim, kako su rekli na konferenciji za novinare, pojedini građani ne žele da se voze tim vozilima.

„Promet nam je opao posle tog poslovnog poteza, jer nas sugrađani sve češće pitaju da li mi prevozimo obolele od side i da li posle toga dezinfikujemo vozila“, rekli su predstavnici „Maksi taksija“. Dodali su da, uprkos svemu, taj taksi prevoznik neće odustati od preuzetih obaveza u humanoj misiji koju je započeo. Načelnica Nefrološkog odeljenja bolnice u Valjevu Jasmina Bogdanović rekla je novinarima da je strah sugrađana od bolesnika na hemodijalizi bezrazložan i nepotreban, i dodala da korišćenjem istog prevoza niko ne može da se zarazi.

II. Pojedinačni slučajevi

U tekstu koji sledi, naveli smo neke od slučajeva sa elementima diskriminacije do kojih smo došli u 2006. godini:

1. P. M. iz Proštince, opština Svilajnac

P. M. je 11. januara 2006. godine Mreži CHRIS – kancelariji u Negotinu faksom poslao dopis o tome da ga uznemirava patrola policije OUP-a Svilajnac zato što je dozvolio da se na njegovom imanju izgradi Rumunska pravoslavna crkva. U obaveštenju je naveo da je 9. januara 2006. godine vođa sektora za područje Proštince, sa još jednim policijskim podoficijerom, došao kod njega kući radi obavljanja razgovora u vezi sa bogoslužjenjem, koje je obavljeno 8. januara 2006. godine u Proštincu, na njegovom imanju na mestu kod osveštanog krsta, gde će se graditi Rumunska pravoslavna crkva.

P. M. je zamolio da ga kancelarija Mreže CHRIS u Negotinu, posle upoznavanja sa sadržinom navedenog dopisa i priloga, izvesti o tome da li nakon održavanja verskih skupova bilo koje verske zajednice (skup je uredno prijavljen OUP-u Svilajnac 6. januara 2006. godine, pod posl. br. 212-4-2/06)

ovlašćena službena lica MUP-a Republike Srbije obavljaju informativne razgovore sa licima – vernicima koji prisustvuju verskim obredima.

Kancelarija Mreže CHRIS u Negotinu bila je mišljenja da se ovakvim postupanjem krše verske i nacionalne slobode zagarantovane Ustavom Republike Srbije i međunarodnim konvencijama. Za slučaj da to nije praksa, od MUP-a Republike Srbije zatražila je da se protiv odgovornih lica pokrenu odgovarajući postupci i da ona o tome bude obavještena.

2. T. J. iz Majdanpeka

Stranka je faksom poslala rešenje kancelariji Mreže CHRIS u Negotinu o otkazu ugovora o radu i dopise poslate raznim službama o povredama prava iz radnog odnosa i diskriminacije na osnovu nacionalne pripadnosti (Vlahinja). Svoje tvrdnje nije potkrepila dokazima, već je samo uopšteno opisala koja su joj prava uskraćena. Posavetovana je da se obrati inspektoratu rada i ako ima dokaze da pokrene krivičnu prijavu protiv direktora, prema članovima KZ RS koji su navedeni u dopisu.

3. J. B. iz Negotina

J. B. je od kancelarije Mreže CHRIS u Negotinu tražila savet kako da postupi, nakon što je napustila muža i maloletnog sina od sedam godina jer je muž fizički i psihički zlostavlja. Sina viđa posredstvom Centra za socijalni rad, a saznala je da je suprug podneo tužbu za razvod braka i boji se da će mu dete biti dodeljeno, jer je suprug ostao u stanu, dok ona stanuje privatno. Veliki uticaj na supruga vrše njegovi roditelji, koji je od početka ne trpe zato što je Vlahinja iz Kovilova.

Boji se da će je suprug ubiti, jer ima pušku i stalno je pod dejstvom alkohola. Pretio joj je pred socijalnom radni-

com u Centru da će je ubiti ako mu uzme sina. Informisana je o pravima u slučaju nasilja u porodici i brojevima SOS telefona. Takođe je posavetovana da se obrati OUP-u.

4. Slučaj „COMBAT 18“ (20. februar 2006)

U Nišu je gradsko saobraćajno preduzeće „Niš Express“ na informativnom štampanom materijalu za gradski saobraćaj, tačnije na mapi reda vožnje, imenovalo jednu od gradskih stanica „Cigani“. Mediji su odmah odreagovali, a predstavnici „Niš Express“-a izvinili su se javnosti i građanima i uklonili navedene mape.

U događaju koji se desio početkom februara, na autobusima „Niš Express“-a osvanule su nalepnice pravouganog oblika na kojima je prikazana osoba muškog pola, crne rase u seksualnom odnosu sa osobom ženskog pola bele rase, a ispod slike je krupnim slovima pisalo: „RASNO MEŠANJE JE GENOCID“ – u potpisu „COMBAT 18“. U kancelariji Mreže CHRIS u Nišu napisana je krivična prijava, jer su se iste nalepnice pojavile i na objektima u užem centru grada.

U vezi sa pričom o grupi „COMBAT 18“, donedavno su na fasadi zgrade Kluba Vojske SCG bili ispisani grafiti sa nacističkim simbolima, tačnije dva velika kukasta krsta i natpis „COMBAT 18“ koje je 13. aprila 2006. godine ekipa radnika za redovno održavanje objekta uklonila. U vezi sa tim, kancelarija Mreže CHRIS u Nišu podnela je krivičnu prijavu protiv N. N. lica zbog krivičnog dela raspaljivanja nacionalne, rasne ili verske netrpeljivosti a u cilju otkrivanja učinilaca ovog krivičnog dela. Međutim, kako po ovoj prijavi uopšte do sada nije postupano, niti su nadležni organi dali bilo kakvo saopštenje po tom pitanju, kancelarija Mreže CHRIS u Nišu je juna 2006. godine podnela MUP-u Niš urgenciju za postupanje po već ranije podnetoj prijavi.

Do danas se niko od nadležnih nije oglasio, pa se stiće utisak da se nikakvi napori i ne čine u tom pravcu! A to je ono što i te kako deluje zabrinjavajuće!

5. Romski centar za demokratiju Valjevo

Na održanom Okruglom stolu „Otvoreni forum – javno zastupanje reformi u vladavini zakona“ u Valjevu, D. J. (Romski centar za demokratiju Valjevo) uputio je pitanje prisutnim predstavnicima državnih organa (MUP-u Srbije, Okružnom sudu Valjevo, Opštinskom sudu Valjevo, Okružnom javnom tužilaštvu Valjevo i Opštinskom javnom tužilaštvu) u vezi sa tri slučaja u kojima su ključni akteri Romi. Nakon detaljnog informisanja prisutnih, dogovoreno je da će svi nadležni državni organi vrlo brzo uputiti zvaničnu informaciju Romskom centru za demokratiju o navedenim slučajevima. Nakon nekoliko dana, D. J. (predstavnik Romskog centra za demokratiju Valjevo) pozvan je na razgovor sa predsednikom Okružnog suda Valjevo i načelnikom SUP Valjevo na kojem je obavešten o toku rešavanja navedenih slučajeva.

- a) Prvi slučaj prebijenog Roma na pijaci u leto 2005. godine je rešen. Počinioci su privedeni, slučaj se našao pred nadležnim sudskim organima i sudski postupak je u toku.
- b) U slučaju romskog mladića koga je na radnom mestu prebilo službeno lice MUP-a Valjevo, prema rečima D. J., službeno lice kažnjeno je suspenzijom na dva meseca.
- c) Nedavno je pretučen Rom u Koceljevi, koga su po ulasku u kafanu napali prisutni gosti, „neromi“ koji su ga nazivali pogrđnim imenima i psovali na nacionalnoj osnovi. Na kraju su ga pretukli. Iako je bio sa teritorije Valjeva, slučaj je ostao u nadležnosti Organa unutrašnjih poslova Šabac, jer se dogodio na njihovoj teritoriji. SUP Valje-

vo je zatražio i dobio izveštaj SUP-a Koceljevo povodom ovog slučaja. U izveštaju se navodi da su počiniooci identifikovani i da će protiv njih biti podnete odgovarajuće krivične prijave.

6. Slučaj „Bukova glava“

U jednom od procesuiranih slučajeva kancelarije Mreže CHRIS u Vranju u okviru Mreže CHRIS, pod nazivom „Bukova glava“, na jednom od ročišta došlo je do incidenta koji, po mišljenju advokata Mreže CHRIS, predstavlja otvoreni vid diskriminacije. Naime, na poslednjem održanom ročištu u ovom predmetu, pred Opštinskim sudom u Leskovcu, prilikom davanja završne reči od strane punomoćnika oštećenog i branioca okrivljenih, branilac okrivljenih, advokat Zoran Đušić iz Leskovca izjavio je da se postavlja pitanje verodostojnosti iskaza svedoka, jer su bili uglavnom romske nacionalnosti. Konstatacija advokata Đušića uneta je u zapisnik, koji će naknadno biti uzet iz Opštinskog suda u Leskovcu. Advokat Mreže CHRIS – Violeta Tasić iz Leskovca bila je mišljenja da zbog navedene izjave treba pokrenuti spor protiv pomenutog advokata. Međutim, Romkinje koje su pozvane da dođu kod advokata Mreže CHRIS radi konsultacija oko pokretanja postupka u vezi sa ovim slučajem otvorene diskriminacije, do danas se nisu pojavile.

7. Slučaj T. R. iz Niša

Reč je o T. R. iz Niša. T. R. je romske nacionalnosti, muslimanske veroispovesti. Njegova porodica je izbegla sa Kosova i nastanila se u Nišu, u naselju Donji Komren. Na jednoj katastarskoj parceli njegov otac M. R. podigao je skromnu porodičnu kuću. Budući da je reč o bespravno podignutom objektu, T. R. je blagovremeno, u zakonom predviđenom

roku (8. oktobra 2003. god.) podneo zahtev za legalizaciju. Međutim, tu kreću muke za porodicu T. R. I pored podnetog zahteva za legalizaciju, Odsek građevinske inspekcije doneo je rešenje kojim se T. R. nalaže da u roku od pet dana od prijema rešenja, o svom trošku, poruši sagrađenu porodičnu kuću. Protiv ovakvog rešenja T. R. je izjavio žalbu i sve ostale pravne lekove koji su dozvoljeni u upravnom postupku, što je drugostepeni organ odbio.

Dana 5. maja 2006. godine porodicu T. R. je inspektor Odseka građevinske inspekcije telefonom obavestio da će njihov stambeni objekat porušiti nadležne gradske vlasti. Tada kreće suluda trka. T. R. se obratio lokalnim medijima, našem Odboru, kao i svakom drugom za kog je u tom trenutku smatrao da mu može pomoći. Takođe je uputio i pisanu predstavku sa naznakom HITNO predsedniku opštine Crveni krst. U ovoj predstavi, T. R. je predočio svoj problem, kao i činjenicu da je njegova porodica otvoreno izložena diskriminaciji, s obzirom na to da njegova kuća nije jedini bespravno podignut objekat u tom naselju, niti pak u toj ulici, a nadležni gradski organi su ipak pristupili rušenju samo njegove kuće! T. R. se u predstavi pita po kom se to kriterijumu određuje rušenje samo njegove kuće, a ističe i da već duže vreme oseća kako je neposredno okruženje veoma netrpeljivo prema celoj porodici T. R. zbog činjenice da je reč o Romima muslimanske veroispovesti (koji su iako siromašni, vrlo čestiti i poštenu ljudi).

Ubrzo nakon svega ovoga, usled pritiska javnog mnjenja, odustalo se od rušenja porodične kuće T. R., ali u porodici T. R. postoji bojazan do kada će imati miran san!?

8. Slučaj Ž. R. iz Valjeva

Stranku je kao osobu sa invaliditetom Republički zavod za zdravstveno osiguranje – filijala Valjevo uputio na specija-

lizovanu terapiju u Specijalnu bolnicu za rehabilitaciju Ribarska banja. Iako je Ž. R. više puta kontaktirao sa Specijanom bolnicom, stalno je dobijao odgovor da će ga pozvati. U međuvremenu uput mu ističe te mora da ga obnovi. Obnovljen uput šalje u Ribarsku banju 29. maja 2006. godine zajedno sa propratnim pismom u kome pojašnjava svoju zdravstvenu situaciju i potrebe za smeštajem s obzirom da se kreće u invalidskim kolicima.

Iz Specijalne bolnice ga telegramom 5. jula 2006. godine obavještavaju da se javi na lečenje istog dana. Zbog obaveza koje ima stranka nisu u mogućnosti da se javi tog dana, već odlazak, u saglasnosti sa Specijalnom bolnicom, odlaže za 22. jul 2006. godine.

Dana 22. jula 2006. godine Ž. R. stiže u Ribarsku banju na lečenje gde mu otvaraju bolesnički karton i upućuju u sobu. Kada je došao do sobe, video je da ne može kolicima da uđe u kupatilo, kao i to da je kupatilo zajedničko (muško-žensko) za više soba.

Stranka se vraća na prijemno gde ga radnica M. M. dočekuje rečima: „Šta hoćeš i drugi su ga koristili“ i „Ja drugu sobu nemam, hoćeš da budeš smešten ili nećeš, ja ću tu da smestim drugog čoveka“.

Na insistiranje Ž. R. da ga smeste u odgovarajuću sobu, upućuju ga u jednu a zatim u drugu sobu, koje takođe ne može da koristi zbog upotrebe kolica. Na kraju ga upućuju u treću sobu koja ne odgovara u potpunosti ali stranka pristaje na nju jer može da koristi toalet (ali ne i kadu koja je niska i pogoduje osobama sa protezama, a ne u kolicima). Tada mu na prijemnom traže da doplati razliku od 700 dinara dnevno, pa nakon rasprave sa radnicom M. M. traže 419 dinara. Stranka odbija jer je upućena na besplatno lečenje, što jasno piše u uputu.

Dolazi načelnik dr D. I. koji insistira na doplati razlike. Potom stranci traže da vrati zdravstveni karton a kada ona to

odbije, dolazi radnik obezbeđenja koji joj istrže dokumentaciju iz ruke.

Nakon toga dolazi i direktor Specijalne bolnice koji takođe insistira na doplati. Posle toga stranci kažu da će odgovarajuću sobu imati za dva dana. Na pitanje stranke kako da dva dana izdrži a da ne ide u toalet, razvija se prepirka koja se završava tako što u 15 časova M. M. zaključava prijemno odeljenje i stranka ostaje.

Ž. R. počinje telefonom da zove medije i u susret mu izlazi novinar RTS-a Ivan Plavšić koji zove direktora Specijalne bolnice a koga direktor pita ko je poslao stranku Ž. R. da vrši provokacije. Kako se ništa ne dešava, stranka je oko 17 časova izvezla auto na sred kruga banje i uključila alarm i sirenu. Oko 18.30 časova vraća se M. M. i smešta stranku bez doplate u jednu sobu, a nakon dva dana pacijenta premeštaju u drugu sobu u kojoj ostaje 30 dana, tj. do završetka rehabilitacije.

Napomena stranke je da iako se u ovaj objekat upućuju osobe sa invaliditetom, smeštajni uslovi ne samo da nisu prilagođeni ovim osobama nego su ispod civilizacijskog minimuma zbog dotrajalosti i predstavljaju opasnost za zdravlje pacijenata (npr., kada sa rupama na koje se invalidno lice može iseći) što je stranka i dokumentovala fotografijama.

Slučaj je u postupku obrade i prikupljanja dokaza te će biti iznet na izjašnjenje za procesuiranje u Mreži CHRIS. Smatramo da je u ovom slučaju došlo do kršenja odredaba Zakona o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom prema članu 17. istog zakona, kao i članu 14. EKLJP.

9. Slučaj S. I. iz Niša

Reč je o S. I. (rođen 1968. godine), učeniku škole za decu sa smetnjama u razvoju „14. oktobar“ u Nišu. S. I. je romske nacionalnosti. Tog dana S. I. je, kao i svakog drugog

dana, obilazio kontejnere po gradu i sakupljao kartone, koje je posle prodavao i od toga se izdržavao. Tog 16. avgusta, oko 14.20 časova u centru grada, tačnije na Margeru, S. I. su prišla dva nepoznata lica muškog pola i fizički nasrnula na njega. Besomučno su ga šutirali, pri tom optužujući S. I. da je ukrao 2.700 dinara iz obližnje pekare. S. I. je negirao da je bilo šta ukrao i prestravljen, molio ih da prestanu sa udaranjem. Naprotiv, jedno od nepoznatih lica – batinaša je mobilnim telefonom pozvalo i treće nepoznato lice, koje je ubrzo stiglo sa namerom da se pridruži batinanju. Na svu sreću, na licu mesta se u tom trenutku našla i starija gospođa, koja je slučajno tuda prolazila i videvši šta se događa, vrisnula: „Nemojte, kud trojica na jednog!“ Nakon ovog povika, batinaši su prestali da udaraju S. I. i pozvali ekipu MUP-a Niš, koja je ubrzo stigla i sve ih odvela u stanicu. Epilog ove priče je da je S. I. zadobio teške telesne povrede (o čemu poseduje kompletnu medicinsku dokumentaciju), a o ovom nemilom događaju obavestio je kancelariju Mreže CHRIS u Nišu i Centar za prava manjina Beograd, koji je u ime žrtve procesuirao ovaj slučaj.

10. Diskriminacija je takođe zabeležena i u procesuiranom slučaju P. I. iz Zaječara, koja je zbog obećanja posla na neodređeno vreme od neposrednog rukovodioca seksualno uznemiravana i maltretirana. Stranka je, preko SUP-a Zaječar, podnela Opštinskom javnom tužilaštvu (OJT) Zaječar krivičnu prijavu protiv svog neposrednog rukovodioca zbog krivičnog dela nedozvoljene polne radnje iz člana 182. stav 1. KZ-a.

OJT Zaječar je svojim dopisom obavestilo stranku da je odbacilo njenu krivičnu prijavu i obavestilo je o njenim pravima u smislu člana 61. ZKP-a.

Imajući na umu navedene činjenice, preuzeto je gonjenje i, u ime oštećene kao tužilje, Opštinskom sudu Zaječar podnet je 22. avgusta 2006. godine optužni predlog protiv okriv-

ljenog zbog jednog produženog krivičnog dela nedozvoljene polne radnje iz člana 182. stav 1. KZ-a, a u vezi sa krivičnim delom obljube zloupotrebom položaja iz člana 181. stav 1. KZ-a sa predlogom da se ovaj predmet združi spisima predmeta Opštinskog suda u Zaječaru, gde stranka ima svojstvo okrivljene za krivično delo klevete, a radi vođenja jedinstvenog postupka.

Slučaj je svrstan po pravnoj kvalifikaciji Mreže CHRIS pod kategoriju „seksualno uznemiravanje i maltretiranje“, a u vezi sa članom 3. Evropske konvencije o ljudskim pravima i krivično delo nedozvoljene polne radnje iz člana 182. stav 1. KZ-a Republike Srbije. Slučaj je okončan tako što su stranke povukle tužbeni zahtev.

11. Slučaj kancelarije CHRIS u Novom Sadu

Slučaj u vezi sa krivičnim delom iz člana 128. KZ RS (povreda ravnopravnosti građana) u toku je, a reč je o povredi ravnopravnosti građana, tri pripadnika romske nacionalnosti u rodbinskim odnosima, koji su dobili otkaz zbog svoje nacionalne pripadnosti. Sve troje bili su zaposleni u istoj firmi.

12. Slučaj „Frizerski salon“

Diskriminacija na osnovu nacionalne pripadnosti (romske) zabeležena je i novembra 2006. godine u frizerskom salonu u centru Novog Sada, kada je troje pripadnika romske nacionalnosti ušlo u salon da se ošiša. Radnica im je rekla da smesta izađu napolje, jer je vlasnik salona naredio da „ne smeju da šišaju Cigane“! Iako su sutradan ponovo posetili salon, nadajući se da će druga radnica biti u smeni, odgovor je bio isti. Kancelarija CHRIS u Novom Sadu je nakon razgovora sa ocem dece slučaj prijavila tužilaštvu koje je uzelo predmet na razmatranje.

13. Slučaj Z. V. iz sela J.

Na imanju Z. V. došlo je do požara u pomoćnim objektima pri čemu mu je izgorela štala, senik, životinje u štali, kamion... Prema zvaničnim podacima, požar je posledica neispravne elektroinstalacije. Međutim, u ovim pomoćnim prostorijama nema električnih instalacija, nema struje, izuzev jednog sijaličnog mesta koje se napaja kablom od kuće i isto sijalično mesto se nalazi izvan objekta. Požar je započet na sasvim drugom delu objekta od onoga gde se nalazi sijalično mesto i kabl koji ide od kuće.

S obzirom na svoje poreklo i ranije pretnje i neprijatnosti koje je imao a ima i sada, Z. V. opravdano sumnja da je požar podmetnut. Komšija J. Ž. mu je rekao da su sami zapalili kako bi naplatili štetu i širili mržnju, a drugi komšija mu je rekao da nije bilo njega još i ranije bi mu štala gorela.

Okolnost koja je neuobičajena za gašenje ovakvog požara je i ta da je ULT došao oko sat vremena nakon što je požar lokalizovan i skoro ugašen, te je samo poravnao teren i mesto gde je započeo požar. Niko nije znao ko je zvao ULT i po čijem nalogu je došao.

Ovo je bio i jedan od osnovnih razloga zbog koga su mu u MUP-u Beograd rekli da ne mogu da utvrde do kraja uzrok požara.

Neposredno posle nemilog događaja na lice mesta izlazi Sandra Orlić iz Fonda za humanitarno pravo koja je fotografisala mesto posle požara. Njoj su pretile komšije, i to i verbalno i fizički, a bilo je i nasrtaja „francuskim ključem“.

OKOLNOSTI PRE I POSLE POŽARA

Ranije okolnosti ukazuju na konstantan pritisak na ovu mešovitu porodicu (otac stranke je Albanac, majka Srpkinja, supruga mu je Srpkinja), tako što mu je supruga dobila šamar

i bila vredana na nacionalnoj osnovi. Za ove radnje je izvesni A. B. prekršajno kažnjen novčanom kaznom (po saznanju stranke, on se hvalilo u kafani kako je kažnjen sa 1.000 din.). Oni nikada nisu bili pozivani niti imaju obaveštenje od suda, sudije za prekršaje.

Patrola policije zajedno sa predsednikom MZ tražila je 24. oktobra 2006. od stranke da ukloni ugajl iz dvorišta jer tuda treba da ide put. Bez upuštanja u opis problema, mesto istovara je faktički dvorište Z. V., pa je posle detaljnijeg opisa mesta i okolnosti, državnine i svojine, izveden zaključak advokata da je reč o neosnovanom zahtevu predsednika MZ, kao i asistenciji policije. Nema naloga komunalne inspekcije ili rešenja opštine ili bilo kog drugog naloga koji je izdao državni organ.

Dopisom Opštinskog javnog tužilaštva Ktr. br. 206/2005. god. od 20. decembra 2005, Z. V. je obavešten da požar „nije posledica krivičnog dela“ i da on može preuzeti krivično gonjenje shodno članu 61. stav 2. ZKP-a.

Stranka nije preuzela gonjenje. Obračala se Službi za ljudska i manjinska prava, Birou za pritužbe i predstavke MUP RS, ali je uvek dobijala odgovor o nenadležnosti.

S obzirom na to da je Mreža CHRIS odobrila procesuiranje ovog slučaja biće preduzete odgovarajuće radnje prema domaćem zakonodavstvu u cilju ispunjenja uslova i mogućnosti obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava zbog kršenja člana 6. u vezi sa članom 13, pravom na delotvorni lek i povezivanjem sa članom 14. (diskriminacija).

14. Slučaj Z. D. iz sela J.

Slučaj Z. D. povezan je sa prethodnim slučajem s obzirom na to da je reč o ocu Z. V. Sve se zbilo 24. novembra 2006. oko 17 časova u pomoćnom objektu, vlasništvo V. Z. iz

J., koji je ustupio ovaj objekat strankama da ga koriste i da tu drže svoju stoku, posle požara.

Dok je Z. D. čistio ispred štale, prolazeći G. M. obratio mu se rečima: „Čisti, čisti majku ti govnersku i šiptarsku“ i otišao.

Malo kasnije Z. D. je u uobičajeno vreme krenuo ka jednom mostiću da sačeka suprugu koja je trebalo da se vrati sa ovcama sa ispaše. Na tom mestu on ju je uvek sačekivao.

NAPOMENA: Z. D. je u avgustu ove godine imao moždani udar, „šlog“ i od tada je slabo pokretan, kreće se uz pomoć štapa, slabije vidi, slabe je fizičke konstitucije, doskoro mu je sin pomagao, pridržavajući ga pri kretanju.

Došavši ispred tog mostića video je prvo siluetu a potom kada mu se približio na oko dva metra i lik G. M. sa „punom“ ciglom u desnoj ruci i štapom u drugoj ruci. Prilazeći, rekao mu je: „Gde ćeš sad mamicu ti jebem, sad ću da te ubijem...“ G. M. ga je tom ciglom udario u predelu rebara, ispod pazuha leve ruke a potom ga ciglom udario i u levu slepoočnicu. Od siline udaraca Z. D. pada u pravcu G. M., a potom obojica padaju u kanal pored mostića. Nastaje rvanje zbog potrebe da se jedan od drugog otrgnu i izađu iz tog kanala. To traje oko pet minuta. Prvi izlazi G. M. i tada nailazi i supruga Z. D. Napad je završen i svi odlaze kućama.

G. M. nema razumnog niti objektivnog razloga da tu bude jer tim putem niti se dolazi do neke saobraćajnice (npr., seoskog puta ili neke druge komunikacije) niti ima njiva u tom pravcu, niti tuda odlazi u njih, put isključivo vodi u utrine.

Policija dolazi prvo kod G. M., a ne dolazi kod Z. D. Tek po pozivu Z. V. (sina) policija dolazi i na neprijatan verbalni način pokušava da „sazna“ čime je on tukao G. M., a pri tom ih ne zanimaju jasni i vidljivi tragovi i masnice na Z. D.

Prema rečima Z. V. (sina), na lice mesta je dolazio policajac koji je bio i posle požara (opisan u ranijem slučaju) i saopštio mu je da „od tog posla nema ništa...“ jer je Z. V. insistirao da se konstatuju povrede i da se sasluša i verzija njegovog oca, a ne samo da službeno lice unapred donosi zaključke i postavlja pitanja čime je Z. D. tukao G. M.

U ovim radnjama su nesporni elementi krivičnog dela iz člana 122. stav 2. KZ – laka telesna povreda ili teška telesna povreda iz člana 121. KZ.

Ovo iz razloga jer se lekar zbog protoka roka nije mogao izjasniti o kakvoj povredi je reč, te će konačna kvalifikacija zavisiti od veštaka. Ova dela su nesporna s obzirom na okolnosti slučaja i na stvarnu pozadinu, a mišljenja smo da ima mesta i k.d. iz člana **317, izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje i netrpeljivosti**. Odnos policije i uopšte državnih organa je neprimeren u smislu „prikrivene diskriminacije“ i drugačijeg tretmana porodice Z. V. (npr., na poziv Z. V. policija je došla tek sutradan oko 14 časova, dok je po njegovom saznanju na poziv G. M. došla u roku od nekoliko sati).

15. Slučaj „Mega market ‘Tempo‘ u Novom Sadu

Izveštaj o ovom slučaju koji je poslat članicama Mreže CHRIS radi izjašnjenja i eventualnog procesuiranja dogodio se 1. decembra 2006. godine na ulazu novootvorenog Mega marketa „Tempo“ u Novom Sadu. Tog dana, tri osobe romske nacionalnosti, koje su 10 sati čekale da uđu u navedeni objekat zbog najavljenih nižih cena na dan otvaranja, sprečene su da uđu u objekat. Njih su na grub i ponižavajući način izbacili pripadnici obezbeđenja kada su došli na red. Slučaj je specifičan po tome što pripadnik obezbeđenja nije na direktan način (npr., rečima Cigani, Romi itd.) pokazao da je stranke izbacio zbog njihove nacionalne pripadnosti, već ih je vukući za jakne i primenivši silu „izgurao“ iz objekta rečima: „Marš

napolje!“ Ceo događaj je posmatrao policajac u uniformi koji je na molbu stranaka da im pomogne mirno rekao: „Ovo nije moj objekat niti ja ovde radim, njegovo je pravo da radi šta hoće!“ Iz navedenog je jasno da je posredi prikrivena diskriminacija koju je teško dokazati, ali koja je ipak očigledna.

16. Slučaj maloletnog Roma

Roma, učenika trećeg razreda srednje Mašinske škole u Novom Sadu je, za vreme velikog odmora u školi, desetak učenika primoralo da skine pantalone i donji veš da bi videli da li je obrezan. Roditelji su se obratili direktoru škole koji im je savetovao da dete ispišu iz škole. Uplašeni roditelji su to i učinili, a iako im je odmah (indirektnim putem) ponuđeno da dođu na razgovor u kancelariju CHRIS-a u Novom Sadu, oni su to odbili plašeći se osвете „srpskih učenika“ i njihovih roditelja.

17. Slučaj D. V. iz Niša

D. V. je učenik V razreda škole za decu sa posebnim potrebama „14. oktobar“. Po nacionalnosti je Rom. Razlog njegovog obraćanja kancelariji Mreže CHRIS u Nišu jeste činjenica da je bio žrtva brutalnog prebijanja na nacionalnoj osnovi. Toga dana pošao je sa petogodišnjom sestrom do obližnjeg dragstora i prolazeći pored jednog dvorišta, začule su se reči: „Majku ti jebem cigansku, zašto me tako cinički gledaš, pobiću vas sve!“

Nakon toga, okrivljeni P. M. iz Niša prišao je D. V. i pesnicom leve ruke ga udario, od čega je maloletni D. V. zadobio laku telesnu povredu u vidu krvnih podliva kože ispod desnog oka i mekih tkiva poda desne očne duplje. S obzirom da D. V. o tome poseduje urednu medicinsku dokumentaciju, zatim na osnovu iskaza više svedoka očevidaca, kao i s

obzirom na okolnost da raniji život okrivljenog ukazuje na sklonost ovakvom nasilničkom ponašanju (čak četiri puta je kažnjavao zbog prekršaja protiv javnog reda i mira), Opštinski sud u Nišu doneo je osuđujuću presudu protiv okrivljenog P. M. i osudio ga na sedam meseci zatvora zbog izvršenja krivičnog dela nasilničkog ponašanja (član 220. stav 2. u vezi sa stavom 1. KZ RS). U istom postupku sud je oštećenog D. V. uputio na parnicu radi ostvarivanja svog imovinsko-pravnog zahteva. Inače, prvostepena osuđujuća presuda još nije pravosnažna, jer je branilac okrivljenog P. M. izjavio žalbu i rešavanje po žalbi još je u toku.

18. Slučaj D. V. iz Niša

Naime, kancelariji Mreže CHRIS u Nišu se 8. decembra 2006. godine obratio D. V., predsednik KO NVO Lambde. Inače, NVO Lambda je centar za promociju i unapređenje LGBT ljudskih prava i Queer kulture. D. V. se nama obratio povodom saznanja da u ime NVO Lambde i MUP-a Niš, gradom cirkuliše SMS sledeće uznemirujuće sadržine:

„LAMBDA:

Poštovani,

U saradnji sa MUP-om Niš upisani ste u registar homoseksualaca ovog grada o čemu Vas obavestavamo.

Srdačan pozdrav, Lambda.“

Primalac navedene poruke se obratio NVO Lambdi u cilju prijavljivanja uznemiravajućeg SMS-a. Nakon toga, aktivisti NVO Lambde došli su do informacije da je bilo i drugih sličnih slučajeva u istom ovom periodu i u vezi sa tim, D. V. je u ime NVO Lambde MUP-u Niš 7. novembra 2006. godine

uputio zahtev da se otkriju počinioci ovog dela. Inače, NVO Lambda saznaje da identifikacioni broj sa kog je uznemirujući SMS poslat, jeste u stvari servisni centar internet sajta preko kojeg se mogu slati besplatne poruke korisnicima svih mreža.

Kako NVO Lambda od nadležnih nije dobila nikakav odgovor po podnetom zahtevu, D. V. se obratio kancelariji Mreže CHRIS u Nišu u cilju dobijanja adekvatne pravne zaštite i pomoći u konkretnom slučaju. Pravnica kancelarije Mreže CHRIS u Nišu sačinila je zahtev povereniku RS za slobodan pristup informacijama od javnog značaja, u skladu sa najnovijim Zakonom o slobodnom pristupu informacijama od javnog značaja. Odgovor poverenika se očekuje.

19. Slučaj F. J. iz Jabukovca

F. J. je vređan u prodavnici u Jabukovcu 12. decembra 2006. godine od meštana vlaške nacionalnosti, M. V. i V. Đ. B. rečima: „Evo ga čovek koga treba ubiti, on traži Kosovo ovde“. Na njegov odgovor: „Kakvo Kosovo, znate da smo lepo živeli u selu“, oni su zapretili: „Pazi šta radiš, ubićemo te“. Da bi smirio situaciju, umešao se vlasnik radnje, M. J, pa je F. J. napustio radnju, jer je video da je situacija ozbiljna. V. Đ. B. mu je više puta i ranije upućivao slične izjave: „Šta će ti Vlaška stranka, mi smo došli sa Kosova“. Inače F. J. je od ove godine član Vlaške demokratske stranke Srbije.

20. Slučaj J. J.

J. J. je 9. avgusta 2006. godine došao da prijavi da su u noći između 8. i 9. avgusta 2006. godine na zidu kuće gde je sedište Demokratskog pokreta Rumuna Srbije, preko puta „Jugobanke“ Bor – Ekspozitura Negotin, ispisani grafiti: četi-

ri ocila i reči „Borska Srbija Srbima“ a ispod „Vlasi napolje“. Na betonu ispod zida takođe piše: „Plašite se...“ i tabla sa natpisom naziva udruženja obojena je crnom bojom. Ovo je prijavio OUP-u, STV-u, pa je i Odbor za ljudska prava Negotin obavestio o tome, jer se time krši član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima – zabrana diskriminacije.

DISKRIMINACIJA DECE SA SMETNJAMA U RAZVOJU

I. Osobe sa funkcionalnim smetnjama i siromaštvo

Tokom izrade Strategije za smanjenje siromaštva navedeno je da je siromaštvo jedno od relevantnih obeležja života osoba sa funkcionalnim smetnjama i njihovih porodica. Prema istraživanjima iz 2001. godine,¹ više od 70 odsto osoba sa smetnjama imalo je veoma niske prihode i po sadašnjim kriterijumima spadali bi u siromašne. Ovi podaci nisu mnogo promenjeni u poslednjih nekoliko godina. Neki od razloga siromaštva su:

- sistem obrazovanja, koji je više ekskluzivan („specijalno obrazovanje“) nego inkluzivan;
- nemogućnosti zapošljavanja: diskriminacija, isključivanje i niske participacije u sticanju dohotka;
- službe podrške uglavnom su razvijene u sistemu socijalne zaštite i to, pre svega, kao rezidencijalne ustanove za dugotrajan smeštaj dece i odraslih sa ometenostima;
- nedostupno i neprilagođeno okruženje;
- „nevidljivost“ i nedovoljno razumevanje potreba, potencijala i ljudskih prava, kao i mnogi drugi razlozi.

1 Podaci su dobijeni u anketnom istraživanju sprovedenom u maju 2001. godine; rezultati su objavljeni u studiji „Osobe sa invaliditetom i okruženje“ (urednik prof. dr Viktorija Cucić, CPA, Beograd, 2001).

Porodica Ristić

Mladić Žarko Ristić ima 20 godina i s majkom živi u Pančevu. Žarko je višestruko ometen i ima epilepsiju, ali za sve ove godine nije dobio zvaničnu dijagnozu, već samo opis stanja. Nemanje dijagnoze dovelo je do toga da Žarko nije ni u jednom udruženju osoba sa hendikepom, a porodica ima velikih poteškoća da ostvari svoja prava. Nedavno se Centar za neurologiju u Beogradu zainteresovao za Žarkov „slučaj“, pa će mladić uskoro imati prvi pregled u ovoj ustanovi. Ovaj primer je okvir medicinskog pristupa u našoj zemlji, koji se zasniva na posmatranju osobe samo iz ugla „ometenosti“ ili „hendikepa“, a ne iz ugla potreba i prava. To znači da se ne obezbeđuju uslovi za maksimalan razvoj potencijala u skladu sa potrebama osobe, kao ni za realizaciju prava na adekvatan tretman, obrazovanje, uključivanje u život lokalne zajednice itd. Na taj način dovodi se u pitanje i ostvarivanje prava na život u porodici, jer ne postoji adekvatna podrška u lokalnoj zajednici (razvoj lokalnih službi podrške). Majka je često „savetovana“ da Žarka pošalje u dom za dugotrajan smeštaj osoba sa hendikepom.

Primanja porodice su 23.000 dinara mesečno (10.000 dinara je majčina plata, 6.000 dinara penzija, koju Žarko prima od kada mu je otac umro, i 7.000 tuđa nega i pomoć). Za Žarkovu terapiju potrebno je 40.000 dinara mesečno, a lekovi koji su mu potrebni su ili na pozitivnoj listi ili se troškovi refundiraju. Međutim, najčešći je slučaj da apoteke nemaju prepisani lek, iako su u obavezi da određene lekove potražuju kada za tim postoji potreba kupaca. Zbog toga je Žarkova majka primorana da pronalazi alternativne načine dobavljanja lekova, odnosno preko prijatelja koji putuju u inostranstvo. Žarku je u oktobru 2005. godine prepisana nova terapija, a jedan od lekova u kombinaciji ne može se od tada naći u apotekama. Do sada je isprobao oko 60 kombinacija – oko

20 različitih lekova. U vezi s tim, majka se obraćala Republičkom zavodu za zdravstveno osiguranje, a pomoćnik ministra Vasilije Antić uputio ju je na lokalni resor. U opštini Pančevo dobila je odgovor da su svesni nepostojanja određenih lekova u apotekama, ali da je „takva situacija“. Majka se obratila i Narodnoj kancelariji, ali još nije dobila odgovor.

Zbog nedostatka finansijskih sredstava, porodica Ristić često nije u mogućnosti da plati račune i obaveze, a nisu imali uspeha u oslobađanju od plaćanja dela računa.

Tokom majčinog radnog vremena o Žarku brine negovateljica. S obzirom da je majka bolesna – osteoporoza i problemi sa limfnim žlezdama, tražila je da je penzionišu, jer bi na taj način bila sve vreme sa Žarkom (ne bi plaćali negovateljicu) i imali bi više sredstava za život. Pored toga što porodica nema dovoljno finansijskih sredstava za plaćanje potrebnih analiza, majka ne ostvaruje pravo na penziju. Ona će morati da ide na operaciju i biće zadržana u bolnici do nedelju dana, ali to za sada ne čini jer nema ko da brine o Žarku u tome periodu. U opštini Pančevo ne postoji privremena podrška osobama koje nisu u situaciji da same brinu o sebi, a nijedna organizacija ili udruženje takođe ne pruža ovakve usluge. Nakon razgovora sa patronažnim sestrama saznali smo da pri Zdravstvenom centru ne postoji privremena nega u Pančevu. Centar za socijalni rad obavestio nas je da oni za ovakve situacije obezbeđuju jednokratnu pomoć od 2.000 dinara. Jedna od mogućnosti rešenja ove situacije jeste da novac dobijen od Centra za socijalni rad bude uplaćen patronažnim sestrama, koje bi pronašle načina da budu sa mladićem tokom majčine operacije. Međutim, to nije sistemsko rešenje, već rešenje nastalo iz napora organizacije i porodice.

Žarko povremeno ide na grupne aktivnosti i druženja u Udruženju za pomoć MNRO u Pančevu, a povremeno je dolazio i na grupne aktivnosti organizacije „VelikiMali“. Me-

đutim, najviše vremena provodi kod kuće, jer ne postoje nikakve aktivnosti u gradu za mlade sa funkcionalnim smetnjama, pogotovo za mlade sa višestrukim smetnjama.

Opšti sistem socijalne zaštite u Srbiji je neprilagođen i često neprihvatljiv za mnoge porodice, a malo se radi na razvijanju lokalnih službi podrške u različitim aspektima života.

II. Zdravstvo

U decembru 2006. godine organizovali smo radni sastanak sa roditeljima dece sa smetnjama u razvoju da bismo sa njima razgovarali o najčešćim problemima i poteškoćama sa kojima se susreću pri realizaciji prava svoje dece, kao i o podršci koju imaju od stručnjaka u ustanovama. Najviše pritužbi bilo je na račun zdravstva i roditelji u toj oblasti imaju najviše problema. Evo nekih od poteškoća koje su izneli:

- Nepostojanje celokupne slike detetovog statusa: dokumentacija o detetu je nepotpuna i svakom lekaru moraju posebno (i ponovo) da objašnjavaju koje poteškoće i sposobnosti ima dete. Ovo je najizraženije kada odu kod pedijatra. Često roditelji nisu upućeni na adekvatne tretmane i mnogo vremena prolazi dok ne saznaju kod koga ili u koju ustanovu treba da idu (npr., majka deteta sa Down sindromom, inače iz obližnjeg sela i iz socijalno ugrožene sredine, tek je kada je dete navršilo tri godine saznala kakvi sve tretmani postoje). Dešava se da je dete upućeno na tretman koji mu nije potreban. Tako je dečak sa cerebralnom paralizom proveo šest meseci u Lipovici na određenom tretmanu da bi nakon toga saznali da mu taj tretman nije bio ni potreban.
- Roditelji imaju dosta problema pri obezbeđivanju ortopedskih pomagala. Tako je majka dečaka koji ima cere-

bralnu paralizu i operisao je tetive pa sada može da hoda, ali ne samostalno, tražila štake. Međutim, dogodilo se da po dijagnozi dečak ima pravo samo na kolica (koja mu nisu potrebna). Uz različita „dovijanja“ i pregovaranja dečaku su obezbeđene štake na drugom mestu. Sličan problem je i sa nabavkom ortopedске обуće. Najčešće se dugo čeka na pregled i potrebno je oko mesec dana za izradu cipela (ponekad čitav taj proces traje nekoliko meseci) koje se ne prave jedan broj veće tako da dete uskoro prerasta tu obuću i roditelji moraju da ponavljaju proceduru. Takođe, kod nas se u zvaničnim ustanovama još ne izrađuju ortopedski ulošci za cipele koji odgovaraju svakoj vrsti obuće, i to za nekoliko brojeva.

- Najveći problem roditelji vide u izdavanju uputa za tretmane i preglede u Beogradu. Procedura dobijanja uputa od lekarske komisije je komplikovana (prvo se uzima uput od lekara opšte prakse za specijalistu, pa specijalista daje uput za komisiju, pa komisija odobrava/daje uput za tretman ili pregled u Beogradu). Uput traje mesec dana i roditelji stalno moraju da prolaze kroz istu proceduru. Ne postoji jedinstvena baza podataka o svakom korisniku u Domu zdravlja.

III. Pravo na obrazovanje

Tokom 2005. godine organizacija „VelikiMali“ sprovela je istraživanje „Kvalitetno obrazovanje za sve“, koje je obuhvatilo anketiranje šire i stručne javnosti, donosilaca odluka u lokalnoj zajednici i različitih udruženja osoba sa hendikepom na temu poštovanja prava dece sa smetnjama u razvoju. Kao osnovno polazište uzeli smo Konvenciju o pravima dece i pokušali da je uporedimo sa realnošću, a oblasti koje su nas zanimale jesu pravo na život u porodici, pravo na obrazova-

nje, pravo na socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Rezultati su u potpunosti obrađeni i analizirani tokom januara 2006. godine. Anketirali smo 187 stručnjaka, tj. profesionalaca koji rade sa decom u različitim ustanovama u gradu (vaspitači, učitelji, profesori, defektolozi, pedagozi, psiholozi, zdravstveni radnici itd.) i čak 75 odsto ispitanika smatra da se zakonima u Srbiji poštuje pravo dece sa smetnjama u razvoju na obrazovanje, a ovo su neki od komentara:

- zakoni su dobri ali država preko svojih institucija treba delotvorno da radi,
- potrebno je više raditi praktično na terenu putem kvalitetnih programa,
- nedovoljna briga države i nepostojanje adekvatnih ustanova,
- društvo nije spremno da se suoči sa potrebama dece sa smetnjama u razvoju.

Ali, bilo je i komentara da se „zakon poštuje onoliko koliko ima para“.

Od ukupnog broja ispitanih stručnjaka, čak njih 66 smatra da deca sa smetnjama u razvoju treba da se obrazuju u posebnim (specijalizovanim i izdvojenim) školama.

IV. Odeljenje za decu i mlade sa autizmom u Pančevu

Pre nekoliko godina u opštini Pančevo sa radom je započelo Udruženje za pomoć osobama sa autizmom i jedna od njihovih uspešnih aktivnosti jeste pokretanje školskog odeljenja za decu i mlade sa autizmom (uzrasta od sedam do 18 godina), koje je registrovano pri Ministarstvu prosvete i sporta RS. Privremeno rešenje za prostorije u kojima će raditi bio je

jedan prazan objekat Predškolske ustanove dok se ne obezbede uslovi za rad u okviru specijalne škole. S obzirom na to da u Pančevu, kao i drugim opštinama u zemlji, nema dovoljno predškolskih objekata u odnosu na potrebe (broj dece), 2005. godine odlučeno je da se odeljenje za autizam preseli u druge prostorije. Bez konsultacija sa roditeljima dece, stručnjacima koji rade sa njima ili lokalnom samoupravom, odlučeno je da se odeljenje prebaci u vrtić „Lasta“, u kojem radi jedna redovna grupa predškolskog uzrasta (oko dvadesetoro dece) i jedna inkluzivna grupa, koju vodi organizacija „VelikiMali“. Odluku o ovome doneli su tadašnji direktor Specijalne škole, koji se još ranije obavezao da će obezbediti uslove za rad ove grupe pri školi, i tadašnja direktorka Predškolske ustanove iako je za odeljenje za autizam odgovorno Ministarstvo prosvete i sporta. Deca i mladi sa autizmom školskog uzrasta smešteni su sa decom predškolskog uzrasta (uzrasta do šest godina) u prostorije neprilagođene za rad, neopremljene i nedovoljno velike. Roditelji, koji nisu bili obavešteni o premeštanju odeljenja u navedeni vrtić, negodovali su, organizovali sastanke sa odgovornima i konferenciju za štampu i odlučili da njihova deca neće ići u taj vrtić. Od tada se sa ovom decom radi individualno u njihovim domovima, što je opet „privremeno rešenje“, kako je rečeno.

Jasno je da su nadležni ovim činom pokazali malo interesovanja za potrebe i prava dece sa autizmom i njihovih porodica – utisak je da su samo rešavali problem prostorija za rad. Deci je uskraćeno pravo na obrazovanje, boravak i rad u grupi kao realizacija prava na adekvatan tretman i maksimalan razvoj njihovih mogućnosti, a povrh svega dodatno su marginalizovani postupanjem na nehuman i neprofesionalan način, čime su ugrožena njihova prava garantovana Konvencijom UN o pravima deteta. Roditeljima je svakako dodatno otežana situacija. Od Ministarstva prosvete i sporta RS

nije stigao nikakav odgovor, a lokalne vlasti su obećale da će opremiti prostorije u Specijalnoj školi u Pančevu (!) za ovo odeljenje, što je realizovano tek nakon šest meseci.

V. Da li se zakonima u Srbiji poštuje pravo dece sa smetnjama u razvoju na obrazovanje?

Iako Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Službeni glasnik RS“, br. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004) **propisuje jednaku mogućnost za obrazovanje dece i učenika sa smetnjama u razvoju** (član 2. stav 1. tačka 5), čak 85 odsto dece sa posebnim potrebama je van vaspitno-obrazovnog sistema (izveštaj UN iz 2001. godine), a za one koji pohađaju školu program je neprilagođen i nema adekvatne podrške. Takozvane specijalne škole registrovane su samo za decu sa lakim mentalnim smetnjama u razvoju ili za decu sa oštećenjem sluha ili vida (odnosno po „kategorijama“), čime se diskriminišu sva ostala deca, ali i ove škole u najvećem broju pohađaju deca iz socijalno ugroženih sredina (Romi ili deca raseljena sa Kosova, koja imaju poteškoća u razumevanju jezika). Neprilagođenost nastavnog programa dovodi do toga da deca sa smetnjama u razvoju upisana u redovne škole često bivaju prebačena u specijalne škole ili prestaju da pohađaju nastavu. Retko se pronalaze druga moguća rešenja ili usvajaju drugačiji modeli obrazovanja, kao što su izrada individualnih obrazovnih programa. Najčešće deca sa smetnjama u razvoju, po preporuci i odluci Komisije za kategorizaciju, i ne pohađaju obrazovne ustanove. Izuzeci uspešnog inkluzivnog obrazovanja postoje samo u sredinama u kojima jaku podršku pružaju aktivisti nevladinih organizacija i pojedini stručnjaci, kao i sami učitelji i vaspitači.

U Zakonu o sprečavanju diskriminacije osoba sa invaliditetom u članu 19. kaže se da se diskriminacijom ne smatra „organizacija posebnih oblika nastave, odnosno vaspitanja za učenike, odnosno **decu predškolskog uzrasta, koji zbog nedovoljnih intelektualnih sposobnosti ne mogu da prate redovne nastavne sadržaje, kao i upućivanje učenika, odnosno dece predškolskog uzrasta u te oblike nastave odnosno vaspitanja, ako se upisivanje vrši na osnovu akta nadležnog organa kojim je utvrđena potreba za takvim oblikom obrazovanja učenika, odnosno deteta predškolskog uzrasta**“. Iako je donošenje ovog zakona veliki uspeh i napredak u zaštiti prava osoba marginalizovanih grupa, ovaj član sugerise da se deca predškolskog uzrasta sa smanjenim intelektualnim sposobnostima (uzrasta od tri do šest godina) već na ovom ranom uzrastu odvajaju od svojih vršnjaka.

Tokom leta 2006. godine, u skupštinsku proceduru ušao je Predlog zakona o predškolskom obrazovanju, koji donosi dosta novina, pogotovo kada je reč o obrazovanju dece sa smetnjama u razvoju. Zakon još nije usvojen i verovatno će se to desiti tokom prve polovine 2007. godine, ali je Ministarstvo prosvete i sporta RS propisalo da se radi po odredbama novog zakona – uvođenje nultog razreda, odnosno obaveznog predškolskog obrazovanja, koje se već sprovodi u praksi iako zakon nije usvojen. Ono što je simptomatično jeste da se ovaj (neusvojeni) zakon sprovodi selektivno, odnosno obavezan je nulti razred za svu decu koja su napunila šest godina i neophodno je obezbediti dovoljan broj ustanova i stručnjaka koji bi sa decom radili, ali kada je u pitanju upisivanje dece sa smetnjama u razvoju u redovne grupe vrtića (što ovaj zakon takođe reguliše) ništa se ne radi pod izgovorima da nije obavljena adekvatna priprema objekata i zaposlenih, da nisu jasne metode i načini rada i sl. Pitamo se i da je zakon usvojen tokom 2006. godine, kako bi vaspitači radili sa decom sa smetnjama u razvoju kada svi ovi preduslovi nisu ispunjeni?

Oktoabar je obeležio i novi Ustav RS, po kome „Deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti“ (član 64).

Ustav RS propisuje da *svako ima pravo na obrazovanje* i da je osnovno obrazovanje obavezno i besplatno, a da je srednje obrazovanje besplatno (član 74). Takođe, u Konvenciji o pravima deteta kaže se da *svako dete ima pravo na obrazovanje*, a država je obavezna da osigura besplatno i obavezno osnovno obrazovanje. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja propisuje jednaku mogućnost za obrazovanje dece i učenika sa smetnjama u razvoju (član 2. stav 1. tačka 5).

Kako je onda čak 85 odsto dece sa smetnjama u razvoju u Srbiji van bilo kakvog vaspitano-obrazovnog sistema? I dokle ćemo pisati i usvajati zakone koji neće biti sprovedeni u praksi pod raznim izgovorima društveno-istorijsko-političkih okolnosti u zemlji?

VI. Primeri diskriminacije iz predškolskog vaspitanja i obrazovanja

Organizaciji „VelikiMali“ obratila se porodica čiji četvorogodišnji sin ima manjih poteškoća u govoru i uspostavljanju komunikacije sa okolinom, i ide u lokalni vrtić. S obzirom na to da vaspitačica nije bila zainteresovana da radi sa detetom u „prevelikoj“ grupi (iako je pre toga već imala u grupi dete sa smetnjama u razvoju), organizacija „VelikiMali“ dečaku je obezbedila ličnog asistenta kako bi dete ostalo u vrtiću i pružila podršku u razumevanju njegovih potreba i mogućnosti. Na primer, na jednom času, dečak od vaspitačice nije dobio bojice i papir uz objašnjenje da on „ne zna da crta“. Dečaku lični asistent nije potreban, već je to urađeno da bi vaspitačica imala dodatnu podršku, pa se dovodi u pitanje smislenost asistencije i kome je namenjena. Vrtić je organizovao ekskurziju

za decu, a deca iz nižeg socijalnog statusa imala su pravo na besplatnu ekskurziju. Iako ovaj dečak, odnosno njegova porodica ispunjava kriterijume za besplatnu ekskurziju, odbijeni su zato što vaspitačica nije htela da vodi nekoga sa kim će imati „dodatnih poteškoća“ ukoliko nema ličnog asistenta. Roditelji su zbunjeni i uplašeni da će svaka reakcija dovesti do toga da dečak izgubi mesto u vrtiću, pa odlučuju da ne reaguju na ovu vrstu diskriminacije i nasilja nad detetom. Ovo je, nažalost, jedan od svakodnevnih primera u vrtićima u Srbiji. Kvalitetno obrazovanje, a samim tim i kvalitetno inkluzivno obrazovanje zavisi od dobre volje pojedinaca.

VII. Primeri diskriminacije iz osnovnog obrazovanja

Specijalne škole u Srbiji registrovane su kao osnovne škole za lako mentalno ometenu decu, ili za decu sa poteškoćama u vidu ili govoru, što je svojevrsna diskriminacija u osnovi. Kako nam često kažu defektolozi zaposleni u specijalnim školama: „Decu koja su lako mentalno ometena obrazujemo, a decu koja su umereno mentalno ometena osposobljavamo za rad, jer su needukabilna“ (šta god to značilo). Deca korisnici kolica često ne pohađaju škole, koje su na prvom mestu arhitektonski neprilagođene, a i ne postoji „posebna“ škola za „njih“. Kako to onda svi imaju pravo na obrazovanje?

Teško je govoriti o mogućnostima inkluzivnog obrazovanja kada ni osnovni preduslovi nisu stvoreni. Barijera u pristupu školama za decu sa smetnjama u razvoju jeste i neobezbeđen ili neprilagođen javni transport do škole. Brojni su primeri roditelja koji decu odvoze u školu i tamo provode ceo školski dan, čekajući da se časovi završe kako bi ih vratili kući. Jedan od primera je porodica – korisnik usluga „VelikiMali“. Dečak koji ima poteškoća u razvoju i oštećen vid pohađa Specijalnu

školu za slabovidu i slepu decu u Zemunu. Samohrana majka svakog radnog dana ide sa njim autobusom do škole, čeka četiri sata, vraća se sa njim do Pančeva i onda odlazi na posao. Opcije koje ova porodica ima jesu da dečak radnim danima bude u internatskom smeštaju škole, što podrazumeva odvajanje od porodice i zatvoren život u instituciji (poznato je da mnoge institucije za smeštaj dece i osoba sa funkcionalnim smetnjama nisu otvorenog tipa). Nakon više pokušaja da se pronade adekvatan način da dečak pohađa školu bez majčine pratnje, ni lokalne vlasti ni škola nisu pronašle rešenje. Odgovor je da bi porodici „svakako“ trebalo da bude najvažnije to što „dečak ipak ostvaruje pravo na obrazovanje i što su pokriveni putni troškovi“. Takođe, majka dečaka sa poteškoćama u razvoju (korisnik usluga „VelikiMali“), koji pohađa specijalnu školu u Pančevu, neko vreme je svakodnevno boravila u školi tokom časova u slučaju da je detetu potrebna za odlazak do toaleta ili podršku tokom odmora (dečak ima poteškoća u hodu, a zaposleni smatraju da nije njihov posao da brinu o tome). Iz istih razloga (potrebe za dodatnom podrškom) dečak nije otišao na školsku ekskurziju (porodica nije ni bila obavestena da škola planira ekskurziju niti im je bilo ko objasnio zašto su automatski odbijeni).

Od partnerske organizacije iz jednog malog mesta u Vojvodini dobili smo informaciju da je specijalno odeljenje u okviru redovne škole premešteno na treći sprat zgrade škole i da neka deca već više od tri meseca ne idu u školu jer ne mogu da priđu učionici (deca korisnici kolica). Navedena organizacija je sa školom pokušala da dogovori pronalaženje novog načina (premeštanje odeljenja u neku drugu učionicu), što nije bilo uspešno. Nakon našeg predloga da reagujemo, organizacija i roditelji dece koja trenutno ne pohađaju školu rekli su da ipak „ne dižemo veliku buku“, da će škola pronaći način, a i može se desiti da deca budu izbačena ako „uvredimo“ direktora škole. S obzirom na to da je sve ovo ne-

osnovano, rekli smo im da možemo sačekati još neko vreme, a onda adekvatno reagovati.

Komisija za kategorizaciju ili razvrstavanje dece sa smetnjama u razvoju predstavlja jednu od većih prepreka i poteškoća sa kojima se roditelji dece sa smetnjama u razvoju i deca suočavaju. Komisija (u Pančevu) sastavljena je od nekoliko članova (psiholog, logoped, neuropsihijatar...). Roditelji – korisnici usluga „VelikiMali“ ovako objašnjavaju pregled Komisije. Svaki član Komisije nalazi se u svojoj kancelariji, u istoj zgradi ali na različitim mestima. Odlazak od jednog do drugog člana Komisije obično traje po nekoliko sati, a za to vreme dete postaje izuzetno uznemireno i nervozno s obzirom na to da polovinu dana provodi u čekaonici. U kancelarijama iz dočekuju stručnjaci u belim mantilima, koji detetu postavljaju različita pitanja (npr., „Šta je politika?“) i često se dešava da deca usled uznemirenosti, nove situacije i neprirodnog okruženja ne odgovaraju na pitanja iako znaju odgovore. To dodatno frustrira i dete i roditelje (jer dete ne može da „pokaže šta sve zna“). Nakon toga roditelji dobijaju dijagnozu deteta koju im niko ne objašnjava niti im daje adekvatne informacije o statusu, poteškoćama i sposobnostima deteta. Deca se usmeravaju na Zavod za psihofiziološke poremećaje i patologiju govora u Beogradu, gde dobijaju informacije o svemu navedenom. Od dijagnoze detetu zavisi tretman, obrazovanje, ostvarivanje različitih prava i umesto da se posmatra kao slika potreba i mogućih načina delovanja, dijagnoza samo predstavlja „etiketu“ za ceo život.

VIII. Pravo na život u porodici

Smeštaj u ustanovu socijalne zaštite je mera namenjena deci bez roditeljskog staranja ili deci čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama (ovo „pravo“ može da ostvari dete men-

talno ometeno u razvoju stepena umerene, teže i teške mentalne ometenosti, višestruko ometeno u razvoju, dete obolelo od autizma, kao i dete sa smetnjama u telesnom razvoju koje nema uslova da ostane u svojoj porodici, dok traje potreba za ovim oblikom zaštite – Zakon o socijalnoj zaštiti i obezbeđivanju socijalne sigurnosti građana). Ovo pravo je privremenog karaktera i traje do osposobljavanja za samostalni život, odnosno završetka škole. Oko 1.200 dece bez roditeljskog staranja i dece ometene u razvoju smeštene je u ustanove. Činjenica je da nisu sva deca sa smetnjama u razvoju bez roditeljskog staranja. Nerazvijena mreža podrške porodici u okviru lokalne zajednice dovodi do toga da roditelji smeštaju decu u ustanove. S obzirom na to da u Srbiji postoji pet ustanova za smeštaj dece sa smetnjama u razvoju, deca su uvek van mesta prebivališta. Ne samo da su domovi udaljeni od mesta prebivališta deteta već su često i udaljeni od bilo kojeg naseljenog mesta, stvarajući time još veću izolaciju. Deca sa smetnjama u razvoju u domovima za dugotrajan smeštaj ne ostvaruju pravo na obrazovanje, a samim tim ni osposobljavanje za rad, što vodi nemogućnosti zapošljavanja i samostalnog stanovanja. Smeštaj u ustanovu socijalne zaštite za decu sa smetnjama u razvoju znači da će tamo provesti najčešće i ceo život.

U domovima za smeštaj dece sa smetnjama u razvoju veliki je broj korisnika (od 300 do 650), a najčešće su tu smeštene i deca i odrasle osobe. U ustanovi za smeštaj dece sa smetnjama u razvoju u Stamnici, koja je udaljena oko 10 kilometara od Petrovca, na primer, smešteno je oko 480 osoba, uzrasta od četiri do 94 godine (?!). Deca su podeljena u nekoliko grupa i svaka grupa ima naziv „A1“, „A2“ itd. i te šifre se koriste u svakodnevnoj komunikaciji. Deca borave u neopremljenim prostorijama – nema igraćaka, mehaničkih delova, igrica i sl. – bez ikakvog organizovanog programa i

najveći broj njih je željan kontakta sa ljudima i „spoljnim“ svetom (oduševljenost nakitom, dugom kosom, šarenom garderobom...).

Da bi deca sa smetnjama u razvoju ostvarila „pravo na dom“ bez dodatne finansijske nadoknade koju bi porodica morala da obezbedi, potrebno je da budu kategorisana kao teže ometena. S obzirom na to da je siromaštvo jedan od osnovnih razloga smeštanja dece u dom za dugotrajn smeštaj, roditelji su često u situaciji da od Komisije za kategorizaciju traže „težu dijagnozu“. U tom slučaju, država plaća boravak u domu, trenutno u mesečnom iznosu od oko 17.000 dinara po osobi. Nije teško izračunati da ukoliko bi taj iznos uplaćivala porodici i službama podrške u mestu stanovanja, dete ne bi moralo da bude smešteno u dom. Takva dijagnoza dovodi do situacije da ni specijalne škole ne upisuju ovu decu, jer ih smatraju „needucabilnom“, pa su deca van vaspitno-obrazovnog sistema, što je suprotno Zakonu o osnovama sistema vaspitanja i obrazovanja (član 4. st. 1. i 4) i Ustavu. Takođe, ovakva dijagnoza podrazumeva da te osobe ne stiču ni poslovnu ni radnu sposobnost, te nijedno svoje pravo ne mogu samostalno da realizuju, već to za njih rade roditelji ili staraoci.

Domove odlikuje i nedovoljan broj zaposlenih (npr., jedna zaposlena osoba radi sa oko dvadeset petoro dece) i neobučenosť zaposlenih za savremene metode rada. Deca uglavnom imaju poneki „defektološki“ tretman, ukoliko je i to organizovano, a sve se svodi samo na „bivstvovanje“ u okviru doma. Prilikom posete jednom od domova u Srbiji, videli smo da je odrasloj osobi (više od 50 godina) dato da se „zabavlja“ sa kockicama za decu. Rad u takvim uslovima i nepostojanje adekvatne podrške za zaposlene je veliki problem, a ne postoje organizovani programi uključivanja volontera (udaljenost domova pogoršava pristupačnost volonterima).

Uslovi života u domovima najčešće su veoma teški, jer društvo odlikuje siromaštvo – nerazvijena je infrastruktura, nedovoljno je finansijskih sredstava, domovi su neopremljeni, a zdravstveni uslovi izuzetno loši. U takvom okruženju neminovno dolazi i do zanemarivanja i nasilja. Postoje odeljenja u kojima su deca sa težim poteškoćama, koja su uglavnom nepokretna i najviše vremena, čitav dan, provode u krevetićima („kavezima“), tu ih hrane, presvlače i daju im lekove.

Zakonska novina je propisivanje učešća korisnika, odnosno zakonskih zastupnika, staratelja korisnika u upravnim odborima ustanova za smeštaj korisnika. Ocenjuje se da će njihovo učešće u kreiranju poslovne politike doprineti kvalitetu zaštite korisnika, obezbediti javnost u radu i doprineti boljoj integraciji ustanove na lokalnom nivou. Međutim, učešće roditelja ili zakonskih staratelja u savetima ustanova socijalne zaštite svodi se na donošenje odluka o preuređivanju prostorija, nabavci hrane i sl., ali se oni ne bave suštinskim pitanjima u vezi sa programom rada i vrstom pružene podrške.

Deca sa smetnjama u razvoju koja žive u domovima za dugotrajan smeštaj nisu uključena u vaspitno-obrazovni sistem, iako veliki broj njih može ići u školu. Samim tim dovodi se u pitanje njihov dalji život, odnosno osposobljavanje za rad, zapošljavanje i mogućnosti samostalnog života u okviru lokalne zajednice.

Predlog reforme sistema socijalne zaštite podrazumeva decentralizaciju, transformaciju ustanova, podršku razvijanju mreže usluga na lokalnom nivou. Jedna od tih usluga je i obezbeđivanje hraniteljskih porodica za decu sa smetnjama u razvoju. Međutim, trenutno je smeštaj u hraniteljske porodice izuzetno otežan i veoma je mali broj dece sa smetnjama u razvoju u hraniteljskim porodicama.

IX. „Tajna“ peticija protiv deinstitutionalizacije

Dom „Srce“ za dugotrajan smeštaj odraslih lica ometenih u mentalnom razvoju postoji od 1949. godine u selu Jabuka, kod Pančeva. U ovom domu trenutno živi 180 osoba. Tokom 2005. godine dom je ušao u proces postepene deinstitutionalizacije, i to projektom češke organizacije *People in Need*, koji podrazumeva obuku zaposlenih i razmenu znanja sa češkim kolegama o mogućnostima stanovanja uz podršku.

Deinstitutionalizacija je dug i dobro isplaniran proces koji, između ostalog, podrazumeva stvaranje uslova u lokalnim zajednicama za samostalan život osoba sa ometenostima, odnosno obezbeđivanje svih vrsta usluga u lokalnoj zajednici za samostalno stanovanje, a taj proces mora biti sistemski podržan.

Važan deo projekta Doma „Srce“ jeste i opremanje i pokretanje prve kuće u kojoj bi uz podršku živele četiri osobe sa posebnim potrebama (dva para). Nakon što su meštani čuli da je u selu kupljena jedna kuća za ovaj projekat, pokrenuli su anonimnu peticiju za sprečavanje pokretanja ovakve vrste stanovanja. Slavica Bogdanović, direktorka Doma, kaže da su „brojni nesporazumi nastali nakon **peticije petnaestak meštana kojima je zasmetalo to što korisnici Doma idu kroz selo i drže se za ruke. Otišli su tako daleko da su tražili da štićenici ne izlaze iz ustanove kada deca idu u školu ‘Goce Delčev’ i kada se vraćaju sa nastave.**“ Inače, ova ustanova je otvorenog tipa. Nakon što su za „tajnu“ peticiju čuli predstavnici medija i u nekoliko emisija i novina govorili o ovoj temi, peticiji se izgubio trag. To, međutim, ne znači da meštani neće opet pokrenuti sličnu akciju narednih meseci.

Obraćanje medijima usledilo je nakon reakcije direktorke Doma uz podršku nekoliko nevladinih organizacija koje su za ovo čule. Bez obzira na to što peticija nije sprovedena,

smatramo da je bilo važno da se nadležne institucije na neki način oglase i spreče produbljivanje ove priče. Jedan od razloga nereagovanja je i u tome što ovakvi programi još nemaju institucionalnu podršku, već samo deklarativnu, odnosno sve dok su na nivou pilot-projekata podržanih od međunarodnih organizacija.

X. „Podrška“ stručnjaka porodicama dece sa smetnjama u razvoju

U junu 2006. godine supervizorki programa rada sa decom u „VelikiMali“ obratila se porodica iz Beograda, koja je želela da ispriča svoju priču. Žena je u jednom porodilištu u Beogradu rodila devojčicu sa Down sindromom (pre porođaja nije znala da devojčica ima poteškoća). Nakon samog porođaja doktori su savetovali majku da se za devojčicu ne vezuje, jer ona „nikada neće voditi normalan život i uvek će biti mnogo poteškoća“ – najbolje je da je lekari i stručnjaci za rad sa decom sa smetnjama u razvoju preuzmu. Majka je primila injekciju za zaustavljanje mleka kao prvi korak u odvajanju od deteta. Devojčica je odneta na posebno odeljenje uz priču da se roditelji ništa ne brinu i da polako ovaj događaj „stavljaju iza sebe“. Majka je otpuštena iz bolnice posle nekoliko dana. S obzirom na to da roditelji nisu imali nikakvih informacija niti saznanja o životu dece sa smetnjama u razvoju i da su bili veoma nesrećni zbog čitave situacije, odlučili su da se više raspitaju o Down sindromu i tada upoznali devojku – aktivistkinju organizacije za podršku osobama sa Down sindromom, koja im je pojasnila mogućnosti podrške i realizacije prava dece sa smetnjama u razvoju. Priča ima srećan kraj, jer su roditelji otišli po devojčicu. Ovaj događaj, koji se nedavno zbio u Beogradu (ne smemo ni da zamislimo šta se sve dešava u manjim mestima), jeste ilustracija kako

porodicama dece sa smetnjama u razvoju mogu da pomognu stručnjaci koji treba da pruže najadekvatnije savete, podršku i informisanje.

Na jednom treningu za stručnjake na temu dečjih prava, koji je vodila organizacija „VelikiMali“, komentar na ovu priču bio je „da u porodilištima ima zaposlenih defektologa, ovakva situacija nikada se ne bi desila“. Naš komentar je da niko ne sme da procenjuje važnost i smisao nečijeg života i da nijedna profesija to nikoga neće naučiti.

Na pomenutom treningu sa učesnicima smo raspravljali na temu diskriminacije prema osobama sa hendikepom. Kao tema izabrana je najočitija situacija „Mladić – korisnik kolica želi da studira italijanski jezik na Filološkom fakultetu. Ljubazno osoblje fakulteta savetuje ga da upiše bibliotekarstvo, jer je pristupačno. Mladić pristaje.² Da li je ova situacija diskriminacija?“ Tim stručnjaka, defektologa zaposlenih u specijalnoj školi trebalo je da zastupa teoriju da ova situacija nije diskriminacija, što su veoma „uspešno i ubedljivo“ i uradili, noseći se konstantno principima najboljih interesa, mogućnosti, karakteristikama ljubaznosti („Niko ga nije odbio, već su svi bili ljubazni i predusretljivi“), neprimoravanja i brige o tome da mladić ipak bude srećan („Dobro je da su pronašli način da ipak studira – mnogi nikada to ne uspeju“ ili „Te profesije ipak nisu dijametralno suprotne, tako da nije problem“).

Od istih stručnjaka čuli smo i da nije pogrdno i neprikladno koristiti izraze „gluv“, „slep“, „retardiran“, „autističar“, jer su sve to „činjenice“, a da *human-rights* organizacije i udruženja osoba sa invaliditetom sada pokušavaju da promene terminologiju „bez ikakvog profesionalnog znanja i iskustva“ vodeći se „pomodarstvom“.

2 Ovo je malo modifikovana situacija za koju smo čuli od partnerske organizacije.

XI. Informisanost mladih o pravima vršnjaka sa hendikepom

Nedavno je objavljeno istraživanje stavova mladih prema društvu i društvenim faktorima, pod nazivom „U dijalogu sa mladima“, koje je realizovala Koalicija udruženih mladih (u kojoj je i organizacija „VelikiMali“), omladina JAZAS-a Pančevo i Odred izviđača „Tamiš“ iz Pančeva. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 180 mladih (od 1990. do 1975. godišta), u 12 interaktivnih radionica (rad u malim grupama, brainstorming, debatovanje, igranje uloga i popunjavanje upitnika). U izveštaju ćemo se osvrnuti na neke podatke o stavovima mladih prema vršnjacima sa funkcionalnim smetnjama.

Zanimljivo je da su se gotovo svi ispitanici saglasili da postoje predrasude i diskriminacija, kao i da čak 27 odsto mladih smatra da najviše predrasuda stičemo putem formalnog obrazovanja. Tome u prilog ide i podatak da 72 odsto ispitanika smatra da u redovnim obrazovnim ustanovama nema mladih sa funkcionalnim smetnjama. Međutim, kada smo ih pitali šta društvo treba da uradi da bi mladi sa funkcionalnim smetnjama ostvarili pravo na zapošljavanje, samo njih šest odsto odgovorilo je da društvo treba da pomogne u obrazovanju.

Kada je u pitanju zapošljavanje, mladi su uglavnom odgovarali sa „ne znam“ ili su bili vođeni predrasudama i stereotipima prema pravima i mogućnostima osoba sa hendikepom, pa odgovarali da se mogu baviti manuelnim poslovima (sastavljanje, pakovanje i sl.). Na primer, samo jedan odsto ispitanika smatra da mladi sa mentalnim ometenostima mogu volontirati. Osim manuelnih poslova, mladi su odgovarali da njihovi vršnjaci sa mentalnim ometenostima mogu da se bave još fizičkim radom, uređivanjem zelenila ili radom u trgovi-

ni. Čak smo imali i odgovor da se mladi sa mentalnim ometenostima mogu baviti „prosjačenjem na buvljaku“. Samo pet odsto ispitanika smatra da se mladi sa fizičkim hendikepom mogu baviti pravom ili pedagogijom, a samo 13 odsto da se mogu baviti radom u različitim nevladinim organizacijama.

O ponižavanju i diskriminaciji nad mladima sa mentalnim ometenostima saznali smo i od mladih koji rade u jednoj limarskoj radionici u Pančevu. Naime, mladi sa mentalnim ometenostima koji pohađaju srednju specijalnu školu odlaze na praksu u ovu radionicu, gde su svakodnevno izloženi ponižavanju, omalovažavanju i maltretiranju samo na osnovu hendikepa, a najčešće im se obraćaju terminom „retard“, ne koristeći njihova imena.

Zanimljive, a istovremeno i poražavajući podatke dobili smo kada smo pitali mlade da li se njihovi vršnjaci sa funkcionalnim smetnjama mogu baviti umetnošću: samo tri odsto ispitanika smatra da se mladi sa mentalnim ometenostima mogu baviti umetnošću, šest odsto da mladi sa fizičkim hendikepom mogu biti umetnici, a 23 odsto ispitanika smatra da se mladi sa senzornim smetnjama mogu baviti umetnošću.

Od komentara izdovojili bismo: „Društvena sredina koja nas okružuje ne želi da *takve osobe* učestvuju u bilo čemu“.

Neinformisanost, predrasude i diskriminacija nisu nove pojave u našem društvu. U istraživanju „Kvalitetno obrazovanje za sve“, koje smo sproveli 2005. godine, potvrdili smo da šira javnost nije upoznata sa međunarodnim i domaćim dokumentima, kao i mehanizmima za sprečavanje i reagovanje na diskriminaciju. Čak 43 odsto ispitanika koji imaju intenzivan kontakt ili su u srodstvu sa osobom sa funkcionalnim smetnjama smatra da ova populacija nije adekvatno uključena u život lokalne zajednice (slobodno vreme, obrazovanje, sportske aktivnosti, društveni život i sl.), ali ne vide načine prevazilaženja ovakve situacije.

U prilog ovoj priči dodali bismo i to da se predrasude stvaraju iz neinformisanosti, ali i terminologije koja se koristi kada se govori o osobama sa funkcionalnim smetnjama.

XII. Arhitektonske i mentalne barijere

Tokom aprila 2006. godine obratila nam se porodica Jeremić sa problemom sasvim svakidašnjim za Srbiju. Porodica Jeremić ima devetogodišnjeg sina sa cerebralnom paralizom, koji pohađa redovnu školu u Pančevu. Pre dve godine porodica je, u saradnji sa Direkcijom za izgradnju i uređenje Pančeva, omogućila izradu spusta na zgradi u ulici Mihajla Obrenovića 3, u Pančevu, s obzirom na to da dečak koristi kolica.

Od tada se veći broj stanara u zgradi protivi spustu, a razlozi koje navode jesu da im smeta pri selidbi, kao i da je opasan za decu. Nakon prvih pritužbi na spust, porodica Jeremić se konsultovala sa arhitektama Direkcije za izgradnju i uređenje Pančeva, kao i građevinskom inspekcijom i pronšla način da se iseku dva stuba koja su postojala na spustu (kako više ne bi bili prepreka stanarima), ali i da prepreka koja sprečava prevrtanje kolica bude adekvatno nameštena. Ipak, na insistiranje predsednika skupštine stanara Radeta Stojiljkovića, građevinska inspekcija je posetila zgradu i dala rok od 150 dana da investitor, u ovom slučaju Direkcija za izgradnju i uređenje Pančeva, pribavi dokumentaciju u skladu sa pozitivnopravnim propisima iz oblasti izgradnje. Opštinska inspekcija, međutim, navodi još jedan problem, a to je da je ova zgrada „nepostojeća“, jer se parcela još vodi kao poljoprivredno zemljište ili njiva. Nadležni u inspekciji uvereni su i tvrde da nijedna zgrada u naselju „Tesla“ nije izgrađena bez građevinske dozvole, ali je izostalo da se ta gradnja sprovede preko zemljišnih knjiga. U Direkciji su pravovremeno pokušali da obezbede svu dokumentaciju, ali je u njenom

prikupljanju problem nastao baš zbog toga što je zgrada ne-uknjižena.

Šef opštinske građevinske inspekcije Božidar Barbir je za nedeljni list „Pančevac“ izjavio: „Prilikom inspeksijskog nadzora bili smo izloženi velikim neprijatnostima i vređanjima. Tom prilikom predsednik Skupštine stanara uputio nam je bujicu uvredljivih i ružnih reči, pripisavši nam da smo potkupljeni, a da će on ići dalje da se žali“.

Porodica Jeremić je saznala da su stanari poslali i peticiju za rušenje spusta predsedniku Saveta MZ „Tesla“. Roditelji su informisani i svesni svih pravnih prepreka za rušenje spusta, ali su zabrinuti da će ga stanari ipak srušiti tokom vikenda ili praznika, kako su im više puta i pretili. Stanari su na Skupštini stanara doneli odluku da se spust sruši i ponovo uputili dopis opštinskoj inspekciji i Direkciji za izgradnju i uređenje Pančeva, koji trenutno pokušavaju da pronađu bolje arhitektonsko rešenje.

Organizacija „VelikiMali“ reagovala je na ovu situaciju i napisala dopis sa namerom da ga prosledi Skupštini stanara, predsedniku Saveta MZ „Tesla“ i opštinskoj građevinskoj inspekciji. Međutim, roditelji insistiraju da još ne prosledimo reagovanje, jer su u strahu od daljih reakcija stanara, a kako kažu „opštinska inspekcija i Direkcija su vrlo predusretljivi“ i pomažu im u pronalaženju najboljeg rešenja. Iako reakcija organizacije nije usmerena na prozivanje i napadanje bilo koga, odlučili smo da ispoštujemo želju porodice. I dalje čekamo razrešenje ove situacije.

XIII. Odnos medija

Iako su neki lokalni mediji pokušali da osude „tajnu peticiju“ protiv samostalnog života osoba sa funkcionalnim smetnjama korisnicima Doma „Srce“ u Jabuci, reakcija orga-

nizacije „VelikiMali“ ide u pravcu jezika kojim se izveštava, koji ne možemo definisati kao govor mržnje, ali istovremeno nije ni afirmativan u smislu ublažavanja predrasuda prema svima koji su drugačiji. Naslovi kao što su „**Jabučani (ne)žele da im mentalno retardirane osobe budu komšije!**“, „**Ima li razloga za brigu?**“, kao i konstatacija da je ovaj slučaj „**diskriminacija, nesporazum ili nešto treće**“ (nedeljni list „Pančevac“, broj 4131 od 10. marta 2006) odaju utisak da se prave jasne razlike među nama i da građani ipak imaju „razloga za brigu“. S obzirom na to da deca i osobe sa funkcionalnim smetnjama ne ostvaruju svoja prava u gotovo svim aspektima života, a malo šta je regulisano zakonima baziranim na socijalnom modelu i principu uključivanja u život lokalne zajednice, jedan od važnih načina promovisanja i zaštite njihovih prava jeste obraćanje medijima, ublažavanje predrasuda i stvaranje tolerantnijeg odnosa prema različitostima. U tom slučaju, mediji imaju veliku odgovornost da takvo društvo i kreiraju. Naravno, odgovornost je i na stručnjacima koji ovakvu vrstu govora i podele podržavaju.

U istom broju lista u članku „Humanitarna izložba nakita“ izveštava se i o održanoj izložbi nakita i kaže da je „nakit kreativno delo grupe od petoro dece, umereno mentalno retardiranih lica...“ Inače je ovo grupa mladih uzrasta od 17 do 30 godina, ali ih i dalje nazivamo decom iako Konvencija o pravima deteta kaže da je dete svako ljudsko biće koje *nije navršilo osamnaest* godina, ukoliko se, po zakonu koji se primenjuje na dete, punoletstvo ne stiče ranije (član 1). Vreme je da osobe sa različitim funkcionalnim smetnjama prestanemo da zovemo decom i da o njima ne govorimo preko „kategorija“ i dijagnoza, već da o njima razmišljamo kao o individuama.

U istom broju (i na istoj strani) izveštava se o javnoj akciji koju je organizovao Dom za decu bez roditeljskog staranja „Spomenak“ u Pančevu („Priče iz domskog sveta“) i u

jednom delu teksta kaže se „druženje sa spomeničarima...“ čime se čitava grupa dece naziva po domu u kojem žive.

U dnevnim novinama „Kurir“ od 15. marta 2006. godine (broj 887), na naslovnoj strani izašao je naslov „SKANDAL – mongoloid dobio poziv za vojsku“. U razgovoru sa studentima Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu (nekadašnji Defektološki fakultet) saznali smo da mnogi profesori i dalje koriste termine kao što su „debil“, „mongoloid“, „imbecil“, a da nije redak slučaj da se ovakva terminologija nađe i u udžbenicima, koji su stari više decenija.

Jasno je da se ovo ne može tumačiti kao govor mržnje, ali istovremeno nije ni afirmativan način izveštavanja koji treba da doprinese izjednačavanju prava i poštovanju različitosti. Ne postoji zakon koji reguliše ovu oblast, čime se ova populacija ponovo marginalizuje i postaje „nevidljiva“. Nažalost i Zakon o javnom informisanju u članu 38. Zabrana govora mržnje propisuje da je „zabranjeno objavljivanje ideja, informacija i mišljenja kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog njihove seksualne opredeljenosti, bez obzira na to da li je objavljivanjem učinjeno krivično delo“. Nigde se ne pominje da je zabranjena diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica sa funkcionalnim smetnjama (lica sa invaliditetom).

Kada je reč o odnosu medija kao i šire lokalne zajednice prema deci i osobama sa različitim poteškoćama, retko će biti upotrebljen govor mržnje (mada nam iskustvo govori da je bilo i takvih slučajeva), već snishodljiv i sažaljav jezik, kojim se izražavaju predrasude i stereotipi kao što su „zloćudna svakodnevnica“, hrabrost osoba sa ometenostima, kao i rečenice da „I osobe sa hendikepom, uprkos svemu, imaju pravo na život“.

Da bi mediji bili objektivni i afirmativni, neophodan je isti stav stručnjaka koji na prvom mestu određuju „kategorije“, praveći razliku među ljudima i njihovim potrebama i mogućnostima. Primer tome, iako na prvi pogled banalan, jeste da se Dom za dugotrajan smeštaj odraslih lica sa teškoćama u mentalnom funkcionisanju (Zavod za zbrinjavanje odraslih) u Kragujevcu zove „Male pčelice“.

DISKRIMINACIJA OSOBA SA HENDIKEPOM

I. Istraživanje među osobama sa hendikepom o diskriminaciji po osnovu hendikepa i pravnoj zaštiti u slučaju diskriminacije

Udruženje studenata sa hendikepom je krajem 2005. i početkom 2006. godine sprovelo istraživanje među osobama sa hendikepom sa ciljem da se ispitaju iskustva i lični stavovi osoba sa hendikepom prema diskriminaciji po osnovu hendikepa i borbi protiv diskriminacije putem različitih vidova pravne pomoći. Istraživanjem je obuhvaćeno 545 osoba sa različitim oblicima fizičkog hendikepa iz Srbije i Crne Gore, bez obzira na godine starosti i obrazovanje. Istraživanje je sprovedeno u obliku ankete, na teritoriji 15 opština u Srbiji i 12 opština u Crnoj Gori.

Među ispitanim osobama sa hendikepom, njih 63,3 odsto smatra da je doživelo diskriminaciju na osnovu hendikepa.

Među ispitanicima/ama koji/e su doživeli/e diskriminaciju po osnovu hendikepa dominiraju oni sa teškoćama u govoru i učenju i sa tzv. nevidljivim vrstama hendikepa (hronična oboljenja, fiziološka oštećenja i sl.). Osobe koje imaju teškoće u učenju najčešće su neshvaćene od okruženja i njihov hendikep se tretira kao lenjost i nezainteresovanost. Sa druge strane, može se pretpostaviti da se osobe sa hroničnim oboljenjima i fiziološkim oštećenjima osećaju diskrimi-

nisanim i zbog toga što se njihovo stanje najčešće ne tretira kao hendikep. Okolina je slabo senzibilisana i za specifičnosti ovih tipova hendikepa (način i vreme ishrane, potreba za odmorom, terapijom i sl.).

Zdravstvene ustanove i bolnice su mesto gde je najveći broj ispitanika/ca doživeo diskriminaciju (20,2 odsto). Sledeća sredina najčešće diskriminacije je osnovna škola gde je diskriminaciju doživelo 19,1 odsto ispitanih osoba sa hendikepom. Zdravstvene ustanove su institucije sa kojima ljudi po nastanku hendikepa imaju prvi kontakt, a osnovna škola je jedna od prvih sredina socijalizacije pa stoga veoma bitna za dalji psihički razvoj i život. Ovo su sredine u kojima je osobama sa hendikepom potrebna najveća podrška, a upravo su se tu ispitanici/e osećali/e najviše diskriminisanim.

Pored ponuđenih odgovora, ispitanici/e imali su mogućnost da identifikuju još neku sredinu gde su doživeli diskriminaciju, a koja nije bila ponuđena kao opcija. Evo nekih od najzanimljivijih odgovora:

„Na svakom koraku gde sam se pojavila.“

„Na ulici.“

„Mesto stanovanja (komšije).“

„Prilikom korišćenja GSP-a, taksija, stomatoloških usluga...“

Bilo je i neutralnih komentara kada je reč o diskriminaciji:

„Ne obraćam pažnju na okolinu.“

I komentara u kojima ispitanici/e ističu da nisu nikada bili/e diskriminisani:

„Osoba sa hendikepom koja živi u okruženju koje ima pun senzibilitet prema njoj.“

„Nisam bio žrtva diskriminacije.“

Oko 36,8 odsto ispitanika/ca koji su bili/e diskriminirani/e tražilo je pravnu pomoć zbog diskriminacije po osnovu hendikepa. Od svih ispitanika/ca koji su tražili/e pravnu pomoć, njih 69,3 odsto dobilo je traženu pravnu pomoć, pri čemu se najviše njih (20,9 odsto) za pravnu pomoć obraćalo centrima za socijalni rad.

Ispitanici/e su u anketi, ukoliko su želeli, mogli da opišu slučajevne diskriminacije koje su doživeli/e. Jedan broj ispitanika/ca rado je naveo neke od slučajeva diskriminacije koje su pretrpeli, jer smatraju da je veoma bitno da šira javnost bude upoznata sa različitim oblicima diskriminacije sa kojima se osobe sa hendikepom svakodnevno susreću.

Doživljeni slučajevi diskriminacije

Iako je 63,3 odsto ispitanika osoba sa hendikepom bilo žrtva diskriminacije, samo 19,4 odsto od onih koji su doživeli diskriminaciju bilo je spremno i da opiše slučajevne diskriminacije. Većina ispitanika/ca je ili preskakala ovo pitanje ili je davala komentare kao što su: „*Ne želim da ih sećam*“, „*Najradije ne bih o tome*“, „*Ne želim da pričam o tome – niko ne bi mogao da me razume*“.

Slučajevi diskriminacije koje su ispitanici/e naveli/e mogu se posmatrati na više načina. Najlakše uočljiva podela je na osnovu sredine u kojoj se diskriminacija dogodila, pa su dobijeni odgovori grupisani na sledeći način:

Slučajevi diskriminacije u obrazovanju

„*Na fakultetu kad su odbijali da mi otključaju sporedna vrata, jedina na koja mogu da uđem i prisustvujem nastavi.*“

„Odbijanje direktora srednje škole da mi omogući upis zbog mog hendikepa uprkos proseku ocena iz osnovne škole koji je zadovoljavao kriterijum.“

„Na ispitu na fakultetu profa je prokomentarisao da osobe sa hendikepom ne treba da studiraju.“

„Prilikom upisa u višu školu nisam primljena iako sam položila prijemni test.“

„Na katedri za arapski su rekli/e da nema mesta za studente kao ja.“

Slučajevi diskriminacije prilikom putovanja

„Pri izlasku iz aviona išli smo drugim putem u odnosu na ostale putnike – prevezeni smo ambulantnim kolima.“

„Prilikom putovanja kada mi je konduker u autobusu rekao: ‘Gde si ti tako nesposobna pošla?’“

Slučajevi diskriminacije u vezi sa zapošljavanjem i poslom

„Neposredno pre povrede potpisao sam profesionalni ugovor sa odbojkaškim klubom i samim tim bio osuguran zdravstveno, međutim, nikakvu nadoknadu ni pažnju od kluba nisam dobio niti smo ikad kontaktirali.“

„Direktor centra za socijalni rad pokušao je da povede postupak za lišavanje moje radne sposobnosti. Sekretar organizacije slepih je prilikom konkursa za radno mesto u školi za slepe smatrao da slepa osoba ne može to da radi bez obzira na kompetencije.“

„Kada sam se prijavila na konkurs za prijem u radni odnos na mesto profesora u srednjoj školi, za šta sam imala naj-

bolje predispozicije, direktor mi je rekao: 'Ne želim da primim osobu sa hendikepom'.“

Slučajevi diskriminacije prilikom glasanja

„Na glasanju na izborima kažu mi da samo šarnem ako ne vidim gde da se potpišem.“

„Kada sam postala punoletna, kada sam otišla da glasam rečeno mi je da me nema u biračkom spisku jer ne postojim za ovu državu.“

„Nisam mogao da glasam na izborima zbog fizičkih barijera; u fondu za PIO gde nisam mogao da uđem, a kad su me uneli, komisija je postupala sa mnom kao da sam lopov koji je došao da uzme njihovo mesto.“

Ostali slučajevi diskriminacije

„Kada sam otišla da vadim ličnu kartu policajac je rekao da sam prva osoba koja traži ličnu kartu i da ne razume šta će to meni.“

„Često se prodavci i službenici civilnih ustanova obraćaju pratiocu, a ne meni lično...“

„Godina 2005! Odlazak kod dermatologa u privatnu polikliniku, a vlasnica klinike vređala je i napala mene i moju mamu zbog mojih kolica jer oni nisu zaduženi da nam pomognu oko ulaza na njihovu kliniku, a da pri tom na ulazu imaju dva stepenika.“

„Idem ulicom sa prijateljem i držim ga za ruku a prolaznik viče: 'Pederu!'“ (osoba oštećenog vida).

„Kad se nalazim u društvu i kad novopridošla osoba izbegne da se rukuje sa mnom pošto je to prethodno učinila sa svim prisutnim osobama.“

„U kvartu gde živim bacili su mi u stan flašu napunjenu malom i velikom nuždom kroz prozor, a radi ismejavanja jer sam osoba sa hendikepom.“

Slučajevi diskriminacije koje su navodili/e ispitanici/e mogu se posmatrati i prema vrsti diskriminacije.

Najveći broj dobijenih komentara se, pre svega, odnosi na individualnu diskriminaciju (oblik neposredne diskriminacije), tj. ponašanje pojedinca ili grupe ljudi sa namerom da se proizvede različita i/ili štetna posledica po drugog pojedinca ili grupu.

„Polazak u školu, jer nijedan učitelj nije hteo da me primi u razred. Tu su bila izvlačenja drvca pa ko izvuče manje, kod tog učitelja da budemo u razredu itd.“

„Prilikom polaganja jednog ispita odgovori su bili/e potpuno tačni, ali profesor je dao nižu ocenu smatrajući da kao osoba sa hendikepom ne treba da imam višu ocenu.“

„Taksi koji sam pozvala, kada je došao, taksista se ‘napravio lud’ i rekao da ne čeka mene iako sam znala tačan broj vozila.“

Moglo bi se zaključiti da je individualna diskriminacija najčešći vid diskriminacije, međutim, u većini slučajeva nije tako. Ovaj oblik diskriminacije je direktan, najlakše se uočava i zbog toga najčešće i spominje.

Postoje još dve vrste diskriminacije koje se, takođe, prožimaju u nekim od komentara.

Institucionalna diskriminacija (takođe vid neposredne diskriminacije) odnosi se na politiku neke institucije, kao i na ponašanje pojedinaca koji kontrolišu instituciju i primenjuju njenu politiku sa namerom da se proizvede različita i/ili štetna posledica na nekog pojedinca ili drugu grupu.

Neki od opisanih slučajeva diskriminacije koji oslikavaju institucionalnu diskriminaciju jesu sledeći:

„Kada sam završila srednju medicinsku školu na diplomu mi je pisalo fizioterapeutski tehničar oštećenog vida.“

„Prilikom putovanja na našim aerodromima bila sam tretirana kao pacijent zbog svog hendikepa iako sam usluge na aerodromu koristila isključivo radi turističkih i radnih putovanja.“

„Prilikom kupovine mobilnog aparata u Mobtelovom predstavništvu nisu mi dozvolili da potpišem ugovor uz objašnjenje ‘gluvi, slepi i nepokretni nemaju pravo da sklapaju ugovor sa nama’.“

Iz navedenih primera jasno se vidi mehanizam institucionalne diskriminacije, gde institucija ili preduzeće ima takvu politiku da osobe sa hendikepom automatski stavlja u nepovoljniji položaj u odnosu na ostale građane i građanke.

Treća vrsta diskriminacije je strukturalna diskriminacija i ona se odnosi na politiku neke institucije, kao i na ponašanje pojedinaca koji kontrolišu instituciju i primenjuju njenu politiku, koji su u nameri neutralni, ali za rezultat imaju različit i/ili štetan tretman neke grupe (vid posredne diskriminacije). Ova vrsta diskriminacije je, možda, najzanimljivija ali je pojedinci retko primećuju jer je u nameri neutralna i teško se prepoznaje njen pravi izvor.

Samo jedan komentar iz istraživanja opisuje ovu vrstu diskriminacije i možda je najznačajniji od svih komentara koji su dobijeni a tiču se opisa diskriminacije po pitanju hendikepa. On glasi:

„Zbog svog hendikepa uvek i svuda osetim diskriminaciju zato što nisam mogla da završim školovanje, ostala sam nezaposlena, zbog nepristupačnosti svuda oko nas.“

Mala je verovatnoća da su se, na primer, škole gradile sa namerom da im korisnici i korisnice kolica nemaju pristup, ali upravo je to razlog zašto mnogi od njih nemaju pristup obrazovanju. Nedostatak ili loš kvalitet obrazovanja vodi do

otežanog nalaženja posla, što zatim dovodi do lošeg materijalnog stanja porodica osoba sa hendikepom. Ukupne posledice po uključenost u društvo velike su i često se teško uklanjaju. Strukturalna diskriminacija je lančana i veoma je teško uperiti prstom na diskriminatora, odnosno naći joj početak i kraj.

II. Diskriminacija učenika i učenica oštećenog vida u specijalnim srednjim školama

Jedan od aspekta života gde ljudi sa hendikepom doživljavaju tešku diskriminaciju jeste obrazovanje. S obzirom na to da redovne škole kako osnovne, tako i srednje nisu ni na koji način dostupne učenicima/ama sa različitim vrstama hendikepa, da ne postoji adekvatan prevoz i služba personalne asistencije, većina dece je prinuđena da pohađa specijalne škole. U ove škole deca se upisuju prema vrsti hendikepa koji imaju i ograničavaju obrazovanje na samo nekoliko vrsta zanimanja. S jedne strane, specijalnih škola ima malo, pa su deca prinuđena da se već sa sedam godina odvajaju od svoje porodice i žive u internatima koji su često veoma udaljeni od njihovog rodnog grada. S druge strane, gradivo koje se obrađuje u specijalnim školama znatno je uprošćeno u odnosu na redovne škole, što veoma utiče na kvalitet obrazovanja i stavlja đake u nepovoljan položaj u odnosu na druge u slučaju da žele da nastave školovanje. U navedenom izveštaju opisuju se diskriminacija kroz koju prolaze učenici/e sa vizuelnim hendikepom od momenta upisa u srednju školu do zaposlenja.

U okviru srednje medicinske škole, koja se nalazi u Deligradskoj ulici u Beogradu, postoji posebno odeljenje za učenike/ce oštećenog vida. Za upis u ovo odeljenje ne polaže se prijemni ispit, uz obrazloženje da učenici/e sa oštećenim vidom, navodno, ne mogu da polažu prijemni ispit.

Iako je školovanje četvorogodišnje, nije potpuno. Nema literature adaptirane za osobe sa oštećenim vidom, pa profesori/ke uglavnom diktiraju gradivo učenicima/ama. Učenici/e to zapisuju u svoje sveske ili na papirima pomoću mašine za Brajavo pismo. Sadržina diktiranog gradiva mnogo je manja od sadržine gradiva u udžbenicima. Čest je slučaj da profesori/ke popuštaju đacima na osnovu hendikepa, naročito iz matematike.

Škola je, pod izgovorom da zbog nedostatka vida đaci ne mogu učiti, ukinula u tom odeljenju sledeće predmete: mikrobiologiju, farmakologiju, osnove kliničke medicine. Izgovor je vezan za oštećenje vida učenika/ca, navodno to je sve vrlo bitno. Međutim, to su stručni predmeti, a opšti nisu ništa manje teški, a ipak nisu ukinuti.

Što se tiče prakse, najviše je ima iz masaže, iz fizikalne terapije prakse ima kao i u drugim, redovnim odeljenjima, a iz kineziterapije praksa uglavnom zavisi od volje profesora/ki, tj. onako kako on/ona proceni da đaci mogu.

U ista odeljenja su upisani/e i učenici/e koji/e imaju neznatno oštećenje vida ili ga uopšte nemaju, a koji su po kazni premešteni iz redovnog odeljenja u specijalno. Ovi đaci su uglavnom problematičnog ponašanja i često maltretiraju učenike/ce sa potpuno ili teško oštećenim vidom. Maltretiranje nije samo verbalno, već zna da bude vrlo ponižavajuće, čak dolazi i do fizičkog maltretiranja.

Po završetku škole, učenici/e ovog odeljenja dobijaju diplomu četvrtog stepena na kojoj piše zvanje „fizioterapeutske tehničar oštećenog vida“.

Mada svi tvrde da je ova diploma validna, učenici/e ne mogu upisati višu medicinsku školu kako bi upotpunili svoje znanje. Razlog je u tome što su navedeni predmeti ukinuti. Polaganje tih predmeta kao diferencijalni ispit ne odobrava se svima. Kriterijum je stepen oštećenja vida. Što je on manji,

mogućnost za polaganje diferencijalnog ispita je veća i obrnuto.

Što se tiče zapošljavanja, u državnim ustanovama za njih nema mesta. Privatni saloni su jedina mogućnost za zapošljavanje. Naime, vlasnici/e privatnih salona koji prime ljude sa ovom diplomom dobijaju od biroa određene beneficije i pošto ih iskoriste, odbace te ljude na ulicu. Česti su slučajevi da vlasnici/e maltretiraju i vređaju te osobe, smatrajući ih nedovoljno vrednim. Njihov položaj tamo je kao u robovlasničkom sistemu.

III. Diskriminacija osoba sa hendikepom na radnom mestu

Osobe sa hendikepom nailaze na ogromne poteškoće prilikom traženja posla. Velika prepreka je nedovoljno obrazovanje osoba sa hendikepom zbog fizičke nedostupnosti obrazovnih ustanova, nepostojanja personalne asistencije u školama i na fakultetima i neprilagođenosti nastave deci i mladima sa različitim tipovima hendikepa, što dovodi do toga da malo njih ima kvalifikacije potrebne za većinu poslova. Takođe, uzroci ovome su delom predrasuda koju poslodavci/ke imaju prema osobama sa hendikepom i njihovim mogućnostima za kvalitetno obavljanje posla s obzirom na hendikep, a delom zbog nepristupačnosti radnih mesta i nepostojanja adekvatne opreme bez koje, recimo, osobe sa oštećenim vidom ne mogu da obavljaju posao. S druge strane, i kada osoba sa hendikepom ima posao, često je pitanje koliko dugo će imati obezbeđen posao jer, recimo, kada se neka firma privatizuje, prema socijalnom programu firme, prvi koji ostaju bez posla upravo su osobe sa hendikepom, što potvrđuje i naredna priča.

D. M. je 25 godina radio kao metalostrugar u Industriji za preradu plemenitih metala „Zlatara Majdanpek“ u radnoj jedinici Megaplast Donji Milanovac, pri čemu je bio zaposlen kao osoba sa hendikepom. Nakon privatizacije ove firme, prema uputstvu Vlade Republike Srbije napravljen je i sproveden socijalni program, po kome je određeni broj zaposlenih morao da napusti posao, a prvi na listi bili su zaposleni/e koji spadaju u tzv. kategoriju „invalidi rada“. Tako je D. M., koji ima potpuno oštećen sluh, ostao bez posla, koji je inače dobro obavljao, uz obrazloženje da neko ko ima hendikep ne može da radi istovremeno na dva struga a osoba koja nema hendikep to može.

Radni tim Udruženja „FREND“ iz Majdanpeka koji okuplja osobe sa različitim vrstama hendikepa reagovao je i stupio u kontakt sa predstavnicima preduzeća. Razgovori sa generalnim direktorom IPM-a, sa direktorom Megaplasta, sindikatima i drugim relevantnim subjektima nisu urodili plodom, te D. M. nije uspeo da se vrati na svoje radno mesto. Pored najbolje volje i truda nije nađena nijedna stavka koja bi doprinela rešavanju slučaja. Nakon raspitivanja u Republičkom penzionom fondu Filijale Bor utvrđeno je da D. M. nije ni okarakterisan kao „invalid rada“, tj. nije bio na Invalidskoj komisiji, pa je kao jedino rešenje nađena mogućnost da D. M. ode na Invalidsku komisiju i dobije navedeni status, koji donosi određene beneficije, nakon čega može ostvariti naknadu od PIO-a od 50 odsto penzije do ostvarivanja jednog od zakonskih uslova za sticanje pune penzije.

Ovakav završetak nikako nije povoljan ishod, jer neko ko može dobro da radi svoj posao nema razloga da ostaje bez posla ili ide u penziju samo zato što ima hendikep, ali je u ovom slučaju, s obzirom na celokupnu situaciju, to bilo jedino koliko-toliko povoljno rešenje za D. M. i porodicu koju izdržava.

IV. Diskriminacija osoba sa hendikepom na Pravnom fakultetu i Fakultetu za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu

Tokom aprila 2006. godine Udruženje studenata sa hendikepom je u okviru projekta „Promocija inkluzivnog visokog obrazovanja u jugoistočnoj Evropi“, organizovalo niz info-šandova i četiri okrugla stola na fakultetima u Beogradu sa zajedničkom temom „Mladi sa hendikepom u visokom obrazovanju“.

Prvi info-šand bio je organizovan na Pravnom fakultetu. Na ovom šandu je učestvovala i članica USH-a koja je korisnica kolica. Na ulazu na Pravni fakultet postoje rampe, pri čemu je jedna rampa hidraulička, tj. potreban je ključ kako bi ona mogla da se koristi. Ključeve za ovu rampu imaju samo studenti i studentkinje Pravnog fakulteta koji/e koriste kolica. Na fakultetu niko nije zadužen za ovu rampu, čak i ne postoji ključ, pa su dva personalna asistenta i pored rampe morali korisnicu kolica da iznesu uz stepenice. Ovo znači da niko ko koristi kolica, osim studenata i studentkinja Pravnog fakulteta, ne može da uđe na fakultet i, recimo, dobije neku informaciju.

Drugi primer slične diskriminacije je Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju (Defektološki fakultet) gde su, takođe, održani info-šandovi i jedan okrugli sto. Na ulazu na fakultet postoji rampa, koja omogućava pristup prizemlju zgrade. U prizemlju zgrade nalaze sa šalteri, klub i nekoliko kabineta, dok se predavanja odvijaju na I i II spratu koji su potpuno nedostupni, te ni rampa na ulazu na fakultet nema baš smisla. Interesantno je da u prizemlju fakulteta postoji adaptiran toalet koji ne može da se koristi jer je zaključan. Okrugli sto na ovom fakultetu održan je u kafe-klubu u prizemlju jer je to jedini veći prostor na fakultetu koji je dostupan korisnicima kolica.

Za kraj navodimo jedan interesantan podatak, koji je u potpunoj suprotnosti sa činjenicama iznetim u prethodnim i u ovom izveštaju. U okviru ovog projekta tokom 2002. godine obavljeno je istraživanje među studentima sa hendikepom gde je 77,1 odsto ispitanika/ca reklo da nikada nije bilo diskriminisano na osnovu hendikepa.

V. Diskriminacija učenica oštećenog vida pri polaganju prijemnog ispita

Krajem maja 2006. godine Udruženju studenata sa hendikepom javila se majka devojčice koja je doživela diskriminaciju prilikom polaganja prijemnog ispita za upis u Filološku gimnaziju. Naime, ova devojčica ima potpuno oštećenje vida, pa je prilikom prijave za prijemni ispit tražila da testovi koje bude polagala budu na Brajevom pismu. Međutim, škola joj ovo nije odobrila već je, za razliku od ostalih učenika/ca, prijemni ispit iz srpskog i engleskog jezika polagala usmeno pred četvoročlanom komisijom. Članovi komisije čitali su joj pitanje po pitanje, a ona je usmeno odmah davala odgovore. Ovo joj je posebno činilo problem pri polaganju ispita iz engleskog jezika, jer je morala da pamti red reči u rečenici, što joj je bilo veoma teško. Takođe, ukoliko bi malo zastala pri odgovaranju, komisija je vršila pritisak na nju da što pre da odgovor. Ovde treba istaći da su učenici koji su u pisanoj formi polagali ispit imali mogućnost da pročitaju sva pitanja, biraju na koja će prvo da odgovore a na koja će kasnije da se vrate, a imali su i mogućnost da neke odgovore kasnije isprave, za razliku od nje. Zbog načina na koji je polagala ispit ova učenica nije položila test iz engleskog jezika i nije bila upisana u gimnaziju. Njeni roditelji su, potom, poslali dopis Ministarstvu prosvete kako bi joj se ponovo omogućilo polaganje prijemnog ispita. Ministarstvo je donelo odluku da se učenica

upíše u Filološku gimnaziju bez naknadnog polaganja prijemnog. Ova odluka Ministarstva je, takođe, vid diskriminacije jer se učenica nije upisala u školu pod istim uslovima kao i drugi đaci, ali se može reći da je ova diskriminacija pozitivna i opravdana s obzirom na sve kroz šta je učenica prošla prilikom upisa u ovu školu.

U junu je Udruženje studenata sa hendikepom dobilo prijavu iste diskriminacije samo što se ovog puta radilo o polaganju prijemnog ispita na Filološkom fakultetu. Naime, devojka oštećenog vida tražila je da joj se omogući polaganje prijemnog ispita na Brajevom pismu, što joj nije bilo omogućeno pa je pismeni deo ispita polagala usmeno pred komisijom i iz razloga navedenih u prethodnoj priči nije položila. Udruženje studenata sa hendikepom je povodom ovog slučaja kontaktiralo Ministarstvo prosvete i prorektorku za nastavu sa Filološkog fakulteta. Udruženje studenata sa hendikepom i roditelji ove devojke podneli su žalbu Centralnoj upisnoj komisiji fakulteta na način izvođenja prijemnog ispita uz zahtev da se u septembru omogući ponovno polaganje prijemnog na adekvatan način.

Centralna upisna komisija zasedala je početkom jula i odobrila da devojka ponovo polaže prijemni u septembru, na adekvatan način.

VI. Diskriminacija osoba sa hendikepom u vozilima Gradskog saobraćajnog preduzeća „Beograd“

Početak septembra 2006. godine mediji su objavili da je vozač GSP-a izbacio iz vozila majku koja je htela da uđe u trolejbus sa detetom koje koristi invalidska kolica. Gradonačelnik Beograda je izjavio da, prema Pravilniku o sigurnosti

u javnom gradskom prevozu, korisnici/e kolica ne mogu da uđu u rasklopljenim kolicima u vozila gradskog prevoza jer to nije bezbedno ni za njih ni za ostale putnike/ce. On je, takođe, izjavio da grad brine o osobama sa hendikepom i pohvalio se da je Beograd jedan od retkih evropskih gradova koji ima specijalizovan prevoz za osobe sa hendikepom!

Beograd jeste jedan od retkih evropskih gradova koji ima specijalizovan prevoz za osobe sa hendikepom, što nika-ko nije za pohvalu, jer većina evropskih gradova ima gradski prevoz koji je prilagođen svima i svi mogu ravnopravno da ga koriste.

Inače, korisnici GSP kombija za prevoz osoba sa hendikepom imaju veoma neprijatnih iskustava. Zbog nedovoljnog broja vozila veoma je teško obezbediti sebi prevoz u željeno vreme, a pitanje je da li će se zakazano vozilo uopšte pojaviti na dogovorenom mestu u dogovoreno vreme. Takođe, vozači ovih kombija su na to radno mesto došli tako što su premešteni po kazni. Oni su često vrlo grubi i neprijatni u komunikaciji sa korisnicima, pa ljudi pokušavaju sebi da obezbede prevoz na drugi način.

Da ironija bude veća, početkom oktobra objavljena je vest da će osobe sa hendikepom imati pravo na besplatnu vožnju u svim vozilima GSP-a. Umesto da prevoz bude dostupan za sve i da svi plaćaju korišćenje prevoza, osobe sa hendikepom će i dalje moći da ga ne koriste, ali od sada besplatno.

VII. Diskriminacija korisnice kolica prilikom odobravanja kredita

Udruženju studenata sa hendikepom prijavljena je diskriminacija po osnovu hendikepa pri odobravanju zahteva za kredit u banci „Intesa“.

Naime, devojka koja je korisnica kolica podnela je zahtev za dobijanje „Laki keš“ kredita koji nudi ova banka, za čije dobijanje ispunjava sve uslove u vezi sa visinom mesečnih primanja i zaduženjem kod drugih banaka. Pri podnošenju zahteva i potrebnih dokumenata (poslednji ček od penzije i tuđe nege i pomoći), zbog nedostupnosti banke, morala je da se dovikuje sa službenicom koja je zadužena za kredite. Službenica joj je potom prišla i tiho rekla da u slučaju odbijanja zahteva banka ima pravo na diskreciju, tj. da nije obavezna da navede razloge za odbijanje.

Nakon nekoliko dana (pošto je istekao rok u kome je trebalo da bude obavještena da li je njen zahtev odobren ili ne), pozvali su je iz banke da je pitaju koja je „vrsta invalida“, a potom su joj javili da je odbijena za kredit. Ona je insistirala da joj navedu razloge za odbijanje s obzirom na to da ispunjava sve potrebne uslove, što je službenica banke odbila. Devojka joj je stavila do znanja da je sigurna da su je odbili samo zbog toga što ima hendikep i da će, ukoliko ne promene odluku, dići veliku medijsku prašinu, na šta joj je rečeno da će videti šta mogu da urade i da će joj se javiti. U narednom razgovoru tražili su joj da donese rešenje o penziji, što je ona odbila jer to ni od koga ne traže, pa ne mogu ni od nje. Pošto je bila izuzetno uporna u tome da joj moraju odobriti kredit ili će, u suprotnom, banku dovesti u veoma neprijatnu situaciju, javljeno joj je da joj je odobren kredit i da su joj odmah po odobrenju pare uplaćene na račun. Inače, banka „Intesa“ ne uplaćuje novac od odobrenog kredita odmah, već 24 sata nakon odobravanja kredita.

Ovo nije prvi zabeleženi slučaj diskriminacije pri davanju kredita, ali jeste prvi sa pozitivnim ishodom.

Banke su „oprezne“ pri davanju kredita osobama sa vidljivim hendikepom zbog predrasude da će se njihovo zdravstveno stanje pogoršati i dovesti do smrti, tj. da banci neće

biti vraćen kredit u celosti. S obzirom na to da čovek može da bude teško bolestan a da se to na njemu uopšte ne vidi, ili može, pak, da ga zadesi iznenadna smrt, banke bi možda trebalo da ukinu davanje kredita radi svog opstanka.

VIII. Prijavljeni slučajevi diskriminacije od perioda usvajanja Zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom

Nevladina organizacija „...Iz kruga“ se, između ostalog, bavi i pružanjem pravne pomoći osobama sa hendikepom. Prema rečima Lepojke Mitanovski, predsednice organizacije, od momenta usvajanja Zakona do danas prijavljeno je oko 200 slučajeva diskriminacije. Slučajevi diskriminacije zbog kojih su podnete tužbe odnose se na odbijanje škole da primi dete sa telesnim hendikepom, izbacivanje iz vozila GSP-a žene sa personalnim asistentom i davanje otkaza, tj. proglašavanje tehnološkog viška nakon 25 godina rada radnika koji je u međuvremenu stekao hendikep. Sve podnete tužbe su povučene jer se sa tuženim stranama došlo do sporazuma i slučajevi su rešeni vansudskim poravnanjem.

IX. Zaključak

Osobe sa hendikepom različito shvataju diskriminaciju i na različite načine se nose sa njom. Neke od njih su u potpunosti svesne diskriminacije i svog nepovoljnog položaja u društvu, i u mogućnosti su da barem delimično identifikuju barijere i izvore diskriminacije. Druge, međutim, ne žele da se suoče sa činjenicom da im nisu svuda pružene jednake šanse i mogućnosti, a neke uopšte nisu svesne ove činjenice pa samim tim ni postojanja diskriminacije.

Pravovremena i potpuna informisanost o pravima, učešće osoba sa hendikepom u definisanju prava, mogućnost prepoznavanja različitih oblika diskriminacije i sagledavanje načina reaganja na nju jesu ključni faktori za proces kreiranja inkluzivnog društva.

Edukacija i senzibilizacija osoba bez hendikepa neophodna je kako bi razumeli pojam diskriminacije, postali svesni njenog postojanja i sebe u ulozi diskriminatora u nekim situacijama. Podjednako je potrebna edukacija i senzibilizacija samih osoba sa hendikepom po ovom pitanju, kao i pravovremeno informisanje o njihovim pravima, zakonima i promenama/novostima u zakonima kako bi i one razumele mehanizme diskriminacije, postale svesne da ona svuda postoji i da je neophodno (i moguće) aktivno se boriti protiv nje.

DISKRIMINACIJA PO OSNOVU SEKSUALNE OPREDELJENOSTI

Diskriminaciju nad istopolno orijentisanim osobama u Srbiji teško je pratiti i beležiti jer je, zbog ogromne homofobije, a samim tim i straha i nepoverenja koje osobe drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne imaju, često nevidljiva. S druge strane, seksualna orijentacija je jedna od retkih osnova razlikovanja koja i dalje u našem društvu nije prihvaćena kao osnovno ljudsko pravo. Mnogi političari se u javnim nastupima koriste govorom mržnje i diskriminacije prema gejevima i lezbijkama, a postojeći zakoni ne pružaju adekvatnu zaštitu od homofobičnog nasilja i diskriminacije.

Neophodno je da, u najskorijem periodu, bude usvojen opšti Antidiskriminacioni zakon koji će kao poseban slučaj diskriminacije navoditi i diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, kao i da relevantne institucije otvore prostor i počnu da ohrabruju lezbijke i gejeve da prijavljuju slučajeve diskriminacije i nasilja.

I. Zakonodavstvo

Kada je reč o zakonskoj regulativi i diskriminaciji istopolno orijentisanih osoba, 2006. godinu obeležilo je usvajanje novog Ustava Republike Srbije koji diskriminiše gejeve i lezbijke po nekoliko osnova. Pre svega, reč je o članu Ustava koji definiše bračnu, ali i vanbračnu zajednicu isključivo kao zajednicu muškarca i žene. Zabrana diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije takođe se ne spominje u tekstu novog Ustava, iako

su tokom referendumske kampanje predstavnici vlasti isticali da Ustav štiti ljudska prava po najvišim međunarodnim standardima, a da jedino „prava pedofila nisu zaštićena“.

Lezbijske i gej organizacije, uz podršku drugih nevladinih organizacija, pozvale su na bojkot referenduma i ovim povodom održale konferenciju za novinare. Ovu akciju pratili su mediji, a u jednom dnevnom listu, Tomislav Nikolić, zamenik predsednika SRS, izjavio je između ostalog: „Oni treba da se leče. Ako nas Evropa ne bude htela zato što prava homoseksualaca nismo rešili na bolji način, onda nam takva Evropa i ne treba“. Podsećamo da je Nikolić član skupštinskog Odbora za evropske integracije.

Napominjemo i da se članom Ustava koji definiše bračnu i vanbračnu zajednicu snižava postojeći stepen poštovanja ljudskih prava, jer Povelja o ljudskim i manjinskim pravima i građanskim slobodama predviđa bračne supružnike, tj. ne navodi eksplicitno muškarca i ženu, čime ostavlja prostor za prevazilaženje tradicionalnog shvatanja braka i vanbračne zajednice.

Tokom 2006. godine još nije usvojen Zakon o ravnopravnosti polova, kao ni Antidiskriminacioni zakon.

Takođe, novembra 2006. godine objavljen je i godišnji izveštaj Evropske komisije o napretku Srbije u procesu evropskih integracija (Serbia 2006 Progress Report). „Diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije je široko rasprostranjena“, stoji između ostalog u prošlogodišnjem izveštaju Evropske komisije.

II. Zdravstvo

Srpsko lekarsko društvo

Labris – organizacija za lezbijska ljudska prava je još maja 2005. godine zatražila od Srpskog lekarskog društva da dostavi zvaničan dopis u kojem potvrđuje saglasnost sa zva-

ničnim stavom Svetske zdravstvene organizacije – da homoseksualnost nije bolest.

Pošto „pravi“ odgovor još nismo dobile, maja 2006. godine (povodom 17. maja – Svetskog dana protiv homofobije), ponovile smo zahtev ovoj instituciji.

Krajem jula stigao nam je odgovor u kojem nas SLD upućuje da se obratimo Psihijatrijskoj sekciji ove institucije, koja je navodno nadležna za ovo pitanje. Između ostalog, u tom dopisu SLD-a stoji: „Srpsko lekarsko društvo je u obavezi da se pridržava stavova Svetske zdravstvene organizacije...“

Nakon toga, Labris se ponovo obratio SLD-u, ali ovaj put Psihijatrijskoj sekciji.

Nakon što tri meseca otkako je Labris uputio dopis Psihijatrijskoj sekciji Srpskog lekarskog društva nije stigao nikakav odgovor – Labris se ponovo obratio (sada bivšoj) predsednici Psihijatrijske sekcije Miroslavi Jašović-Gašić. Od Jašović-Gašić smo 2. decembra 2006. godine dobile sledeći odgovor:

Poštovana gospođice Vučković,

U nekoliko navrata moje kolege i ja dobijali smo pisma slične sadržine. Psihijatrijska sekcija je stručna organizacija koja okuplja psihijatre iz cele Srbije i sigurno da prati sva svetska zbivanja važna za ovu granu medicine, kao i WPA (World Psychiatric Association-Status by law) i da se ponaša u skladu sa tim. Zapravo mi nije jasno šta Vi želite da Vam potvrdi Psihijatrijska sekcija koja se prevashodno bavi psihičkim poremećajima, dijagnostikom i lečenjem istih, a samo u forenzičkoj psihijatriji i nekim drugim aspektima. Ne znam stoga po kome osnovu je koleginica Jauković poslala nama Vaše dopise.

Uzged želim da Vas obavestim da je novi predsednik naše sekcije doc. dr Aleksandar Damjanović.

Vaše direktno pitanje zaslužuje mnogo više objašnjenja, nego što se može reći laičkim putem preko ove vrste komunikacije i to afirmativnim ili negativnim odgovorom.

Uz srdačne pozdrave,

prof. dr Miroslava Jašović-Gašić

Upitnik za dobrovoljne davaoce krvi

U aprilu 2006. godine Labris – organizacija za lezbijska ljudska prava došla je do saznanja da upitnik za davaoce krvi Nacionalne službe za transfuziju krvi Srbije sadrži između ostalog i diskriminatorno pitanje: *Da li ste ikada imali seksualne odnose sa osobom istog pola?* Ovakvo pitanje u upitniku predstavlja direktnu diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije, jer istopolno orijentisane osobe po automatizmu svrstava u rizičnu grupu samo na osnovu seksualne orijentacije, a ne na osnovu rizičnog ponašanja koje bi trebalo da bude osnov za odbijanje osobe koja želi da bude dobrovoljni davalac.

Labrisu se javilo nekoliko lezbijki, koje su želele da budu dobrovoljni davaoci krvi, ali su odbijene nakon što su odgovorile potvrdno na sporno, diskriminatorno pitanje.

Labris je u međuvremenu došao do saznanja da se i na sajtu Zavoda za transfuziju krvi Novi Sad, između ostalog, nalazi podatak da osobe koje su imale seksualni odnos sa osobom istog pola „nisu podobne“ za davanje krvi.

O celoj situaciji, Labris je obavestio Mr John White, iz Evropske agencije za rekonstrukciju, koja ujedno podržava projekat „Tvojih pet minuta... nečiji ceo život“, tj. kampanju za dobrovoljno doniranje krvi. Iz EAR-a stigao je odgovor da „žale zbog diskriminatorne procedure, ali i da EAR kao donator projekta nije odgovoran za sadržaj spornog upitnika“.

Takođe, Labris je uputio dopis novosadskom Zavodu za transfuziju krvi i zatražio da ukloni podatak sa svog sajta o istopolnim osobama kao nepodobnim za dobrovoljno doniranje krvi. Pri tom smo podsetile na činjenicu da je poslednjih godina najčešći način prenosa HIV infekcije heteroseksualni odnos, kao i zloupotreba droga intravenskim putem.

Ovim povodom, a u organizaciji Labrisa, desetak aktivistkinja i aktivista raznih nevladinih organizacija je u subotu 20. maja 2006, na Trgu republike, sprovelo akciju „pokušaja davanja krvi“. Sve/i su bile/i odbijene/i, tj. nisu uspele/li da budu dobrovoljni davaoci samo zbog potvrdnog odgovora na pitanje o seksualnom odnosu sa osobom istog pola. Važno je istaći da nijedan drugi razlog nije postojao, jer su ispunjavale/li sve ostale zdravstvene i druge uslove.

Ovu akciju ispratili su mnogi mediji, a nakon nje Labrisu je stigao poziv od Instituta za transfuziju krvi Srbije, koji je zatražio od Labrisa da uputi zvaničan dopis sa predlogom za izmenu ovog spornog pitanja, kao i diskriminatorne prakse svrstavanja lezbijki i gejeva u rizičnu grupu samo na osnovu seksualne orijentacije.

Od predsednika Republičke stručne komisije za transfuziologiju, koja je i sastavila upitnik za davaoce krvi, dr sc. med. Gradimira Bogdanovića, Labris je dobio uveravanje da će se o ovom slučaju raspravljati na prvom narednom sastanku.

U međuvremenu, Zavod za transfuziju krvi Novi Sad uklonio je sa svog sajta podatak da istopolno orijentisane osobe nisu podobne za davanje krvi.

Predsednik Republičke stručne komisije za transfuziologiju dr sc. med. Gradimir Bogdanović u pisanom dopisu Labrisu garantovao je da će se na narednom sastanku pitanje preformulisati, ali da je poteškoća okupiti sve članice/članove komisije. Ipak, Labris je obavešten da će se sastanak Republičke stručne

komisije za transfuziologiju održati 6. jula 2006. godine, a nakon menjanja upitnika, prema Bogdanovićevim rečima, trebalo bi da usledi tehnički deo, tj. povlačenje postojećih upitnika, a zatim štampanje i distribucija novih. U međuvremenu, Labrisu je preko formulara za prijavljivanje nasilja i diskriminacije, koji je postavljen na sajtu organizacije, stigao mail o novim slučajevima diskriminacije lezbijki koje su odbijene kao dobrovoljni davaoci krvi. Ovaj put, akcija dobrovoljnog davanja krvi bila je organizovana u beogradskoj srednjoj školi, a učenici (koja se Labrisu i javila), prisutni lekari su kao obrazloženje rekli: „Naglasili su nam da ni po koju cenu ne dozvolimo homoseksualnim osobama da daju krv“.

Na Međunarodni dan ponosa gejova, lezbijki, biseksualnih, transseksualnih osoba – 27. juna 2006. godine, u Večernjim novostima, str. 10, rubrika Društvo – objavljen je sledeći tekst:

ZAŠTO HOMOSEKSUALCI I NARKOMANI NISU DOBRODOŠLI DAVAOCI KRVI BESPLATNO SE TESTIRAJU

Pripadnici rizičnih grupa krv daju samo da bi proverili da li su „zakačili“ sidu, sifilis, hepatitis B i C

BEOGRAD – Narkomani, homoseksualci i lezbijke obično nisu dobrovoljni davaoci krvi, a u Institut za transfuziju krvi Srbije dolaze uglavnom da bi proverili da li su „zakačili“ neki od virusa – potvrđeno nam je juče u ovoj zdravstvenoj ustanovi.

Krv svih dobrovoljnih davalaca ispituje se na virus side, sifilisa, hepatitisa B i C – ističu u Institutu za transfuziju krvi. – Promiskuitetne i istopolne osobe kada posumnjaju u svog partnera ili ga pak promene, dobrovoljno daju krv jer znaju da će im ona biti testirana na pomenute analize koje su u privatnim laboratorijama prilično skupe.

Organizacija za lezbijska ljudska prava „Labris“ protivi se ovoj „diskriminaciji“ lezbijki i apeluje na Srpsko lekarsko društvo da javno potvrdi da istopolna orijentacija nije nikakva bolest, ukazujući da je pre 16 godina Svetska zdravstvena organizacija, zvanično, homoseksualnost otklonila sa liste mentalnih poremećaja.

Profesor dr Vojkan Stanić, predsednik Srpskog lekarskog društva, kaže da je upoznat sa zahtevom Organizacije „Labris“ i dodaje da je SLD isuviše zauzeto formiranjem Komore, tako da će ovaj „problem“ biti prolongiran neko vreme.

S. R. M.

Labris je reagovao i nakon kontaktiranja PR Instituta za transfuziju krvi Srbije rečeno nam je da stavovi izneti u pomenutom tekstu nikako nisu i zvaničan stav Instituta, te da je novinarka/novinar iznela/o neistinu. Ipak, prema Labrisovim saznanjima, demanti nije objavljen. Ističemo da i ovaj tekst podstiče predrasude povezujući promiskuitet sa istopolnom orijentacijom.

Važno je napomenuti da u slučaju diskriminacije lezbijki i gejova prilikom dobrovoljnog davanja krvi, ne samo da je reč o tome da se osobe smatraju „nepodobne“ zbog svoje seksualne orijentacije već postoji i evidentiranje osoba. Naime, nedelju dana nakon odbijanja aktivistkinja/aktivista na Trgu republike desilo se da je jedan od aktivista pokušao da dâ krv jer je osoba iz njegove porodice išla na hirurški zahvat. U Zavodu za transfuziju krvi nisu mu dozvolili da donira krv, jer su ga, pošto su mu uzeli podatke, pronašli u svojoj kompjuterskoj evidenciji, tj. bio je evidentiran kao osoba koja ne može da donira krv jer je imala seksualni odnos sa osobom istog pola (podaci o njemu uneti su posle akcije na Trgu republike). Labris će, takođe, zahtevati od Instituta da nakon

promene upitnika izbriše i postojeću evidenciju o osobama na osnovu seksualne orijentacije.

Ipak, novembra 2006. godine uspešno je okončana akcija promene diskriminatornog upitnika za dobrovoljne davaoce krvi.

Novi, izmenjeni upitnik za dobrovoljne davaoce krvi trebalo bi da se nađe u svim zdravstvenim ustanovama na teritoriji Srbije početkom 2007. godine. Institut za transfuziju krvi Srbije, na inicijativu Labrisa, napravio je novi upitnik koji, za razliku od stare verzije, ne stavlja težište na rizične grupe, već na rizično ponašanje. Novi upitnik je po standardima poštovanja ljudskih prava, napredniji čak od mnogih upitnika iz zemalja Evropske unije jer ni u jednom svom delu ne spominje seksualnu orijentaciju kao osnov za dobrovoljno doniranje krvi.

Ovim povodom Labris je, u saradnji sa Institutom za transfuziju krvi Srbije, na Trgu republike organizovao akciju dobrovoljnog davanja krvi i time simbolično „testirao“ nove upitnike.

Institut za transfuziju krvi Srbije primer je institucije koja je pokazala veliku spremnost i želju da zaustavi diskriminatornu praksu prema istopolno orijentisanim osobama.

III. Mediji

Piramida

Kada je reč o primerima diskriminacije nad istopolno orijentisanim osobama u medijima, svakako je 2006. godinu obeležio izveštaj stručne službe Republičke radiodifuzne agencije, iz januara, povodom predstavke koju su uputili Organizacija za lezbijska ljudska prava i GAYTEN – LGBT,

Centar za promociju prava seksualnih manjina. Naime, 16. novembra 2005. godine pomenute organizacije uputile su predstavku RRA zbog govora mržnje u emisiji Piramida, emitovanoj na RTV Pink 16. oktobra 2005. godine. Voditeljka Branka Nevistić i gosti u emisiji – Toma Fila i Milorad Vučelić, koristili/le su se diskriminišućom terminologijom, odnosno govorom mržnje prilikom rasprave o gej brakovima, kršeći Zakon o radiodifuziji, član 21. Zatražili/le smo od RTV Pink, tj. od glavnog i odgovornog urednika i direktora Željka Mitrovića da TV Pink uputi javno izvinjenje gej i lezbijskoj populaciji, ali pošto ni nakon ostavljenog roka za izvinjenje nismo dobile/li odgovor, uputile/li smo predstavku.

Stručna služba Republičke radiodifuzne agencije zatražila je od TV Pink da se u određenom roku izjasni o predstavi, ali ova televizija nije odgovorila na taj zahtev, kršeći ujedno član 14. Zakona o radiodifuziji. Stručna služba RRA konstatovala je da je emitovanjem dve izjave – Tome File i Branke Nevistić, emiter prekršio član 21. zakona, a da je voditeljka, osim toga, narušila i osnovna načela novinarske profesije.¹ Član 21. Zakona o radiodifuziji (objavljen u „Službenom

1 „Nakon razmatranja predstavke stručna služba RRA zaključila je da se izjavom Tome File ‘...stavio ih u bure napunjeno nečim ...i rekao da je to za njih...’ (opis navodnog postupanja Miloša Obrenovića prema istopolno orijentisanim osobama) i voditeljke Branke Nevistić ‘Gospodine Fila, kada ste pomislili – e ovi pederi su stvarno preterali?’ podstiče diskriminaciju prema istopolno orijentisanim osobama, opisano u članu 21. stav 1. Zakona o radiodifuziji, što je, u skladu sa 2. stavom istog člana, osnov za izricanje mera od strane RRA, sankcionisanu i članom 38. Zakona o javnom informisanju. Naime, Toma Fila je opis navodnog izuzetno brutalnog postupanja kneza Miloša prema homoseksualcima jasno stavio u pozitivan kontekst, a voditeljka Branka Nevistić ne samo da se nije ogradila od ove izjave već je u svom pitanju upotrebila nedvosmisleno pogrdan izraz za homoseksualce čime je, osim pomenutih zakonskih odredbi, prekršila i elementarna načela profesije“, stoji između ostalog u izveštaju Republičke radiodifuzne agencije.

glasniku RS“, br. 42, 2002) koji zabranjuje diskriminaciju na osnovu seksualne orijentacije glasi:

Suzbijanje govora mržnje

*„Agencija se stara da programi emitera ne sadrže informacije kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica ili grupe lica zbog različite političke opredeljenosti ili zbog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, veri, naciji, etničkoj grupi, polu ili zbog **seksualne opredeljenosti**. Postupanje emitera suprotno zabrani iz stava 1. ovog člana je osnov za izricanje predviđenih mera od strane Agencije, nezavisno od drugih pravnih sredstava koja stoje na raspolaganju oštećenom.“*

Izricanje kazne nije bilo moguće jer još nije izvršeno dodeljivanje frekvencija emiterima, ali verujemo da je ovaj slučaj veoma važan za LGBT populaciju. Prvi put je, naime, zvanična institucija potvrdila da je bilo reči o govoru mržnje na osnovu seksualne orijentacije.

3K chat

Početak februara 2006. godine Treći kanal Radio televizije Srbije prestao je da u okviru svog *3K chata* emituje poruke koje sadrže LGBT terminologiju. Naime, nakon protesta nekoliko osoba zbog objavljivanja poruka homofobične sadržine tokom emitovanja ovog chata, 2. februara odlučeno je i obelodanjeno pravilo:

*„Od večeras neće ići poruke u kojima se traže: vrele, napaljane, perverzne, **gay, lez, bi**, parovi, trojke, udate, oženjeni i slične.“*

Neprihvatljivim smatramo ovakvu diskriminaciju osoba koje su drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne, a nejasno ostaje čime su se rukovodili oni koji su ovo pravilo uveli.

Medijska kampanja „Ponosna na svoje roditelje“

Labris je u septembru 2006. otpočeo pripremu za medijsku kampanju podrške roditeljima, prijateljima i prijateljicama lezbijki i gej muškaraca – „Ponosna na svoje roditelje“. Kampanja se sastojala, između ostalog, od radio-džingla i televizijskog spota. Tokom pronalazaženja radio i televizijskih stanica koje bi ovom prilikom pružile uslugu oglašavanja, Labris je nailazio na mnoga odbijanja. Važno je napomenuti da u svim ovim slučajevima Labris nije zahtevao bilo kakav oblik medijskog sponzorstva, dakle, Labris je želeo da potencijalnim emiterima TV spota/radio-džingla, radio i televizijskim stanicama plati punu cenu emitovanja spota, odnosno radio-džingla. Najveći otpor pružali su glavni i odgovorni urednici i direktori ovih medijskih kuća, koji su upućivali osobe iz marketinga da odbiju saradnju, najčešće bez adekvatnog obrazloženja. Savet za ravnopravnost polova Vlade Republike Srbije odbio je da pruži podršku Labrisovoj kampanji, a kampanju je podržao Zavod za ravnopravnost polova, APV, Novi Sad.

Nakon što je, sredinom oktobra, osim radio-džingla i TV spota koji su se emitovali na radio i TV stanicama u Srbiji, izašao i oglas u nekoliko dnevnih listova, na kancelarijski telefon Labrisa počele su se javljati osobe koje su iznosile uvrede na osnovu seksualne orijentacije. Takozvani *hate calls* trajali su tokom cele kampanje. Takođe, na e-mail zaposlenih stizali su tekstovi uvredljive sadržine.

IV. Istraživanje „Nasilje nad LGBTTIQ populacijom“

U februaru 2006. objavljena je i publikacija povodom istraživanja „Nasilje nad LGBTTIQ populacijom“ koje su sprovedli Labris i Centar za promociju i unapređenje LGBT

ljudskih prava i Queer kulture Lambda, uz podršku Novosadske lezbijske organizacije, Queerie i GAYTENA – LGBT, u periodu od 15. septembra do 28. oktobra 2005. godine.

Osnovni cilj ovog istraživanja bio je dobijanje podataka o nasilju koje doživljavaju LGBTTIQ osobe u Srbiji. Iako su dobijeni rezultati relevantni samo za odabrani uzorak, smatramo ih veoma značajnim za uvid u svakodnevnu diskriminaciju koju doživljavaju osobe drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne.

Takođe, ovim istraživanjem želeli/li smo da na najeksplicitniji način skrenemo pažnju relevantnim državnim institucijama, ali i široj javnosti, o položaju jednog dela društva kojem se uskraćuje osnovno ljudsko pravo.

Glavni nalazi istraživanja

Gotovo 90 odsto ispitanika/ispitanica zna za slučajeve nasilja zato što je osoba drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne.

Dve trećine ispitanika/ispitanica doživelo je nasilje zato što je drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne.

Svi/e ispitanici/ispitanice koji su doživeli/e nasilje, doživeli/e su emocionalno nasilje (*izbegavanje, ismejavanje, stereotipiziranje, osuđivanje, provociranje, odbacivanje, obezvređivanje, ignorisanje, negiranje postojanja seksualne orijentacije drugačije od heteroseksualne, pretnje, zastrašivanje, ucenjivanje, svakodnevno bombardovanje negativnim stereotipima homoseksualnosti od strane medija, prijatelja, religije, porodice...*).

Emocionalno nasilje, kao jedini oblik nasilja, doživelo je 32,5 odsto ispitanika/ispitanica, a 24,1 odsto ispitanika/ispitanica je uz opisanu vrstu nasilja doživelo i fizičko nasilje i egzistencijalnu ugroženost (*potpuno nedostajanje podrške i odbacivanje od strane porodice, uskraćivanje materijalnih*

sredstava, izbacivanje iz kuće, pretnje ubistvom, gubitak posla...), dakle, sve vrste nasilja, izuzev seksualnog, a sa fizičkim nasiljem (guranje, šamaranje, udaranje, šutiranje, premlaćivanje...) kao dominantnim.

Dok je sve vrste nasilja, sa seksualnim nasiljem (silovanje, pokušaj silovanja, navođenje na prostituciju, trafficking, iskorišćavanje seksualnosti u pornografske svrhe, seksualno uznemiravanje koje uključuje fizički dodir, seksualno uznemiravanje koje ne uključuje fizički dodir, egzibicionizam, voajerizam...) kao dominantnim, doživelo 8,8 odsto ispitanika/ispitanica.

Najveći procenat ispitanika/ispitanica, 25,9 odsto, nasilje je doživelo/doživela od osoba koje su im poznate, od osoba koje su i poznate i nepoznate ispitanicima/ispitanicama nasilje je doživelo 20 odsto ispitanika/ispitanica, dok je od nepoznatih osoba nasilje doživelo 19,4 odsto ispitanika/ispitanica. Oko 42,9 odsto ispitanika/ispitanica nasilje je doživelo više puta, sporadično, 19,4 odsto ispitanika/ispitanica nasilje je doživelo samo jednom, dok je njih tri odsto permanentno u situaciji nasilja, u proseku tri godine, i to stanje permanentnog trpljenja nasilja još traje.

Reakcije u situacijama nasilja

Najveći procenat ispitanika/ispitanica, 21,5 odsto, pokušao/la je da smiri situaciju, 19,7 odsto uzvratilo/la je verbalnim napadom na počinioca/počinioce, 8,8 odsto pobegao/la iz situacije/a, 7,1 odsto ignorisao/la je da mu/joj situacija/e nasilja dešava/ju, 5,3 odsto ispitanika/ispitanica uzvratilo/la je fizičkim napadom i, najmanji procenat ispitanika/ca, tri odsto, pozvao/la je policiju.

Osećanja u situacijama nasilja

Kako je ispitanicama/ispitanicama bio ponuđen niz od minimum 13 emocija uz mogućnost zaokruživanja više od-

govora, tako je dobijeno 25 različitih grupa osećanja, a u analizi se mogu izdvojiti one najfrekventnije – strah, bes, poniženje, gađenje, tuga, bol, nezadovoljstvo, nemoć – 8,2 odsto; bes, tuga, bol, iznenađenje, nezadovoljstvo – 7,6 odsto; strah, bes, tuga, bol, nezadovoljstvo, nemoć, strepnja – 5,9 odsto; strah, stid, krivica, bes, poniženje, bol, nemoć – 4,1 odsto.

Ispitanici/ispitanice su nakon doživljenog nasilja o tome najčešće razgovarali/e sa prijateljima/prijateljicama – 51,8 odsto.

Obraćanje institucijama nakon doživljenog nasilja

Ispitanici/ispitanice su se nakon doživljenog nasilja izuzetno retko obraćali institucijama.

Najveći procenat ispitanika/ispitanica, 13,5 odsto, obratio se LGBT organizacijama.

Nešto manji procenat ispitanika/ispitanica, 11,8 odsto, obratio se psihologu/psihološkinji ili psihijatru/psihijatrici.

Još manji procenat ispitanika/ispitanica, 7,6 odsto, obratio se lekaru/lekarki (57,6 odsto nije, a 34,7 odsto nije doživelo nasilje).

Najmanji procenat ispitanika/ispitanica, 3,4 odsto, obratio se socijalnom radniku/radnici.

Ispitanici/ispitanice su nakon doživljenog nasilja izuzetno retko prijavljivali nasilje.

Samo 10 odsto ispitanika/ispitanica je nasilje koje je doživelo prijavilo policiji.

Još je manji broj ispitanika/ispitanica, 2,9 odsto, nasilje koje je doživelo prijavilo tužilaštvu.

Ispitanicima/ispitanicama koji/e su doživeli/e prijavili/e nasilje policiji i/ili tužilaštvu, od podrške nadležnih or-

gana, najviše je nedostajala adekvatna akcija i više znanja o LGBTTIQ pitanjima.

Ukoliko niste prijavili nasilje koje ste doživeli, zašto to niste učinili, pitanje je na koje je bilo ponuđeno osam odgovora uz mogućnost zaokruživanja više odgovora. Tako je dobijeno 14 različitih odgovora, od kojih su najfrekventniji – nemam poverenja u nadležne organe – 12,4 odsto, i nemam poverenja u nadležne organe i strah me je da prijavim nasilje koje sam doživeo/doživela – 8,2 odsto.

Na pitanje: Da li osećate potrebu da emigrirate iz SCG zbog toga što ste drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne samo 18,8 odsto ispitanika/ispitanica odgovorilo je ne, njih 55,9 odsto odgovorilo je da, 2,9 odsto to je već učinilo, a 22,4 odsto ispitanika odgovorilo je ne znam.

V. Formulari za prijavljivanje slučajeva diskriminacije i nasilja

Labris – organizacija za lezbijska ljudska prava je u aprilu 2006. godine postavila na svoj veb-sajt, formular za prijavljivanje slučajeva nasilja i diskriminacije. Takođe, 1. aprila 2006. počelo je sa radom psihološko savetovalište za lezbijke.

Prvih mesec dana od postavljanja formulara koji se može popuniti i bez ostavljanja ličnih podataka (kao što su ime, prezime itd.) ispostavilo se da je ideja sasvim dobra i da postoji opravdana potreba da usled neprijavljivanja slučajeva nasilja relevantnim državnim organima – postoji način da ovakvi incidenti ipak ostanu negde zabeleženi.

U tom smislu, Labrisu su počeli da stižu mail-ovi o različitim slučajevima nasilja i diskriminacije koji su se dogodili prethodnih godina.

Zaključak je da lezbijke i gejevi u našoj zemlji ne prijavljuju homofobično nasilje zbog straha od „prijavljivanja“ seksualne orijentacije, odnosno zbog straha od nastavka torture i nedovoljnog razumevanja problema od strane zaposlenih u policiji, pre svega.

Slučajevi za koje smo saznale najčešće predstavljaju verbalno i fizičko nasilje od strane nepoznatih počilaca, najčešće u javnom, otvorenom prostoru. Reč je, dakle, o pretpostavljenoj seksualnoj orijentaciji koja je drugačija od heteroseksualne, a pretpostavku počinio izvede na osnovu „različitog“ rodnog izražavanja, odnosno na osnovu „različitog“ izgleda, oblačenja, ponašanja osobe.

Takođe, nekoliko slučajeva diskriminacije i psihičkog nasilja odnosilo se na gubitak radnog mesta nakon sumnje u istopolnu orijentaciju, odnosno posle „pretpostavljanja“ od strane poslodavca, najčešće.

Podsećamo da je diskriminacija na osnovu seksualne orijentacije zabranjena Zakonom o radu, član 18. („Službeni glasnik RS“, br. 24, 2005. godine):

5. Zabrana diskriminacije

Član 18.

Zabranjena je neposredna i posredna diskriminacija lica koja traže zaposlenje, kao i zaposlenih, s obzirom na pol, rođenje, jezik, rasu, boju kože, starost, zdravstveno stanje, odnosno invalidnost, nacionalnu pripadnost, veroispovest, bračni status, porodične obaveze, **seksualno opredeljenje**, političko ili drugo uverenje, socijalno poreklo, imovinsko stanje, članstvo u političkim organizacijama, sindikatima ili neko drugo lično svojstvo.

Nekoliko osoba javilo se Labrisu da prijavi nasilje u porodici. Reč je o „verbalnom i psihičkom zlostavljanju, najmanje nekoliko puta sedmično“.

U jednom slučaju reč je čak o egzistencijalnom nasilju, dakle pretilo se izbacivanjem iz kuće i uskraćivanjem materijalnih sredstava.

Jedan gej je naveo da se za pomoć obratio psihijatru Jovanu Mariću. Po njegovim rečima, dr Marić je samo „*pogoršao situaciju izjavom da ne bi trebalo da budem homoseksualan, već da pokušam, ako ne mogu da budem heteroseksualan, da onda bar budem biseksualan*“.

Početak septembra 2006. godine Labris je došao do saznanja da jednom gej muškarcu preti pripadnik policije. Posredi je bilo uznemiravanje i zastrašivanje. Naime, jedan pripadnik policije prilikom legitimisanja došao je do ličnih podataka gej muškarca. Nakon toga usledila su stalna uznemiravanja i pretnje telefonom. Policajac je zahtevao da mu se dostavljaju informacije o gej populaciji, kao i o gejovima koji koriste bilo kakve psihoaktivne supstance, odnosno o onima koji drogu preprodaju.

U oktobru se desio i frapantan čin diskriminacije jednog gej muškarca u Nišu. Naime, tog gej muškarca napao je i teško povredio jedan heteroseksualni muškarac, ali gej nije želeo da prijavi slučaj policiji. Ipak, kada je otišao u nišku bolnicu, na pregled, nijedan doktor nije želeo da mu pruži adekvatnu lekarsku pomoć. Nakon što su ga slali od jednog do drugog lekara, lekar koji je na kraju „pristao“ da ga primi nije zapravo želeo da ga pregleda. Obratio mu se rečenicom: „Ti mi pričaj šta se dešavalo tokom napada na tebe, a ja ću da ti govorim šta treba da radiš.“ Ovakvim postupanjem lekari su diskriminirali, ali i ugrozili zdravlje mladića.

Ovaj primer otvorene diskriminacije, koju su počinili lekari, možda najbolje ilustruje položaj istopolno orijentisanih osoba u Srbiji, kao i stepen otvorene homofobije i diskriminacije prema lezbijkama i gejovima. Da bi se promenila

društvena svest potrebno je da najpre država pokaže da želi jednako da štiti sva ljudska prava – pre svega zakonima.

VI. Istopolna orijentacija (homoseksualnost) u fakultetskim udžbenicima i literaturi

Istraživanjem „Istopolna orijentacija (homoseksualnost) u fakultetskim udžbenicima i literaturi“ želele smo da saznamo kakva su znanja zaposleni/e u institucijama sistema o istopolnoj orijentaciji (homoseksualnosti) stekli/e u procesu visokoškolskog obrazovanja. Istraživanje koje je Labris – organizacija za lezbijska ljudska prava sprovela tokom 2005. godine „nasilje nad LGBTTIQ populacijom u Srbiji“, pokazalo je da su se njima obraćale LGBTTIQ osobe koje su doživele nasilje ili su imale nameru da im se obrate, ali ne i poverenje. Smatramo da ćemo time dati deo odgovora na pitanje zašto nisu reagovali na slučajeve prijavljenog nasilja, a ujedno i saznati da li se na pojedinim fakultetima o istopolnoj orijentaciji (homoseksualnost) može saznati nešto drugačije od široko rasprostranjenih predrasuda u našem društvu koje istopolnu orijentaciju (homoseksualnost) tretiraju kao pojavu čije postojanje treba negirati, ignorisati ili eventualno, dajući joj pravo na postojanje, stigmatizirati – svrstati je u bolest, nenormalnost ili neprirodnost i tako postaviti bazu za sve druge oblike diskriminacije prema LGBTTIQ populaciji.

Cilj istraživanja bio je da se utvrdi (broj i procenat predmeta u nastavnom planu, broj i procenat stranica literature za predmete) koliko se istopolna orijentacija (homoseksualnost) pominje i na koji se način (da li je u fokusu jedinice udžbenika/literature u kojoj se pominje, koja terminologija se koristi, u kom kontekstu se pominje i da li je izvor saznanja naveden) pominje u udžbenicima i literaturi

za studije medicine, psihologije, sociologije, prava i pedagogije Beogradskog univerziteta.

Metod koji je korišćen jeste metod analize sadržaja.

U istraživanju smo koristile **ciljani uzorak**, nastavne planove osnovnih studija medicine, psihologije, sociologije, prava i pedagogije Beogradskog univerziteta, koji su važili do 2004. godine, do usklađivanja sa Bolonjskom deklaracijom i to samo one predmete u okviru navedenih nastavnih planova u kojima se pominje istopolna orijentacija (homoseksualnost), ali samo one predmete koje slušaju sve/svi studentkinje i studenti, što znači da predmeti koji su izborni ili se izučavaju samo u okviru pojedinih smerova nisu uvršćeni u uzorak.

Istraživanje je sproveda Ivana Čvorović, psihološkinja.

Udžbenike, odnosno literaturu za predmete koji su uvršćeni u uzorak, mapirale smo uz pomoć saradnika i saradnica – apsolventkinja i apsolventata navedenih fakulteta.

Stavovi o istopolnoj orijentaciji svoju bazu imaju u religiji, pravu i medicini. Počev od srednjeg veka istopolna orijentacija vezuje se za greh, nenormalnost, neprirodnost, krivično delo i bolest – psihijatrijsku dijagnostičku kategoriju.

U svetu, u poslednje dve decenije XX veka, psihijatri i psiholozi, profesionalci u granama nauke koje su zadržale ili su težile da steknu nadležnost nad znanjem o istopolnoj orijentaciji, suočeni sa ogromnim empirijskim dokazima, menjaju svoje stavove i egodistoničnu homoseksualnost i homoseksualnost kao dijagnoze izbacuju iz Dijagnostičkog i statističkog priručnika za mentalne poremećaje (DSM-III-R) Američke psihijatrijske asocijacije 1986. godine, odnosno iz Klasifikacije bolesti Svetske zdravstvene organizacije (ICD-10) 1992. godine.

U tom periodu, 1996. godine, Svetska zdravstvena organizacija daje podatak da je u više od 70 odsto slučajeva

infekcije HIV-om širom sveta, virus prenet heteroseksualnim kontaktom, te se o istopolno orijentisanim osobama ne može više govoriti kao o „rizičnoj grupi“ u kontekstu HIV infekcije.

U isto vreme Komitet za lezbijska i gej pitanja i Američka asocijacija psihologa rade na terminologiji koja se odnosi na osobe čija je seksualna orijentacija različita od heteroseksualne. Radi se na terminologiji koja je nejasna ili povezana sa negativnim stereotipima, odnosno predrasudama, a u cilju smanjivanja heteroseksualnih predrasuda u jeziku, povećavanja vidljivosti gej muškaraca, lezbijki i biseksualnih osoba, te jasnoće izražavanja i izbegavanja netačnih stereotipa o lezbijkama, gej muškarcima i biseksualnim osobama.

Treba dodati i stavove Američke psihijatrijske asocijacije i Američke asocijacije psihologa, koji datiraju od 1994. godine, da seksualna orijentacija (homoseksualnost) nije izbor, da istraživanja ukazuju da se formira veoma rano u životnom ciklusu, verovatno i pre rođenja, odnosno da je samo psihološki i društveni uticaji ne mogu izazvati. Frekvencija istopolne orijentacije (homoseksualnost) jeste konstantna, oko 10 odsto populacije i to je broj koji je iznenađujuće konstantan u različitim kulturama, bez obzira na različite moralne vrednosti i standarde određene kulture.

U Srbiji organizacije koje se bave ljudskim pravima istopolno orijentisanih osoba, u skladu sa prethodno navedenim, jasno definišu i preporučuju terminologiju koja je različita od termina koji još postoje u književnoj, naučnoj i individualnoj jezičkoj praksi, a koji istopolnu orijentaciju povezuju sa nenormalnošću, neprirodnošću, izopačenošću, psihijatrijskim dijagnostičkim kategorijama i kriminalnim ponašanjem, odnosno predrasudama.

Dakle, sa saznanjima da istopolna orijentacija (homoseksualnost) nije mentalna bolest, niti emocionalni poremećaj,

niti krivično delo, niti je nenormalna i neprirodna pojava, te sa preporukama da javni i privatni govor treba biti politički korektan i naznakama kakav je odnos prema istopolno orijentisanim osobama u Srbiji, istražile smo kakva se saznanja o istopolnoj orijentaciji mogu steći u visokoškolskim ustanovama u Srbiji u nastavnim planovima koji su važili i primenjivali se pre usklađivanja sa Bolonjskom deklaracijom ili se primenjuju i dalje s obzirom na to da je taj proces još u toku.

Rezultati istraživanja pokazuju:

- da se istopolna orijentacija (homoseksualnost) pominje u procentualno najviše predmeta koji čine nastavni plan studija medicine, a najmanje na studijama pedagogije;
- da se istopolna orijentacija (homoseksualnost) na procentualno najviše stranica pominje na studijama prava, a najmanje na studijama psihologije, u literaturi za predmete u kojima se pominje istopolna orijentacija (homoseksualnost);
- da je istopolna orijentacija (homoseksualnost) procentualno najviše u fokusu analiziranih jedinica udžbenika studija psihologije, a najmanje studija medicine, dok na studijama pedagogije nije u fokusu nijedne jedinice udžbenika;
- da je korišćena terminologija u analiziranim udžbenicima/literaturi za sve studentske grupe/fakultete takva da povezuje istopolnu orijentaciju (homoseksualnost) sa negativnim stereotipima, odnosno predrasudama, psihijatrijskim dijagnostičkim kategorijama ili sa kriminalnim ponašanjem, odnosno samo se u pojedinim udžbenicima na studijama prava i pojedinoj literaturi na studijama sociologije može naići na termine koji istopolnu orijentaciju (homoseksualnost) ne povezuju sa negativnom stereotipima, odnosno predrasudama;

- da je istopolna orijentacija (homoseksualnost) u negativnom kontekstu procentualno najviše pominjana na studijama medicine, a najmanje na studijama sociologije i da je više u negativnom nego u neutralnom kontekstu pominjana u analiziranim udžbenicima/literaturi na svim studijskim grupama/fakultetima, dok u pozitivnom kontekstu nijednom nije pomenuta u analiziranim udžbenicima/literaturi na svim studijskim grupama/fakultetima;
- da se za sve analizirane jedinice udžbenika izvor saznanja ne navodi uvek, a da se u znatno velikom procentu to ne čini u udžbenicima/literaturi za studije medicine i psihologije.

Dakle, istopolna orijentacija (homoseksualnost) pominje se u malom procentu predmeta i malom procentu stranica udžbenika/literature za te predmete bez obzira na to o kom nastavnom planu fakulteta/studijske grupe je reč.

DISKRIMINACIJA PO OSNOVU SEKSUALNE OPREDELJENOSTI I RODNOG IDENTITETA

GAYTEN – LGBT, Centar za promociju prava seksualnih manjina, jeste organizacija koja od svog osnivanja ima inkluzivnu politiku i zalaže se za zajednički rad osoba čija seksualna orijentacija i rodni identitet ne potpadaju pod heteronormativni obrazac, uz poštovanje specifičnosti i razlika svake grupacije i individue, kao i puno poštovanje i uključivanje heteroseksualnih osoba.

Osobe su različite ali su ljudska prava jednaka!

I. „Kreiranje zdravstvene politike koja uvažava potrebe LGBT zajednice“

Projekat „Kreiranje zdravstvene politike koja uvažava potrebe LGBT zajednice“ („Advocacy for LGBT Friendly Health Care Providers’ Policy“) zamišljen je u cilju ostvarivanja senzibilne zdravstvene politike u odnosu na specifične potrebe i probleme LGBT, te poboljšanja njihovog tretmana u okviru sistema zdravstvene zaštite u Srbiji.

Dosadašnja zdravstvena politika u Srbiji, a i praksa (osim individualnih primera), nisu uzimale u obzir specifične potrebe i probleme LGBT populacije, kao što do sada nije postojalo nijedno validno istraživanje koje se bavilo ovom

problematikom. Zbog toga, po prvi put u Srbiji, sproveli smo dva istraživanja.

Prvo je urađeno radi identifikovanja i dokumentovanja potreba, problema i preferencija LGBT populacije, kada je reč o zdravstvenom sistemu i politici.

U drugom istraživanju pokušali smo da utvrdimo upućenost i spremnost zdravstvenih radnika/ca da se suoče sa izazovima koje rad sa ovom populacijom donosi.

Da bismo došli do informacija, iskustava i sugestija pripadnika/ca LGBT populacije, koristili smo poseban *anoni-mni upitnik kao glavni instrument istraživanja*, kako u pisanjoj, tako i u elektronskoj formi na našim veb-sajtovima www.gay-serbia.com i www.cor.org.yu. Odlučili smo se za ovaj vid istraživanja jer omogućuje potpunu anonimnost i bezbednost svim LGBT ispitanicima/cama, a pruža mogućnost velikom broju osoba da izrazi svoja iskustva i stavove. Informacije o znanju, iskustvu i nivou senzibilizacije medicinskih radnika/ca prikupili smo takođe putem anonimnog upitnika koji su naši anketari distribuirali zdravstvenim ustanovama.

Formirali smo tim stručnjaka/inja koji je analizirao dobijene podatke sa različitih aspekata (medicinskog, sociološkog, psihološkog, aktivističkog, pravnog), te dao svoje preporuke za unapređenje zdravstvene politike i sistema u odnosu na LGBT.

Bitan deo projekta je i uspostavljanje **on-line lekarskog savetovališta** radi pružanja informacija o zdravstvenim ustanovama senzibilisanim za rad sa LGBT populacijom i prevenciji bolesti. Savetovalište služi i za prikupljanje podataka o potrebama LGBT.

Poslednja faza projekta obuhvata izdavanje ove brošure kao i održavanje seminara za zdravstvene radnike/ce i sve zainteresovane radi upoznavanja sa rezultatima istraživanja,

preporukama i daljim strategijama za kreiranje zdravstvene politike koja će uvažavati potrebe LGBT.

Moto našeg projekta je: Učestvujte u kreiranju zdravstvene politike kakvu zaslužujete!

1. Zdravstveni sistem, iako ima pojedinke i pojedince koji su senzibilni za LGBT populaciju, u celini nema nikakvu politiku, standarde, primere dobrih praksi,¹ kojima bi se rukovodio da zadovolji i podrži potrebe LGBT populacije. To vidimo, recimo, na osnovu odgovora da više od 70 odsto ispitanika ne može iskreno i otvoreno da razgovara o svojim problemima sa lekarima/kama, isti toliki procent smatra da lekari/ke ne stvaraju pogodnu atmosferu u kojoj bi oni mogli da im kažu nešto o svojoj seksualnoj orijentaciji. To je sve za očekivati, jer medicinska struka do sada nije imala nijednu napomenu u udžbenicima o potrebama LGBT populacije, niti se to smatralo važnim pomena.
2. LGBT populacija ima mala očekivanja od zdravstvenih ustanova, te se zadovoljava tolerisanjem osoblja na pravo na svoju egzistenciju. Dakle, polazeći od činjenice da je 2001. više stotina organizovanih muškaraca napadalo i „tuklo na linč“ građanke i građane za koje se smatralo da su lezbijke ili gej muškarci, onda je u poređenju sa takvim pristupom društva prema njihovoj egzistenciji, sve drugo bolje. To se vidi iz odgovora zašto su zadovoljni lekarskom uslugom: „Delovali su tolerantno i aktivno zainteresovani za manje probleme...“ Dakle, ne možemo govoriti o aktivnoj podršci LGBT egzistenciji preko zdravstvenog sistema, već i pojedinačnim dobrim

1 Jedan od radova koji govori o standardima i preporukama dobrih praksi: „Not just a friend – best practice guidance on health care of lesbians gay and bisexual users and their families“, www.unison.org.uk/acrobat/14029.pdf.

primerima i dalje govorimo o toleranciji na različitosti i nediskriminaciji, koja se pominje u svega pet do trideset odsto odgovora.

3. Vidi se očigledna potreba za posebnom službom i/ili posebno obučanim lekarkama/ima osetljivim za pitanja LGBT zdravstvene problematike. Na pitanje da li biste koristili posebnu zdravstvenu službu, 80 odsto ispitanica/ka odgovara sa DA. U tom odgovoru vidimo koliko je nužno hitno delovati na menjanju politike zdravstvenog sistema, a u svrhu poboljšanja usluga.
4. Unutar LGBT populacije postoje razlike: lezbijke imaju svoju posebnost – moguće su teme o reproduktivnom zdravlju – kao pripadnice pola sa manje društvene moći, a s druge strane, transosobe (koje su promenile pol ili biološki ili izborom ponašanja), kao i interseksualne osobe nailaze na potpuno nerazumevanje osoblja. Dakle, sociomedicinsko znanje o svim ovim razlikama potrebno je uključiti u buduće planove za standarde dobrih praksi u zdravstvu za LGBT populaciju.

Najveći stepen socijalne distance i neznanja lekari/ke izrazili/e su kada je u pitanju transrodna populacija. Upravo iz ovih razloga GAYTEN – LGBT je izdao brošuru Međunarodnog udruženja za rodnu disforiju „Hari Benjamin“, preporučenu i od Svetske zdravstvene organizacije, koja pruža standarde medicinskog tretmana i pomoći transseksualnim osobama.

II. Analiza Zakona o zdravstvenoj zaštiti

Iz navedenih osnova po kojima je zabranjena diskriminacija prilikom pružanja zdravstvene zaštite, kako ih reguliše zakon, izostavljeni su seksualna orijentacija, rod, rodni iden-

titet i rodno izražavanje. Smatramo da bi uvođenje ovih kategorija zabrane diskriminacije bilo od koristi za adekvatno i kvalitetno pružanje zdravstvenih usluga LGBT osobama.

Analizirajući pojedinačne zakonske odredbe i dovodeći ih u vezu sa rezultatima istraživanja potreba i problema LGBT zajednice, kao i upoređivanjem sa primerima nekih evropskih praksi koje u punoj meri uvažavaju ljudska prava i specifičnosti građana i građanki različitih seksualnih orijentacija i rodnih identiteta (Department of Health, United Kingdom, www.dh.gov.uk), došli smo do preporuka koje upućujemo zakonodavnom telu (Skupština Republike Srbije), izvršnim organima (Vlada i resorno Ministarstvo zdravlja), kao i organima autonomne pokrajine, opštine, odnosno grada.

Preporuke:

- Zakon u svojim odredbama obuhvata bitne segmetne od značaja za opšta prava pacijenata, ali zanemaruje specifične kategorije pacijenata u zdravstvenoj zaštiti, kao što su LGBT osobe, te je preporuka da se u zakon unesu izmene koje bi prepoznale specifičnost ove kategorije, u smislu zabrane diskriminacije po ovom osnovu.
- Na osnovu istraživanja, pokazalo se da je velika potreba za daljim usavršavanjem i edukacijom medicinskih radnika u oblasti LGBT problematike, što je u saglasnosti sa zakonskom obavezom o stalnom stručnom usavršavanju medicinskih radnika/ca.
- Unapređenje zdravstvene politike u smislu izrade posebnog programa koji će uzeti u obzir specifične potrebe i probleme LGBT zajednice. Izradu ovog programa trebalo bi da preuzme Ministarstvo zdravlja u saradnji sa organizacijama, institucijama i ekspertima/kinjama koje se bave LGBT problematikom. *Takođe, naglašavamo po-*

trebu za analiziranjem pozitivnih praksi u svetu prilikom izrade ovog programa.

III. Komentar upitnika za davaoca Instituta za transfuziju krvi Srbije

Na osnovu iskaza nekoliko gej muškaraca (neke od njih navodimo u ovom prilogu) da u upitniku postoji pitanje (pod rednim brojem 24): „Da li ste ikada imali odnose sa osobom istog pola?“, odlučili smo da damo komentar na temu ovakve formulacije pitanja.

Naime, prema rečima gej osoba koje su želele da dobrovoljno daju krv, premda su svi kriterijumi za davanje krvi navedeni u upitniku bili ispunjeni, činjenica da su potvrdno odgovorili na navedeno pitanje br. 24, bila je faktor koji je naveo dežurnog medicinskog radnika da ih odbije kao potencijalne davaoce. Otvoreno im je rečeno da ih činjenica da su imali seksualne odnose sa osobama istog pola diskvalifikuje kao davaoce krvi.

Postavlja se pitanje: Zbog čega su seksualni odnosi sa osobom istog pola u neograničenom periodu (sa medicinske tačke gledišta neobično je da vremenski okvir nije naznačen) uzeti kao relevantan faktor za procenjivanje nečije zdravstvene sposobnosti da postane davalac krvi.

Naime, sama činjenica da je neka osoba imala seksualni odnos sa osobom istog pola, ne govori ništa o nečijem zdravstvenom stanju niti (rizičnom) ponašanju.

Razumeli bismo da je pitanje koncipirano čerez otkrivanja rizičnih, tj. nezaštićenih seksualnih odnosa – heteroseksualnih ili homoseksualnih (u smislu seksualno prenosivih bolesti) u periodu od poslednjih godinu dana, što je vremenski okvir potreban za utvrđivanje rizika od infekcije nekom od

seksualno prenosivih bolesti. Iako možda deluje nepotrebno, ali usled nelogičnosti koja proističe iz ovako formulisanog pitanja u upitniku, moramo da naglasimo da i heteroseksualna populacija može imati nezaštićene seksualne odnose, te joj je rizično ponašanje takođe svojstveno, kao i rizik od obolevanja od seksualno prenosivih bolesti.

Pri tom naglašavamo da je, po mnogim istraživanjima, rizik od prenošenja bolesti seksualnim putem izuzetno mali kada su u pitanju lezbijke, što još više ističe nelogičnost i diskriminativnost ovako postavljenog pitanja.

Dakle, predložimo da pitanje glasi: Da li ste imali nezaštićene seksualne odnose u poslednjih godinu dana?

S obzirom na postojeću diskriminisanost i vulnerabilnost gej, lezbijске, biseksualne i transrodne populacije, ovako formulisano pitanje produbljuje diskriminativni odnos prema LGBT osobama i predstavlja neprofesionalni tretman, koji nije u saglasnosti sa preporukama i principima Svetske zdravstvene organizacije, kao i standardima Evropske unije.

IV. HIV i neprofesionalizam u Zavodu za transfuziju krvi Srbije: komentari potencijalnih davalaca

(izvor: <http://www.gay-serbia.com/forum/viewthread.php?tid=18974>)

17. decembar 2005.

Do sada sam više puta odlazio da dam krv smatrajući da na taj način mogu da pokažem svoju humanost.

Od pre nekoliko dana, verujte, nikada više neću pomisliti da budem human na ovakav način, a razlog je užasno

neprofesionalno, odvratno i žalosno ponašanje zaposlenih u dotičnoj instituciji.

Pre otprilike deset dana drug mi saopštava da je išao da dà krv kao dobrovoljni davalac jer je nekom bila potrebna za operaciju. Pomislih, lepo, ima još humanih gej ljudi koji žele da pomognu nekome a ne da gledaju samo svoj interes. Nažalost, cela priča dobija ružan zaokret. Posle sedam dana na kućnu adresu stiže pismo iz Zavoda u kome ga obaveštavaju da se javi u Zavod jer nešto nije u redu. Odlazi tamo i biva nagrđen i optužen da je hteo da podvali i da laže da nije znao da je HIV pozitivan i ko zna šta još. Što je najgore, sve to ide od načelnice ustanove, što mislim da je imbecilizam do koske. Pored toga što mu je od saznanja da je HIV pozitivan pozlilo, što se rasplakao jer mu se ceo svet srušio na glavu u dve sekunde, niko nije obratio pažnju da on treba i posle toga da nastavi da živi.

Nisam siguran ali koliko sam upoznat sa procedurom, tom saopštenju trebalo je da bude prisutan, pored lekara, i psihijatar ili makar klinički psiholog. Procedura nije ispoštovana – saopšteno mu je na hodniku uz viku i dreku.

Rekoše mu tada da ode kod lekara da uzme uput za epidemiologa, što je i učinio.

Odlazi u Zavod za zaštitu zdravlja gde ga prima doktorica Lela Ilić (mislim da se tako zove). Prema njegovim rečima, prijatna žena poziva Zavod za transfuziju gde dobija informaciju da je test bio pozitivan, ali ga pokušava smiriti rečima: „Dešavaju se greške, u šta ja iskreno još verujem“. Vade mu krv i kažu da su rezultati za tri dana, što znači u ponedeljak. Danas je taj ponedeljak a rezultata još nema. Kažu za dan-dva, nešto nije u redu, čini mi se.

Ko sebi dozvoljava da se ovako igra sa bilo kime, sa bilo čijim životom, sa bilo čijim emocijama.

Pre desetak i više godina prošao sam ovo isto i znam kako se oseća neko ko čeka rezultate. Noći bez sna su neminovne, razmišljanja, crne misli i sve propratne pojave neizvesnosti koja nikako da se završi.

Sećam se svog odlaska posle 15 dana jer se tada toliko čekalo na rezultat na Infektivnoj klinici. Svi ćute i niko ni da se nasmeje, kao da ste optuženi. Prilazi sestra sa gomilom papira na kojima piše nešto što će vaš život odvesti u jednom ili drugom smeru. Prilazi i pronalazi moj test, udara mi šamar i kaže: „Ovo je umesto tvoje majke, za sada si negativan, sladak si dečko, podsećaš na mog sina, pazi se i beži odavde.“

Verujete, setim se tog šamara svaki put kada kupujem prezervative i pomišljam da odem Zavod i da tako išamaram načelnicu da se seti svaki put kada nekome pomisli da kaže da je HIV pozitivan ili negativan.

U međuvremenu saznajem da se test radi na uzorku od deset pomešanih krvi i da se svih deset šalju na dalja ispitivanja ako je samo jedan bio pozitivan.

DOBRO RAZMISLITE DA LI OTIĆI I DATI
KRV VIŠE IKADA!

12. januar 2006.

G. K. je otišao u Institut za transfuziju krvi Srbije u ulici Svetog Save 39 u Beogradu, jer je želeo da dobrovoljno dà krv. Po proceduri, najpre je ispunio upitnik u kome je jedno od pitanja bilo: Da li ste ikada imali seksualne odnose sa osobama istog pola? Dotični je na navedeno pitanje odgovorio potvrdno.

Prema rečima G. K., nakon obavljenog lekarskog pregleda ustanovljeno je da je on dobrog zdravstvenog stanja, te sposoban da bude davalac krvi, dok lekarka nije pogledala ispunjeni upitnik i saopštila da oni (Institut) po ZAKONU ne

moгу da uzmu krv od osobe koja praktikuje seksualne odnose sa osobama istog pola.

Lekarka je još izjavila da, iako u našoj zemlji homoseksualci statistički gledano više koriste zaštitu u vezi sa seksualno prenosivim bolestima od heteroseksualne populacije, ipak nije u mogućnosti da uzme krv od osobe koja praktikuje seksualne odnose sa osobom istog pola, jer zakon to ne dozvoljava.

V. Primeri tretmana LGBT u zdravstvenim ustanovama u Srbiji

Septembar 2005. godine Vladimir, 23 godine, gej

U septembru 2005. godine otišao sam na lekarski pregled u Gradski zavod za kožne i venerične bolesti, u Beogradu, u ulici Džordža Vašingtona, zbog sumnje da imam polnu infekciju.

Doktorica koja me je primila radi pregleda, nakon privatnog razgovora koji je preko mobilnog telefona vodila 10 minuta uprkos mom prisustvu i čekanju, napravila je pretpostavku o tome kakva je infekcija u pitanju, i pre nego što me je poslala na laboratorijsku analizu, postavila mi je nekoliko pitanja, a naš dijalog tekao je ovako:

Doktorica: „Recite mi da li imate stalnu **partnerku**, i da li i **ona** sumnja na neku infekciju?“

Ja: „**Partner?**“

Doktorica: „Pa da, **partner. Ona**. Recite mi da li i **ona** ima neke smetnje?“

Ja: „**On!**“

Nakon moje poslednje ispravke doktorica je nakratko zanemela, a potom je veoma zbunjeno, pomalo nervozno i ne-

povezano pričala i nastavila svoje ispitivanje da bi me, nakon što sam joj doneo laboratorijski nalaz, uputila doktoru koji je trebalo da mi prepíše injekciju za lečenje infekcije.

Doktor je takođe započeo ispitivanje.

Njegovo prvo pitanje bilo je: „Jesi li **oženjen**?“

Odgovorio sam odrično.

Onda je on veoma osiono nastavio da me ispituje, uz brojne seksističke opaske zapravo ne ostavljajući mnogo prostora mojim odgovorima, a ceo tok ispitivanja tekao je pod pretpostavkom doktora da sam heteroseksualan – počeo je da me ispituje o odnosu između mene i „moje devojke“, a ja sam osetio užasnu neprijatnost zbog nametnutog toka razgovora i podrazumevajućih elemenata, da mi se nije dalo da svojevolumno iz toga iskliznem, pa sam gledao da odgovaram neobavezno na njegova pitanja, a ona su, na moje zaprepašćenje, bila veoma lična i nevezana za pregled, kao npr.: „Kako se zove i kako izgleda tvoja devojka, da li je starija ili mlađa, koliko dugo ste zajedno, čime se ona bavi, koliko često imate seks, kad ste poslednji put imali seks, a pre toga... OK, a još pre toga... a pre toga?“

Zatim je insistirao da i ona dođe na pregled, uz napomenu da je: „Bolje da je slažem i da joj ne kažem da se radi o infekciji kakvu sam imao, već o nekoj trivijalnijoj urinarnoj infekciji.“

Ja sam kazao da nema potrebe da je lažem i da mi ne predstavlja problem da sve otvoreno kažem, ali on je insistirao da je slažem, pozivajući se na svoje lekarsko iskustvo vezano za to kako je najbolje postupiti u ovom slučaju.

Zatim je nastavio da govori o tome kako će da je pregleda, koristeći se nekim plastičnim opisima, kako bi konstatovao da li i kod nje postoji infekcija, u vagini ili drugde.

Jedva sam priveo razgovor kraju nakon što je on više puta ponovio da obavezno sledeći put dođem zajedno sa

njom, ili najbolje, „nju samu da pošaljem kod njega pa će on da je pregleda“.

VI. Projekat Ka nehomofobičnoj školi, istraživanje srednjoškolskih udžbenika

Suštinu projekta predstavlja kvantitativno/kvalitativno istraživanje srednjoškolskih udžbenika iz sledećih predmeta: filozofija, sociologija, psihologija, biologija, Ustav i građanska prava i istorija umetnosti. Istraživanje utvrđuje nivo(e) homofobije sadržane u srednjoškolskim nastavnim planovima i programima tako što će otkriti sve oblike homofobičnih diskursa i vizuelnih predstava u pomenutim predmetima.

Osim toga, projekat podrazumeva i anketu koja se odnosi na homofobične predrasude i stereotipe, a sprovedena je među srednjoškolkama i srednjoškolicima iz određenih beogradskih škola. Predviđeno je da analiza rezultata istraživanja i ankete ima dvostruki rezultat. Prvo će Ministarstvu prosvete i sporta (u daljem tekstu: MPS) biti predata Lista preporuka neophodnih promena u vidu predloženih dodatnih sadržaja kojima će se ukinuti homofobične predrasude i stereotipi koji trenutno postoje u pojedinim srednjoškolskim nastavnim predmetima. Lista preporuka zajedno s rezultatima istraživanja i ankete biće publikovana u dvojezičnoj brošuri, na srpskom i engleskom jeziku. Osim toga, analiza rezultata istraživanja i ankete poslužiće kao osnova za implementaciju daljih aktivnosti u okviru našeg projekta usmerenih ka promovisanju tolerancije i zaštiti ljudskih prava, kao što je organizovanje Seminara za srednjoškolsko nastavno osoblje s ciljem njegove senzibilizacije i podizanja nivoa svesti o prirodi i vrstama homofobije.

Na osnovu pomenutih premisa, opšti cilj projekta jeste omogućavanje uslova za kreiranje nehomofobične sred-

njoškolske sredine u Srbiji koja će biti povoljna za stvaranje atmosfere tolerancije i poštovanja svih ljudskih prava, uključujući i pravo na neheteroseksualnu orijentaciju.

VII. Projekat SOS telefona za pružanje podrške gej muškarcima, lezbijkama, biseksualnim i transrodnim osobama

Po prvi put kod nas počeo je da radi **SOS telefon** za pružanje podrške **lezbijkama, gej muškarcima i biseksualnim osobama**, kao i svima koji se osećaju ugroženo ili diskriminirano na osnovu svoje seksualne orijentacije i/ili rodnog identiteta, u okviru organizacije GAYTEN – LGBT.

Nakon obavljenih intervju sa zainteresovanimima (tokom septembra 2006), odabrani su kandidati i kandidatkinje koji su prošli trening za volontiranje.

Obuka za volontere i volonterke odvijala se u prostorijama GAYTEN-a u Beogradu, u periodu od 30. septembra do 5. novembra: šest uzastopnih vikenda, subotom i nedeljom, 12–18 časova i obuhvatala je različite relevantne oblasti za pružanje psihološke podrške i drugih relevantnih informacija vezanih za LGBT populaciju i egzistenciju.

Evidencija poziva služice i za pružanje slike o stepenu diskriminacije nad LGBTIQ osobama kod nas.

Ovo je sjajna prilika za sve koji žele da daju doprinos afirmisanju LGBT zajednice kod nas da pruže podršku onima koji se suočavaju sa problemima, da steknu nove veštine i znanja iz oblasti psihološke podrške, kao i da upoznaju nove ljude i timski duh prvog LGBT SOS telefona kod nas...

Radno vreme LGBT SOS telefona: utorkom i četvrtkom od 19 do 22 časa.

VIII. Projekat: Transsekcija

U GAYTEN – LGBT počela je s radom prva grupa (samo)podrške za transosobe.

Grupu predvodi transaktivista/koordinator Kris i za sada je čine sedam transseksualnih osoba, ali se njen broj stalno uvećava. Grupa je otvorenog tipa (što znači da konstantno učestvovanje nije neophodno mada je poželjno) i sastaje se jednom nedeljno.

Neke od tema rada grupe su:

- odnos prema sopstvenom telu,
- doživljaj i razvoj sopstvenog identiteta,
- odnos sa porodicom,
- odnos sa sredinom (škola, posao...),
- transfobija i diskriminacija (identifikacija mehanizama, nivoa i različitih aspekata),
- informacije i literatura od značaja i zdravstveni sistem,
- tranzicija, rizici i opseg mogućnosti promene pola,
- novac, cene intervencija, uslovi,
- iskustva pre, za vreme i nakon tranzicije,
- „iskustvo stvarnog života“,
- partnerski odnosi,
- seksualnost,
- zasnivanje porodice, biološko roditeljstvo, veštačka oplodnja i usvajanje dece,
- pravna regulativa u Srbiji,
- iskustva iz sveta i pozitivne prakse,
- povezivanje sa grupama i organizacijama iz inostranstva.

Moto rada grupe: *Podrška, samopouzdanje, sigurnost i samoostvarenje.*

Takođe, u okviru transsekcije GAYTEN-a, pokrenuta je inicijativa za uspostavljanje saradnje sa profesorkom Pravnog fakulteta Marijom Draškić, radi analize i izrade predloga zakona koji bi obuhvatao regulaciju celokupnog tretmana promene pola, u medicinskom i pravno-socijalnom pogledu.

Naime, u sada važećim zakonima ova oblast je neregulirana, te su transseksualni ljudi prinuđeni da se obraćaju privatnim klinikama i plaćaju ogromne svote novca za svoju terapiju.

Nakon konsultacija sa profesorkom Marijom Draškić odlučeno je da se nastavi sa analizom, uspostavljanjem saradnje, te preduzimanjem koraka u pravcu ostvarivanja prava transseksualnih ljudi u pravno-medicinskom kontekstu.

DISKRIMINACIJA NA OSNOVU POLA/RODA

I. Umesto reforme, zaposedanje sistema

Ozbiljan napad na građane, građanke i laičku državu, učinjen je u aprilu 2006. godine donošenjem Zakona o crkvama i verskim zajednicama.

Prethodilo mu je usvajanje Zakona o pravima optuženog u pritvoru Međunarodnog krivičnog tribunala i članova njegove porodice (30. marta 2004).

Proces rastakanja započetih reformi totalitarne, nacionalne i policijske države i razbijanja tek delimično postavljenih temelja moderne, demokratske, građanske države zaokružen je donošenjem Ustava Republike Srbije novembra 2006.

Glas razlike i Žene u crnom su marta iste godine razmenile komentare i identifikovale ključne opasnosti u Nacrtu zakona o crkvama i verskim zajednicama. Objavljujemo delove inicijalnog teksta jer odbijamo da zaboravimo da je Zakon o crkvama i verskim zajednicama suzio prostor građana i građanki, društva i države.

ZAKON O CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA

Subjekti korporativne verske slobode

Član 4.

Subjekti korporativne verske slobode u smislu ovog zakona su tradicionalne crkve i verske zajednice, konfesionalne zajednice

i druge verske organizacije (u daljem tekstu: crkve i verske zajednice).

Pitanje: da li razlikovanje tradicionalnih od drugih verskih zajednica znači mogućnost diskriminacije drugih na štetu prvih?

Amandman: za zajednički naziv u daljem tekstu koristiti termin verske organizacije.

Obrazloženje: budući da zakon priznaje kao subjekte korporativne verske slobode četiri oblika organizovanja: crkve, verske zajednice, konfesionalne zajednice i druge verske organizacije, treba odrediti jedan zajednički termin koji će se koristiti dalje u tekstu zakona, jer predloženi zajednički naziv „crkve i verske zajednice“, odn. korišćenje dva oblika od četiri, a imajući na umu drugačiji način osnivanja i položaj verskih organizacija utvrđen zakonom – čini nejasnim položaj i prava drugih subjekata korporativnih verskih sloboda.

Autonomna regulativa crkava i verskih zajednica

Član 7.

Država ne može ometati primenu autonomnih propisa crkava i verskih zajednica.

Za izvršenje pravosnažnih odluka i presuda koje izdaju nadležni organi crkava i verskih zajednica država pruža odgovarajuću pomoć, na njihov zahtev, u skladu sa zakonom.

Amandman: ukinuti stav 2. U Srbiji još postoji podela vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku. To znači da crkve i verske zajednice ne mogu donositi pravosnažne odluke i presude.

Kada ovaj stav bude izbrisan, a u slučaju da ga zamene odlukama nadležnih organa crkava, ne može se utvrditi da za njihovo izvršenje država pruža pomoć na njihov zahtev jer to nisu odluke državnih organa da bi im država obezbedila izvršenje i moraju se retirirati na isti način kao odluke drugih organizacija.

Imovina

Član 28.

Crkve i verske zajednice obezbeđuju sredstva za obavljanje svoje delatnosti od prihoda iz sopstvene imovine, zadužbina, legata

i fondova, nasleđivanja, poklona i priloga, drugih pravnih poslova i delatnosti na neprofitnim osnovama, u skladu sa zakonom.

Crkve i verske zajednice samostalno upravljaju svojom imovinom i novčanim sredstvima, u skladu sa sopstvenim autonomnim propisima.

Crkve i verske zajednice mogu da obavljaju privrednu ili drugu delatnost na način i u skladu sa propisima kojima je uređeno obavljanje tih delatnosti.

Amandman: brisati stav 3. Crkve i verske zajednice ne mogu obavljati privrednu delatnost, mogu eventualno osnivati privredna društva za obavljanje privredne delatnosti.

Saradnja države sa crkvama i verskim zajednicama

Član 30.

Država saraduje sa crkvama i verskim zajednicama radi unapređivanja verske slobode i ostvarivanja opšteg dobra i zajedničkog interesa.

Radi unapređivanja verske slobode i saradnje sa crkvama i verskim zajednicama, u obostranom interesu, država može da materijalno pomaže crkve i verske zajednice.

Amandman: ukinuti stav 2.

Primedba: nije uloga države da finansira verske slobode, nego da garantuje slobodu veroispovesti i neispovedanja i ravnopravnost crkava i verskih zajednica i organizacija. Finansiranje „u obostranom interesu“ bilo bi direktno kršenje člana 2. ovog zakona i diskriminacija ateista. To praktično znači da država promovise i finansira verovanje, što stavlja u neravnopravan položaj građane koji imaju pravo na neverovanje, neispovedanje... Onda bi država morala da finansira i organizaciju koja bi bila za promovisanje tih prava.

Poreske olakšice

Član 32.

Prilikom obavljanja delatnosti i obezbeđivanja prihoda u skladu sa ovim zakonom crkve i verske zajednice mogu biti potpuno ili

delimično oslobođene poreskih i drugih obaveza, u skladu sa zakonima kojima se uvodi odgovarajući javni prihod.

Fizička i pravna lica koja daju priloge i poklone crkvama i verskim zajednicama mogu biti oslobođena odgovarajućih poreskih obaveza, u skladu sa zakonima kojima se uvodi odgovarajući javni prihod.

Amandman: brisati član 32. Poreske olakšice se regulišu odgovarajućim poreskim propisima i nema razloga ni potrebe da se uvođenje poreskih olakšica „dozvoljava“ Zakonom o crkvama i verskim zajednicama. Ovakva odredba ne samo da je neuobičajena i nesuvislata, ona u duhu teksta Predloga zakona ukazuje na tendenciju da se kasnije mogućnost proglašava obavezom.

Bogoslužbeni prostor

Član 33.

Crkve i verske zajednice obavljaju bogoslužjenje, verske obrede i ostale verske delatnosti u hramovima, drugim zgradama i prostorima u njihovom vlasništvu ili u iznajmljenim prostorima.

Bogoslužjenje, verski obredi i ostale verske delatnosti mogu se obavljati i na javnim mestima, odnosno otvorenim prostorima, kao i na mestima vezanim za značajne istorijske događaje ili ličnosti, u skladu sa zakonom.

Amandman: promeniti podnaslov člana ili brisati javni prostor iz stava 2. Ovakva formulacija, pod tim naslovom, ukazuje na to da se javni prostor smatra bogoslužbenim prostorom. Budući da se u stavu 3. reguliše da su bogoslužbeni prostor i vreme zaštićeni i nepovredivi, to bi značilo da zauzimanjem javnog prostora za bogoslužjenje, on gubi svojstva javnog prostora.

Amandman: u slučaju da javni prostor ostane u ovom članu, iz reči „u skladu sa zakonom“ dodati, po prijavi nadležnim organima.

Obrazloženje: prema važećim propisima, svi javni skupovi moraju biti prijavljeni nadležnom MUP-u, pa onda i verski. Ukoliko bi pak, ostala predložena formulacija, to bi značilo izuzetak od pravila i povlašćen položaj verskih organizacija u odnosu na druge organizacije i okupljanja građana.

Bogoslužbeni prostor i vreme su zaštićeni i nepovredivi, u skladu sa Ustavom i zakonom i autonomnim pravom crkava i verskih zajednica.

Bogosluženje i verski obredi mogu se obavljati i u školama, bolnicama, vojnim i policijskim objektima, ustanovama socijalne i dečje zaštite, zavodima za izvršenje krivičnih sankcija i drugim institucijama i objektima.

Amandman: brisati stav 4. U slučaju odbijanja amandmana, svakako brisati bogosluženje – reč je o državnim institucijama koje kao takve moraju biti zaštićene od (isključene iz) uticaja verskih organizacija.

Nadležni organi institucija iz stava 4. ovog člana dužni su da u skladu sa mogućnostima obezbede vršenje bogoslužnja i verskih obreda na zahtev članova tih institucija ili na zahtev korisnika njihovih usluga.

Amandman: brisati stav 5.

Crkve i verske zajednice, u dogovoru sa nadležnim organom institucije, određuju način i uslove pod kojima će udovoljiti zahtevima da se u njoj povremeno, stalno ili prigodno obavljaju bogoslužnje i verski obredi.

Amandman: brisati stav 6.

Graditeljstvo

Član 34.

Crkve i verske zajednice mogu samostalno podizati hramove i druga zdanja za bogoslužbene potrebe, kao i parohijske domove, manastirske konake, administrativno-upravne zgrade, škole, internate i bolnice (u daljem tekstu: verski objekti).

Amandman: u skladu sa urbanističkim i prostornim planovima.

Amandman: brisati reč „samostalno“ – dovoljno je reći da imaju pravo da grade. Samostalno upućuje na to da ne prolaze proceduru dobijanja građevinske i upotrebne dozvole. Na kraju stava 1. dodati zarez i reči „u skladu sa propisima o planiranju i izgradnji.“

Crkve i verske zajednice mogu graditi i stambene zgrade, proizvodne i druge objekte za sopstvene potrebe, u skladu sa zakonom.

Nadležni organ jedinice lokalne samouprave dužan je da prilikom izrade urbanističkih planova uzme u obzir iskazane potrebe crkava i verskih zajednica za izgradnju verskih objekata.

Amandman: brisati stav 3.

Izgradnja verskih objekata može se izvoditi po donošenju odluke crkve ili verske zajednice, dobijanju potrebnih dozvola predviđenih zakonom i propisima koji regulišu ovu oblast i uz stručni nadzor nadležnog državnog organa.

Nadležni državni organ je dužan da poštuje pravo crkve i verske zajednice da samostalno organizuje i vodi radove i da utvrđuje namenu, stil i opremanje objekta.

Amandman: ukoliko je u skladu s ubranističkim planom.

Nadležni državni organ i organ lokalne samouprave može da u budžetu predvidi sredstva za izgradnju, održavanje i obnovu verskih objekata, u skladu sa potrebama i mogućnostima.

Nadležni organ lokalne samouprave dužan je da se izjasni o inicijativi crkve i verske zajednice da se sprovede referendum o uvođenju samodoprinosa za izgradnju, održavanje i obnovu verskog objekta, u skladu sa zakonom.

Amandman: brisati stav 7. ukoliko to znači da bi se ovakvim referendumom nametnulo finansiranje izgradnje i onima koji su glasali protiv ili su pripadnici druge verske organizacije ili ateisti.

Verske obrazovne ustanove

Član 36.

Crkve i verske zajednice mogu osnivati ustanove radi obrazovanja budućih sveštenika odnosno verskih službenika, unapređivanja duhovne i teološke kulture i drugih srodnih ciljeva (u daljem tekstu: verske obrazovne ustanove).

Amandman: na kraju stava 1. dodati zarez i reči: „u skladu sa zakonom o javnim službama i posebnim propisima koji regulišu obrazovne delatnosti“. Naime, i crkva kao i druga lica mogu osnivati

ustanove samo za pojedine delatnosti utvrđene zakonom (naučno-istraživačke, obrazovne, sportske itd.) i moraju ispunjavati iste kriterijume da bi mogle biti upisane u registar.

Predlog zakona upućuje na zaključak da crkve mogu osnivati ustanove van zakonskog okvira za konkretne delatnosti, kao i da se ustanove koje ona osniva upisuju u registar Ministarstva za vere što crkvu dovodi u povlašćen položaj u odnosu na ostale osnivače ustanova.

Autonomija verskih obrazovnih ustanova

Član 39.

Verske obrazovne ustanove imaju organizacionu i programsku autonomiju. Crkva i verska zajednica samostalno utvrđuje nastavni plan i program, udžbenike i priručnike, postavlja i razrešava nastavno i ostalo osoblje i vrši nadzor nad radom verske obrazovne ustanove.

Amandman: posle reči „ostalo osoblje“ staviti tačku.

Obrazloženje: nadzor nad radom svih obrazovnih ustanova, državnih ili privatnih, vrši Ministarstvo prosvete i sporta, nadzor ne može vršiti crkva.

Dodati novi stav 2. koji glasi: „Nadzor nad radom ustanova iz stava 1. vrši Ministarstvo prosvete i sporta.“

Verske obrazovne ustanove uključene u sistem obrazovanja dužne su da poštuju uslove i standarde koji važe u sistemu obrazovanja, u skladu sa propisima o obrazovanju.

Amandman: brisati reči: „uključene u sistem obrazovanja“.

Primedba: sve obrazovne ustanove su dužne da poštuju uslove i standarde propisane zakonima.

Verska nastava u državnim i privatnim školama

Član 42.

Jemči se pravo na versku nastavu u državnim i privatnim osnovnim i srednjim školama, u skladu sa zakonom.

Amandman: ukinuti član 42.

*Zaštita sakralnog
nasleđa i kulturnih dobara*

Član 44.

Crkve i verske zajednice su vlasnici svog sakralnog nasleđa i kulturnih dobara i nosioci odnosno naslednici autorskih prava, u skladu sa zakonom.

Crkve i verske zajednice mogu osnivati zavode za zaštitu sakralnog nasleđa i kulturnih dobara, koji mogu uživati finansijsku podršku iz budžeta Republike Srbije ili budžeta jedinice lokalne samouprave.

Amandman: čl. 43. i 44. treba da se preurede tako da se obezbedi kontrolna funkcija zavoda za zaštitu kulture u očuvanju kulturnih dobara koji su u vlasništvu verskih organizacija.

*Finansiranje kulturnih
i naučnih ustanova i programa*

Član 46.

Radi unapređivanja verske slobode i kulture nadležni državni organ i organ lokalne samouprave može, u skladu sa mogućnostima, da obezbeđuje dotacije crkvama i verskim zajednicama za njihove kulturne i naučne ustanove i programe.

Crkve i verske zajednice imaju pravo da konkurišu za dodelu sredstava za realizaciju kulturnih i naučnih programa kod nadležnih državnih organa i komisija pod istim uslovima kao i druga pravna i fizička lica.

Amandman: brisati član 46.

ZAKON O CRKVAMA I VERSKIM ZAJEDNICAMA JE USVOJEN PO HITNOM POSTUPKU 20. APRILA 2006, BEZ JAVNE RASPRAVE, BEZ OBZIRA NA PROTIVLJENJE DOMAĆIH I MEĐUNARODNIH ORGANIZACIJA. AMANDMANI KOALICIJE ZA LAIČKU DRŽAVU, KOJA SE FORMIRALA TOKOM ZAJEDNIČKOG RADA NA NJIMA, ODBIJENI SU.

II. Ekonomska politika

Uređeni pravni i politički sistemi usklađuju pravne norme sa dominantnim vrednosnim, tj. ideološkim platformama. Tranzicija, kao nedovršen proces celovite društvene promene, pretpostavlja i nepotpuno uređen pravni i politički sistem. Ipak, očekuje se da postoje definisani društveni, ideološki prioriteti i ciljevi. U tom smislu sagledana politika rodne ravnopravnosti i u oblasti zapošljavanja zavisi od uloge i mesta koje će žena imati u budućem „zamišljenom“ društvu.

Zakon o radu predstavlja temeljni propis u oblasti rada. Jedan od najznačajnijih doprinosa predstavlja savremena **definicija diskriminacije** koja u potpunosti obuhvata sve faze i elemente rada, kao i ključne osnove diskriminacije. Zakonom o radu (2005) u znatnoj meri je unapređena i **definicija principa jednake plaćenosti za jednak rad ili rad jednake vrednosti**. Pored ovih, učinjen je pomak u određivanju **uznemiravanja i seksualnog uznemiravanja**, jer se i ova odredba po prvi put našla u radnopravnim rešenjima. Time je jasno poslata poruka da je reč o neželjenom i nedozvoljenom ponašanju. Ovim novim ili poboljšanim definicijama umnogome je unapređen položaj žena na tržištu rada, bar na načelnom, odnosno legislativnom nivou.

Na drugoj strani su mere koje u svom krajnjem efektu mogu biti kontraproduktivne, posebno za žensku radnu snagu. Pozitivan pomak učinjen u oblasti fleksibilizacije rada može se vrlo negativno odraziti kada su žene u pitanju. Naime, Zakon o radu, kao i Zakon o privatnim preduzetnicima, poznaje kategoriju **rada iz kuće**, pri čemu dozvoljava angažovanje članova porodice bez formalnog priznanja njihovog rada. Prema podacima Zavoda za statistiku RS, dve trećine lica koja obavljaju rad iz kuće (priznat kao radni odnos) jesu muškog pola, dok su dve trećine onih koji obavljaju rad po-

mažućih članova domaćinstva (formalno nepriznat radni odnos) ženskog pola. Čini se da je zbog pitanja eksploatacije ženskog rada neophodno istražiti i preispitati ove odredbe zakona. Takođe, **duga porodiljska, odnosno roditeljska odsustva** (do dve godine plaćenog, odnosno tri godine neplaćenog odsustovanja radi brige o deci) kao i **nepoznavanja mera postepenog balansiranja porodičnih i profesionalnih obaveza** (odredbama o skraćenom radnom vremenu za majke koje su nedavno rodile decu), uz **odsustvo garancije za vraćanje na isti posao ili posao jednake plaćenosti nakon porodiljskog**, odnosno odsustva radi nege deteta, čini žene koje su nedavno rodile veoma osetljivom kategorijom na tržištu. Naime, iako Zakon o radu štiti žene, odnosno roditelje sa malom decom, od otkaza ugovora o radu tokom odsustva radi nege deteta, nakon odsustva, bez jasne i jake društvene podrške i brige o deci, i garancija da će se vratiti na isto radno mesto, žene lako mogu biti izložene riziku od nedovoljno dobrog obavljanja posla – što predstavlja osnov za raskid radnog odnosa ili premeštaj na lošiju poziciju. Čini se da pozicija „zaštite materinstva i roditeljstva“ u ovom trenutku odgovara više konzervativnim zahtevima nego tržišnim ili idejama socijalne pravde. Ozbiljan nedostatak predstavlja i **nepoznavanje seksualnog ucenjivanja**, kao težeg oblika seksualnog uznemiravanja i ucenjivanja, pa su zaposleni u situaciji paradoksa – zaštićeni od manje ozbiljnog ponašanja, dok se teža povreda, zloupotreba prava odgovornog lica – supervizora – toleriše.

Zakon o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti prvi je zakon RS koji je uveo afirmativnu akciju za ugrožene kategorije i posebno žene. Ovo je veoma povoljno kada se ima na umu da u Srbiji još postoji horizontalna i vertikalna polna segregacija tržišta rada. Međutim, prema podacima Nacionalne agencije za zapošljavanje, ova mera se nedovoljno, ako se uopšte koristi kod nas. Sa druge strane,

jednu od posebno ugroženih i višestruko diskriminiranih kategorija predstavljaju žene iznad 50 godina starosti koje su nedavno izgubile posao. Zakon o doprinosima za obavezno socijalno osiguranje uvodi meru kojom stimuliše poslodavce da zapošljavaju upravo ove kategorije nezaposlenih. U javnim diskusijama često je navođena mera stimulisanja zapošljavanja lica starijih od 50, odnosno 45 godina. Naime, ukoliko poslodavac zaposli lice starije od 50 godina, pod uslovom da je reč o licu koje je korisnik novčane naknade Nacionalne službe za zapošljavanje, ili se vodi na evidenciji najmanje godinu dana, poslodavac je oslobođen plaćanja doprinosa u naredne dve godine od zaključivanja radnog odnosa. Ukoliko je reč o licu starijem od 45 godina, tada će obaveze poslodavca biti umanjene za 80 odsto, pod istim uslovima. Međutim, sledeći stav može delovati potpuno demotivišuće za poslodavce. Ukoliko se smanji broj zaposlenih u narednih pet godina, iz bilo kog razloga, poslodavac je dužan nadoknaditi sve doprinose koje nije uplaćivao, valorizovane stopom rasta cena na malo, i to u roku od 60 dana od dana prestanka radnog odnosa zaposlenog. Trebalo bi uspostaviti balans između, sa jedne strane, prava i interesa poslodavaca, i sa druge, države i zaposlenih, te učiniti dostupnim poslove za one kategorije koje su najugroženije na tržištu rada.¹

Uvođenje novih mehanizama, odnosno osnova zaštite kao što je jednaka zarada za jednak rad ili rad jednake vrednosti, seksualno uznemiravanje itd. često nije praeeno efikasnom, brzom i ekonomski **pristupačnom zaštitom**. Naime, nekoliko je mogućih izvora pravne zaštite: postupak koji pokreću inspekcije rada ili tržišne inspekcije, pokretanje prekršajnog, zatim parničnog postupka za vraćanje na rad i naknadu štete ili krivičnog postupka za diskriminaciju, kao i

1 Neobjavljeni materijal – analiza zakona u oblasti socijalne politike koju je za UNDP i Savet za rodnu ravnopravnost pripremila Marija Lukić, Glas razlike – grupa za promociju ženskih političkih prava, Beograd.

postupka medijacije u Agenciji za medijaciju u radnim sporovima. Ovo rešenje se čini dobrim, jer ostavlja zaposlenom da izabere način koji njemu najviše odgovara da zaštiti svoje pravo kao i mogućnost da istovremeno vodi različite postupke za zaštitu prava iz radnog odnosa. Međutim, problem često ostaje neprepoznat. Naime, jedan od gorućih problema i prepreka da se ostvari efikasna zaštita pred upravnim organima, kao i prekršajnim sudom, predstavlja činjenica da inspekcije, zatim i nadležna ministarstva retko kad prepoznaju, i još ređe beleže slučajeve diskriminacije. Ovo se donekle može objasniti činjenicom da za sada nijedan važeći propis na teritoriji RS ne definiše šta tačno podrazumeva diskriminacija zasnovana na polu. Agencija za medijaciju u radnim sporovima takođe ima ozbiljno limitiranu nadležnost kada su u pitanju individualni sporovi: može se angažovati samo u slučajevima kršenja propisa o minimalnoj zaradi i otkazu ugovora o radu. Diskriminacija u odnosu na isplatu zarada, naknada, pri zapošljavanju itd. ostaje u nadležnosti inspekcije ili/i suda. Ukoliko je reč o sudskim postupcima, naši zakoni ne pružaju mogućnost „prebacivanja tereta dokazivanja“ sa tužioca na tuženog u slučajevima diskriminacije. Time pozicija osobe koja tvrdi da je bila diskriminisana, u uslovima složenog sudskog postupka i sa ekonomski nepristupačnom pravnom, stručnom pomoći, postaje komplikovana.

Na kraju, treba istaći da **retradicionalizacija** predstavlja prirodni deo neokonzervativnog duha koji u ovom trenutku preovlađuje u političkoj eliti Srbije. Naime, upravo doneti Ustav usvaja konzervativni politički i pravni kurs, te je i pored rodno osetljive retorike, teško zaključiti da je učinjen stvarni korak napred ka osvajanju ravnopravnosti i principa jednakih mogućnosti za sve. Naime, depolitizovane teme kao što su nasilje u porodici, pravo na školovanje, pa moguće i zapošljavanje, mogu biti oblasti u koje će država uložiti odre-

đene napore ili sredstva. Ostaje da se vidi da li će i prilikom preraspodele ekonomske, društvene i političke moći ona poštovati garantovane principe rodne ravnopravnosti. U najvećem broju analiziranih zakona kao što su Zakon o državnim službenicima, Zakon o visokom obrazovanju, Zakon o komorama zdravstvenih radnika itd., ne navodi se princip afirmativne akcije niti kvote za manje zastupljen pol kada je reč o upravljačkim telima. Može se zaključiti da problem nastaje ne samo u implementaciji zakona, kako se to često čuje u našoj stručnoj i široj javnosti, već i u nepriznavanju legitimnosti zahteva za ravnopravno učešće u kreiranju (drugacijih) državno značajnih politika.²

Strategija integracije rodne ravnopravnosti u socijalnu, ekonomsku, obrazovnu i druge „politike“ ne sme izgubiti vezu sa drugim antidiskriminatornim političkim i pravnim inicijativama. Na nivou državne politike, neophodno je podržavati kontinuirano praćenje, istraživanje i analize, kao i promociju integrativnih pristupa u suzbijanju i prevenciji svih oblika diskriminacije. Veoma je značajno otkrivati najčešće višesturke oblike diskriminacije te unaprediti mehanizme njihovog sprečavanja.

III. Socijalna politika³

Pitanje infrastrukture i dostupnosti ustanova koje se bave čuvanjem i vaspitanjem dece od izuzetnog je značaja za konkurentnost žena na tržištu rada. Naime, bez jake podrš-

-
- 2 Neobjavljeni materijal – analiza zakona u oblasti socijalne politike koju je za UNDP i Savet za rodnu ravnopravnost pripremila Marija Lukić, Glas razlike – grupa za promociju ženskih političkih prava, Beograd.
 - 3 Osnovni delovi preuzeti su iz navedene analize za potrebe Saveta za rodnu ravnopravnost i UNDP-a.

ke konceptu društvene brige o deci, teret porodičnih obaveza ostaje na ženi koja se s vremenom povlači iz sfere rada (ili sasvim iscrpljuje) i postaje dominantno angažovana u privatnom domenu. Ovde skrećemo pažnju na novousvojenu odredbu Zakona o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja o obaveznom programu pripreme nastave za polazak u školu. Naime, program traje četiri sata dnevno, i to najmanje šest meseci, a organizuje se u javnim obdaništima i osnovnim školama. Trebalo bi što pre ispitati na koji način su zaposleni roditelji organizovali dovođenje i odvođenje dece u toku svog radnog vremena.

Takođe, ostaje da se temeljno i kontinuirano prati sprovođenje novih zakonskih rešenja u oblasti porodičnih odnosa, naročito u domenu efikasnosti sudske zaštite (naplata izdržavanja, podela zajedničke imovine itd.). U vezi sa izdržavanjem, trebalo bi u potpunosti izjednačiti vanbračne i bračne partnere, što sada nije učinjeno. Trebalo bi preispitati i odredbe koje se odnose na brak i vanbračnu zajednicu i lobbirati za usvajanje rešenja kojima će i homoseksualni partneri imati isti tretman.

Pored toga, zakonsko rešenje prema kojem predlog za sporazumni razvod braka mora da sadrži i sporazum o deobi zajedničke imovine, u velikom broju slučajeva, u kojima postoji saglasnost bračnih drugova za raskid bračne zajednice, predstavlja direktnu prepreku za razvod usled nepostojanja saglasnosti o podeli takve imovine, čime je izvitoperena uloga države u bračnim i porodičnim odnosima koja prinudom interveniše u bračne odnose pod oreolom „zaštite“ supružnika. Iako najverovatnije motivisana zaštitom imovinskih prava žene u slučajevima razvoda braka, ovakva odredba ne doprinosi bržem „osvajanju“ dela bračne tekovine koja joj pripada, već naprotiv, dužem održavanju zajednice iz koje želi da izađe.

S druge strane, biće interesantno sačekati stav sudske prakse u vezi sa zahtevima za deobu zajedničke imovine nakon razvoda braka (usled činjenice da je bračni drugovi nisu prijavili prilikom sporazumnog razvoda radi bržeg okončanja postupka razvoda) imajući na umu kontradiktornost odredaba o sporazumnom razvodu i pravo lica da u bilo kom trenutku traže podelu njihove zajedničke imovine. Ne ulazeći u motive zakonodavca, ukazujemo na neminovne posledice takve odredbe, i to: odlaganje razvoda braka radi postizanja sporazuma o podeli bračne tekovine protivno volji supružnika, odnosno prinuđivanje supružnika na pokretanje tužbe za razvod braka i snošenje troškova takvog postupka ili izigravanje zakonskih normi.

„Zdravstveni“ zakoni RS jesu u skladu sa savremenim principima, omogućujući široku zdravstvenu zaštitu različitim kategorijama stanovništva, uvodeći kontrolu rada i instituciju zaštitnika pacijenata. Definicijama korisnika, odnosno osiguranika zdravstvene zaštite, učinjen je značajan korak ka jednakom i inkluzivnom pristupu zdravstvenoj zaštiti. Međutim, uočavaju se i izvesne nedoslednosti: vanbračni partner, na primer, ne stiče pravo na obavezno zdravstveno osiguranje automatski (kao što je to slučaj sa bračnim drugom), već nakon dve godine trajanja zajednice. Ukoliko nije prijavljena na evidenciji nezaposlenih (sa evidencije se briše ako aktivno ne traži posao), vanbračna partnerka neće imati pristup državnim zdravstvenim ustanovama. Pitanje postaje veoma komplikovano ukoliko je reč o trudnicama ili ženama koje su tek rodile. Ostaje nejasno zašto ni kada rode decu pre navršene dve godine od započinjanja zajedničkog života, vanbračne partnerke ne stiču pravo na zdravstveno osiguranje. Aktivna populaciona politika, često navođena kao jedan od državnih prioriteta, sadrži ozbiljne manjkavosti i u drugim slučajevima. Tako, na primer, žene koje uzimaju odsustvo zbog privremene sprečenosti za rad usled komplikacija u vezi sa trud-

noćom, dobijaju 65 odsto od zarade. Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom po prvi put uvodi roditeljski dodatak i za prvo dete, što je znatan pomak u odnosu na prethodna rešenja. Ipak, ova naknada, kao i naknade za drugo, treće i četvrto dete, u iznosima od 60.000, 90.000 i 120.000 dinara isplaćuju se u 24 mesečne rate, i to neredovno, što u dobroj meri umanjuje efekat novčane pomoći.

Na kraju, položaj najsiromašnijih rešen je Zakonom o socijalnoj zaštiti i obezbeđenju socijalne sigurnosti građana. Mere koje se odnose na najsiromašnije slojeve stanovništva treba preispitati u njihovim osnovama kao i njihovu visinu. Novčani iznosi su izrazito mali (od oko 4.000 za pojedinca do 8.000 za petočlanu i višečlanu porodicu), te nedovoljni za elementarnu egzistenciju naročito višečlane porodice. Sa druge strane, restriktivne norme a posebno one koje se odnose na trajanje mera do devet meseci, nemogućnost raskidanja ugovora o radu bez obzira na razloge, ne mogu se opravdati legitimnim zahtevom da su pojedinci odgovorni za aktivno traženje i odgovorno obavljanje posla. Ovo može teško pogoditi siromašne žene sa decom i za duže vreme ih isključiti sa tržišta rada.

IV. Kafkijanska sfera – nasilje nad ženama

Iako su izmene zakona⁴ obezbedile značajne promene u oblasti nasilja nad ženama u porodici, tradicionalni stavovi prema kojima su žene podređene muškarcu i stereotipne uloge žena u porodici, prema deci i partneru, održavaju i podstiču široko rasprostranjene diskriminišuće postupke profesionalaca u javnim službama kojima se žene – žrtve nasilja u porodici obraćaju za stručnu procenu, podršku i pomoć. Da bi se izbegla diskriminacija na osnovu pola i sekundarna vik-

4 Krivični zakon RS, član 194 – nasilje u porodici i Porodični zakon, član 10. i čl. 197–200.

timizacija žrtava nasilja, nužno je postići odgovarajuće znanje profesionalaca, efikasne i delotvorne procese zaštite i odgovarajući nadzor rada javnih službi. Zaposleni u centru za socijalni rad, zdravstvenim ustanovama, policiji i sudu „treba da budu obučeni tako da uviđaju sav značaj i posledice razlike među polovima; ovakvo obučavanje je od suštinskog značaja za sprovođenje Konvencije“.⁵ Jasno je da bi država trebalo da preduzme delotvorne mere (programe obrazovanja i informisanja profesionalaca i javnosti) kako bi obezbedila prevazilaženje stavova i postupaka koji doprinose diskriminaciji žena u javnim službama i kako bi radila na iskorenjivanju predrasuda koje onemogućavaju ravnopravan status i/ili održavaju kontrolu žrtve i manipulaciju sistema od nasilnika.⁶

Navedeni slučajevi nasilja primeri su diskriminacije žena koji nastaju usled „institucionalnog nasilja“ (nedostatak znanja, lične i profesionalne predrasude, loše organizovane procedure) i koji kao rezultat imaju sekundarnu viktimizaciju. Istovremeno, oni nas suočavaju i sa nespremnošću sistema i alternativnih službi za bavljenje problemom nasilja nad ženom simultano sa drugim problemima – socijalnim, ekonomskim ili problemima zavisnosti.⁷

Slučaj X. Y.⁸

U slučaju X. Y. donošenje presude o poveravanju maleoletne dece na staranje jednom od roditelja po prestanku

5 Opšta preporuka br. 19 Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena, Nasilje nad ženama, član 24. b).

6 *Isto*, član 24. f) i 24. ii).

7 Npr., institucionalni tretman (porodična terapija alkoholičara) insistira na alkoholizmu kao uzroku „bračne krize“ potpuno zanemarujući nasilje i odgovornost nasilnika.

8 Zahvaljujemo Autonomnom ženskom centru, Programu razvoja dobrih praksi u oblasti nasilja u porodici, koji nam je ustupio slučajeve diskriminacije žena u oblasti nasilja u porodici.

vanbračne zajednice u kojoj je bilo nasilja nad ženom traje pune dve godine.

Neprofesionalne procene, izbegavanje profesionalne odgovornosti,⁹ i nepokazivanje interesa CSR da nadzire realizaciju viđanja dece sa majkom,¹⁰ čine ovaj postupak mučnim i nepravедnim za X. Y.

Mišljenja različitih stručnih službi o podobnosti roditelja za starateljstvo jesu protivrečna – jedna služba ne uzima u obzir stručno mišljenje druge službe; ne razmatra se postojanje nasilja, ne utvrđuju se mehanizmi i oblici nasilja, nasilne relacije i posledice; stručno mišljenje se traži dopisima između službi a da se profesionalci nikada nisu direktno susreli (u cilju usaglašavanja mišljenja i ubrzavanja procesa).

Iako je proces početno motivisan zahtevom X. Y. za poveravanje dece, zbog manipulacije oca decom da bi se kontrolisala i kažnjavala bivša partnerka, ovaj proces prerasta u dva krivična procesa protiv X. Y.¹¹ Nijedna služba se ne bavi prepoznavanjem manipulativnih mehanizama oca u funkciji nasilja prema bivšoj partnerki, majci dece.

Iako se istovremeno vode tri sudska procesa (dva krivična i jedan parnični), oni su u potpunosti razdvojeni, bez sagledavanja kompletne situacije nasilja koja bi mogla da ukaže na neosnovanost krivičnih prijavi protiv X. Y.

Takođe, svaki sud traži posebno svedočenje/izjave dece o događajima, bez obzira na traumatske posledice koje ponavljana svedočenja imaju po decu.

- 9 Putem mehanizma traženja mišljenja od druge (specijalizovane) institucije koja zbog velikog obima posla procenu daje 3–6 meseci pošto je tražena.
- 10 Godinu dana pošto je starateljstvo traženo (u to vreme CSR je služba koja ima zakonska ovlašćenja za sporove u vanbračnim zajednicama i poveravanje dece na staranje), a pre nego što je nadležnost za ova pitanja prešla na sud.
- 11 Vanbračni suprug podiže dve krivične prijave – za nasilje majke nad decom i za krivično delo otmica dece.

Za dve godine žena je morala da napiše veći broj tužbi i žalbi, da bude prisutna na mnogobrojnim sudskim ročištima, da odlazi ili odvodi decu na procene u različite službe, da vodi decu na terapiju, da odlazi na svoje terapijske konsultacije, i sve to uglavnom u radno vreme, što ju je na kraju koštalo gubitka posla. Nije imala sredstava da angažuje advokata jer je zaposlena u privatnoj firmi sa minimalnim primanjima, ali službe o tome nisu vodile računa.

Slučaj K2.

U slučaju K2. konstatovale smo da CSR pokazuje dosledno nerazumevanje ključnih karakteristika nasilja u partnerskoj relaciji. To je uslovalo nedostatak podrške za žrtve i niz pogrešnih odluka CSR koje su direktno uticale da žena povuče krivičnu prijavu za nasilje u porodici i tužbu za izdavanje mera zaštite od nasilja. To je potvrdilo i široko rasprostranjenu predrasudu suda da su žene sklone da *manipulišu* ovim zakonskim institutima. Formulacijom CSR o „znatno poremećenim partnerskim odnosima uz prisustvo nasilja i agresivnosti oba partnera“ dosledno je izbegavano konstatovanje oblika, mehanizma i dinamike nasilja u partnerskim relacijama, a posebno utvrđivanje ko je primarni nasilnik, a koje je nasilje relativnog karaktera (samoodbrana).

CSR izbegava da očigledan *disbalans* u pozicijama i reursima (emocionalnim, ekonomskim, stambenim, društvenim, običajnim) dovede u vezu sa karakteristikama nasilja, dosledno tretirajući roditelje kao jednake, što predstavlja *diskriminaciju* prema onom ko ima manje resursa i lošiju socioekonomsku poziciju. Istovremeno, CSR navodi sasvim nezakonite konstatacije u vezi sa razvojnim i emotivnim statusom deteta, pripisujući *isključivu* odgovornost za negativne aspekte majci, ne tretirajući roditelje jednako odgovornim u odgajanju.

Iako je procena o neposrednom riziku za „zdravlje i život maloletnog deteta“ oslonjena isključivo na činjenice o „izuzetno nepovoljnim socioekonomskim uslovima pod kojima bi dete živelo sa majkom“, CSR nije preduzeo nijednu aktivnost kojom bi pomogao majci da poboljša status, već se rešio na oduzimanje deteta od majke. CSR je doneo odluku na nezakonit (nema nadležnost) i neetičan način.

Institucionalizovanje politike zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja¹² uslovalo je praksu koja ne dovodi u vezu nasilje nad decom sa nasiljem prema drugim članovima porodice, najčešće prema majci, niti razmatra mehanizme korišćenja dece u funkciji kontrole nasilja nad partnerkom. Iako Porodični zakon ne podržava ovaj stav, on je u CSR veoma rasprostranjen, što direktno šteti zaštiti žena.¹³

Kada je Autonomni ženski centar uložio prigovor na postupke CSR, usledila je naknadna, hitna novčana intervencija ženi u iznosu koji je neuobičajeno visok. Nakon toga žena je odustala od svih sudskih postupaka.

-
- 12 *Opšti protokol o zaštiti dece od zlostavljanja i zanemarivanja* usvojen je avgusta 2005. Dokument je postao opšti akt bez operacionalizacije na nivou relevantnih ministarstava i službi, a usvajanje nije praćeno adekvatnom obukom profesionalaca.
- 13 Novi Porodični zakon predviđa da svi članovi porodice imaju pravo na zaštitu od nasilja (član 10), a krug zaštićenih lica vrlo je široko definisan (član 197).

DISKRIMINACIJA PO OSNOVU HIV/SIDE

Republika Srbija ratifikovala je većinu međunarodnih sporazuma i konvencija u oblasti zaštite ljudskih prava. Međunarodna pozicija Srbije u budućnosti zahteva i usklađivanje nacionalnog zakonodavstva i prakse sa ovim sporazumima. Evropska integracija i punopravno članstvo u Evropskoj uniji znači i inkorporaciju brojnih normi EU u domaći pravni poredak.

U oblasti zabrane diskriminacije i zaštite ugroženih grupa reforme nisu obavljene. Ne postoji sveobuhvatan zakon o zabrani diskriminacije, samo Ustavne odredbe. Ustav Republike Srbije zabranjuje svaku diskriminaciju, posebno nabrajajući neke moguće osnove neopravdanog razlikovanja. Zdravstveno stanje, pod kojim bi se mogao podvesti HIV/sida status, ne navodi se posebno u Ustavu, ali se takav osnov diskriminisanja može smatrati nedopuštenim tumačenjem zabrane diskriminacije po bilo kom osnovu.

I. Opšte napomene

U našoj pravnoj praksi nema slučajeva podnošenja tužbe, odnosno pokretanja pravnog procesa za diskriminaciju zbog IV/sida statusa. Razlog tome jeste nepostojanje efikasne

* Iako Q-Club nije organizacija članica Koalicije protiv diskriminacije, čini se da izveštaj o diskriminaciji osoba sa HIV/sida statusom predstavlja deo materije na koju se ova publikacija odnosi.

pravne procedure (zakona) kojom bi se štitila prava diskriminiranih, otežano dokazivanje prema postojećim propisima, kao i nepostojanje svesti među ugroženom grupom o potrebi i mogućnosti prepoznavanja i sprečavanja diskriminacije. Slučajevi koji su se za sada našli pred domaćim sudovima u vezi s diskriminacijom uglavnom se odnose na zaštitu manjina, konkretno romske populacije („Krsmanovača kod Šapca“, „splav Akapulko“). U oba slučaja, od kojih je jedan pravosnažno presuđen a drugi u toku, za dokazivanje postojanja diskriminacije korišćeno je „situaciono testiranje“. Upotreba ovakvog dokaznog sredstva prilikom diskriminacije osoba zbog njihovog HIV/sida statusa nije adekvatno rešenje zbog specifičnosti bolesti i nepostojanja, uvek, znakova obolevanja.

Drugi problem, ne i manji, jeste u društvenoj stigmatizaciji HIV/sida. Osobe inficirane HIV-om vrlo često sakrivaju svoj status u društvu, svesne da je to jedini način da izbegnu različito tretiranje, npr., na poslu, kod lekara. Sakrivanje statusa stvara nerealnu sliku stvarnosti i nove problematične situacije, recimo, nametanje radnih dužnosti koje ne odgovaraju zdravstvenom stanju osoba u pitanju, što može biti razlog za prestanak radnog odnosa ili ugrožavanje zdravlja pacijenata i opšte populacije, u slučaju da lekar ne poštuje Protokol o zaštiti. Upravo neotkrivanje HIV/sida statusa u javnosti smanjuje pojavu konkretnih slučajeva diskriminacije prema osobama koje žive sa HIV/sidom, tako da ih čini skoro nevidljivim.

Efikasno oruđe za borbu protiv diskriminacije, u vidu zakona sa utvrđenom procedurom podnošenja žalbe i olakšanog postupka dokazivanja, doprinelo bi i smanjenju stigme.

Za sada, jedini svedok postojanja diskriminacije osoba inficiranih HIV-om, u svakodnevnom društvenom kontaktu i u svim sferama, jesu nevladine organizacije koje rade na pružanju podrške ovoj vulnerabilnoj grupi.

II. Pojedinačni slučajevi

Neki od zabeleženih slučajeva neopravdanog razlikovanja u sličnim situacijama u našem radu u 2006. godini jesu sledeći:

Postojanje virusa HIV-a ili side kod jedne od stranaka u sporu, pred sudovima u Srbiji, često se uzima kao osnov za donošenje odluke na štetu te stranke. Najčešći razlog ovakvog postupanja jeste neinformisanost sudskih organa o načinima prenosa HIV-a i mogućnostima za socijalni kontakt osoba sa HIV/sidom.

U jednom rešenju o privremenoj meri opštinskog suda iz mesta u Srbiji, u postupku po tužbi za razvod braka protiv osobe inficirane HIV-om, kojim se dete dodeljuje na privremeno staranje, HIV status majke se uzima kao jedini razlog zašto je dete dodeljeno ocu, iako je dete, koje je takođe HIV pozitivno, u uzrastu od godinu dana, kada mu je kontakt sa majkom najpotrebniji te ne postoje nikakve socijalne ili materijalne prepreke da dete pripadne njoj.

U obrazloženju odluke navedeno je da to što je majka HIV pozitivna može da ugrozi šanse deteta za ozdravljenje i da postoji mogućnost dodatnog inficiranja!?

Drugi primer je tužba za ponavljanje postupka, kojim je dete dodeljeno na čuvanje i vaspitavanje majci zbog promenjenih okolnosti koje se tiču toga da se majka preudala i da je njen novi suprug HIV pozitivan, pa ta okolnost može da ugrozi zdravlje deteta!?

III. Diskriminacija po sektorima društvenog života

Osobe ugrožene HIV-om uglavnom su marginalizovane i disproportionalno siromašne i usled toga česta je potreba za korišćenjem sredstava socijalne zaštite preko centara za soci-

jalnu zaštitu u opštinama čiji su rezidenti. Količina nerazumevanja na koju nailaze u ovim centrima zaista je neverovatna, imajući na umu činjenicu da su upravo socijalni radnici oni koji bi trebalo da štite njihova prava i olakšaju im ostvarivanje pomoći. Praksa pokazuje da tu ima svega, od izbegavanja boravka u istoj prostoriji, brisanja alkoholom predmeta sa kojima su HIV pozitivni bili u kontaktu, do onemogućavanja korišćenja prava ili same procedure zbog razloga isključivo vezanih za postojanje zarazne bolesti.

Primer: mesto u zapadnoj Srbiji gde je tek na intervenciju Q-Cluba, korisniku dozvoljen pristup u prostoriju socijalnog radnika i omogućen dalji postupak.

Sa druge strane, možda više iznenađuje podatak da je takva praksa česta i u ustanovama zdravstvene zaštite. Posredna diskriminacija je najčešća pojava na hirurškim odeljenjima. Hirurška intervencija se zvanično ne odbija ali se uskraćuje ili odlaže iz različitih razloga (lista čekanja, prioriteti, nepostojanje uslova), dok su stvarni razlozi vezani za HIV status i pripadanje tzv. „rizičnoj grupi“.

Poseta stomatologu takođe može biti neprijatno ali i rizično iskustvo. Ne postoji obaveza prijavljivanja zdravstvenog stanja prilikom posete lekaru ako se time ne ugrožava zdravlje drugih, što je pretpostavka, ako se pravilno koristi Protokol o zaštiti. Iskustva naših korisnika pokazuju nam da su često primorani da se izjasne o svojoj bolesti kako bi zaštitili i sebe i druge, i podstakli korišćenje rukavica i sterilnog pribora, a onda im se usluga odbija, zvanično, uglavnom iz posrednih razloga.

Tretman nekih bolesti, često propratnih pri HIV infekciji, npr., tretman HCV infekcije, ne dozvoljava se HIV/sida obolelima zbog niskog kvaliteta zdravlja, odnosno pripadanja tzv. „rizičnoj grupi“. Naime, tretman se uskraćuje najčešće zbog visoke cene i neisplativosti upotrebe kod korisnika

psihoaktivnih supstanci, osoba sa HIV/sidom i osoba iznad određene starosne dobi.

Stacionarno lečenje za HIV/sida obolele za teritoriju cele Srbije moguće je jedino na Šestom odeljenju Infektivne klinike u Beogradu. Zbrinjavanje u nekoj drugoj ustanovi (banji, rekreativnom centru, klinici) nemoguće je jer je uslovljeno testom na zarazne bolesti, gde se opet ne uvažava specifikum HIV/sida kao zaraze. Tretman drugih klinika svodi se na ambulantno lečenje, bez mogućnosti hospitalizacije, što može izazvati dublje posledice pogotovu prilikom lečenja npr., neuropsihijatrijskih bolesti.

Nije dopušteno ni zbrinjavanje u centrima za stare i iznemogle i domovima za ljude bez smeštaja. HIV/sida oboleli u takvoj situaciji prepušteni su ulici. Utočište pronalaze na Infektivnoj klinici u Beogradu, čiji su kapaciteti ionako mali i sa lošim uslovima. U 2006. godini takav je slučaj sa dve osobe.

Događaj iz 2006. godine svedoči o različitom tretmanu i u nekim verskim objektima. Osoba koja je prisustvovala liturgiji u Svetosavskoj crkvi u Beogradu, tokom pričesti je priznala svešteniku svoj HIV status. Posledica je odmah usledila jer je „zamoljena“ da smesta napusti crkvu čime je bila uskraćena za svoje pravo na verski obred. Ovo, pored diskriminacije, predstavlja i grubo oglašavanje o poslanicu patrijarha u kojoj se, kada se govori o HIV/sida obolelima, naglašava da su svi ljudi jednaki pred Bogom, *barem* (kurziv naš).

Višestruka diskriminacija, odnosno diskriminisanje po više osnova (npr., žena – korisnik droga – HIV obolela ili Rom – korisnik droga – homoseksualno opredeljen – HIV oboleo), najčešći su slučajevi u našoj praksi. Povezanost ovih odlika uzrokuje konstantno drugačije tretiranje osoba koje su se nama obratile.

Nerazvijenost društvene svesti i slaba informisanost o HIV/sidi, pogotovu o ljudima koji žive sa HIV/sidom, dovela

je do toga da se ove osobe susreću sa neposrednom i posrednom diskriminacijom na svakom koraku. Usled nepostojanja primerene pravne zaštite, jedini izlaz je izbegavanje situacija i povlačenje na marginu društva.

Uspostavljanje čvrste pravne procedure i prakse u borbi protiv diskriminacije neophodno je ukoliko želimo da dostignemo standarde razvijenog društva i stanemo iza osnovnog postulata svih ljudskih prava, svi ljudi su jednaki, što smo odavno prihvatili.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

342.724(497.11)

342.726-056.26/.29(497.11)(094.5)

342.724(497.11)(094.5.041)

DISKRIMINACIJA u Srbiji / [urednik
izdanja Saša Gajin]. – Beograd : Centar za unapređivanje
pravnih studija, 2007 (Beograd : Dosije). – 137 str. ; 20 cm.
– (Biblioteka Suočavanja ; 16)

Tekst lat. i ćir. - Tiraž 500. - Str. 7-9: Uvod / Saša Gajin.
– Napomene i bibliografske reference uz tekst. – Iz
sadržaja: Закон о спречавању дискриминације особа
са инвалидитетом.

ISBN 978-86-7546-026-8

- a) Дискриминација – Спречавање – Србија
 - b) Дискриминација особа са инвалидитетом
– Спречавање – Србија – Законски прописи
- COBISS.SR-ID 136552460